

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

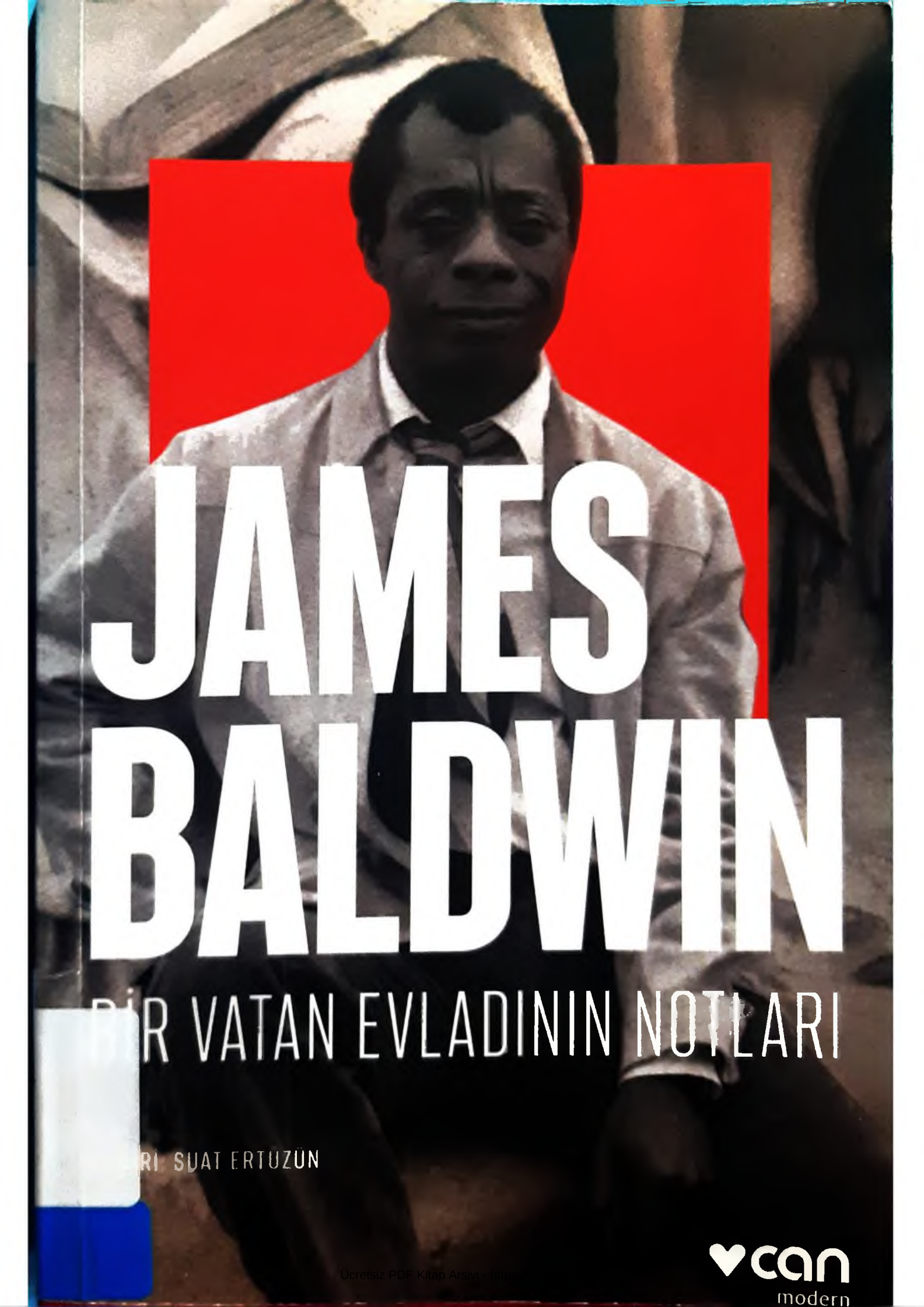
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

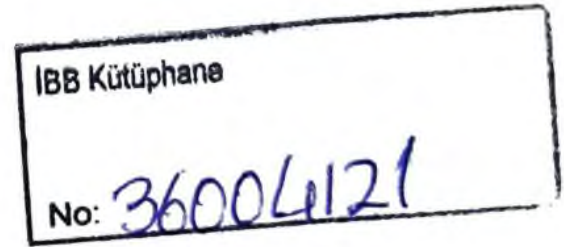
JAMES BALDWIN

BİR VATAN EVLADININ NOTLARI

YAZARI SUAT ERTUZÜN

828,34
BAL
2021

JAMES BALDWIN
BİR VATAN
EVLADININ
NOTLARI

Can Modern

Bir Vatan Evladının Notları, James Baldwin

İngilizce aslından çeviren: Suat Ertüzün

Notes of a Native Son

İlk basım: Beacon Press, 1955

Bu kitapta kullanılan basım: Beacon Press, 2012.

© 2021, Can Sanat Yayınları A.Ş.

© 1955. Kitabın telifi 1983'te, giriş bölümü 1984'te James Baldwin tarafından yenilenmiştir.

Beacon Press'le yapılan anlaşmayla yayımlanmıştır. Bu eserin Türkçe yayın hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Ekim 2021, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Emrah Serdan

Editör: Şirin Etik, Seçkin Selvi

Düzeltili: Melis Oflas

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: BPC Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

Osmangazi Mah. Mehmet Deniz Kopuz Cad. No.17/1

Esenyurt, İstanbul

Sertifika No: 48745

ISBN 978-975-07-5405-0

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25, Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

JAMES BALDWIN

BİR VATAN

EVLADININ

NOTLARI

DENEME

İngilizce aslından çeviren

Suat Ertüzün

JAMES (ARTHUR) BALDWIN, 2 Ağustos 1924'te, bir kölenin torunu olarak Harlem'de dünyaya geldi. Dokuz kardeşin en büyüğüdü, yoksul bir ailede büyüdü. Biyolojik babasını hiç tanımadı, soyadını aldığı üvey babası tutucu bir vaizdi. Liseden sonra vaizliğin yanı sıra, birkaç yıl boyunca geçimini sağlayacak ufak tefek işler yaparken yazmaya olan ilgisi- ni fark etti. 1944 yılında tanıştığı yazar Richard Wright, zamanını tamamen yazmaya ayırması için ona destek oldu. 1960'ların Amerika'sında hem siyah hem de eşcinsel olmak yeterince zordu ve bu durum onu başka ülkelerde yaşamaya itti. Ömrünün son on beş yılını, on yılı İstanbul olmak üzere, farklı ülkelerde geçirdi. 1987 yılında, 63 yaşında Fransa'da hayatını kaybettiğinde eşitliğin en önemli savunucularından biri haline gelmişti. Geride *Go Tell it on the Mountain* (Git Onu Dağda Anlat) *Bir Başka Ülke*, *Bundan Sonrası Ateş* gibi birçok başyapıt bıraktı.

SUAT ERTÜZÜN, 1971'de Hollanda'da doğdu. İlkokulu Hollanda'da, ortaokul ve liseyi İstanbul'da okudu. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü 1996'da bitirdi. Bir süre bankacılık ve turizm sektöründe çalıştıktan sonra çevirmenlik yapmaya başladı. Oscar Wilde, Kiran Desai, J.M. Coetzee, Rudolfo Anaya, Julia Glass, John Hughes, Sybille Bedford, John Banville, Patricia Highsmith, Stephen Greenblatt, Aimee Bender, V.S. Naipaul gibi yazarların eserlerini Türkçeye kazandırdı.

Paula Maria
ve
Gebril
İçin

İçindekiler

Giriş.....	13
Teşekkür.....	21
1984 Basımına Önsöz	23
Otobiyografik Notlar.....	31
BİRİNCİ BÖLÜM	
Herkesin Muhalif Romanı	41
Binlercesi Gitti	53
<i>Carmen Jones</i> : Karanlık Yeterince Aydınlık	75
İKİNCİ BÖLÜM	
Harlem Gettosu	87
Atlanta'ya Yolculuk.....	103
Bir Vatan Evladının Notları	115
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Seine Nehri'nde Karşılaşma: Siyah ile Kahverengi.....	145
Bir Kimlik Meselesi	153
Paris'te Eşit	167
Köydeki Yabancı.....	189

GİRİŞ

Üniversitedeki ilk yılıma kadar James Baldwin'ın denemeci yanına yabancıydım. Büyüdüğüm Washington kentinden çok iyi bildiğim bir dünyanın benzeri olarak bana Harlem'i ve Harlem'lileri hediye eden o dürüst insanı, romanların, kısa öykülerin ve oyunların James Baldwin'ini tanıyordum ancak. Ezelî ve evrensel olanı büyük ve hünerli tüm yazarların üslubunca dile getiren Baldwin, emek isteyen kelimelerle bize günlük ayrıntıları –cennetin kapısından içeri girmeye ne kadar layık olduklarını Tanrı'ya göstermek için canlarını dişlerine takarak kilise hizmetlerine koşan dindar kadınları; yoksulların dairelerinde, hayattaki yerlerini onlara hatırlatırcasına, havada ebediyen asılı kalan toz zerreciklerini; siyahlara ait apartmanların hiçbir zaman dik durmadığı, yaşlı hallerini göstermek için birbirine yaslandığı şehirlerin sokaklarını– aktarıırken, Harlem'lilerin de Washington'luların da, hepsinin bir aile olduğunu anlatıyordu.

Tanıdığım Baldwin buydu ve aynı ailenin fertleri olmanın verdiği o tuhaflıkla, o da beni böyle tanıyordu. 1968'in Ağustos sonunda yüksek öğrenim için evden ayrılırken, Holy Cross Üniversitesi'nde beni bekleyen kütüphanenin yeterli olacağını düşünerek yanımda çok az kitap götürmüştüm. Bavulumda yalnızca iki edebiyat dışı

kitap koymuştum, onları da üniversiteye kabul edildikten kısa bir süre sonra sahafın birinden satın almıştım. İki kitap da hiç okunmamıştı. İlki, mantıklı ve iyi düşünülmüş makalelerin yazımı hakkında 1950'lere ait ağır bir eserd. Üniversite zamanlarımda, belki de kitaba girmek çok zor olduğu için, onu okuyamadım. (Thomas Clarence 1971'de, okuldan mezun olmasına bir ay kala yurt odamdaki kitaplıkta söz konusu kitabı fark edince onu benden beş dolara aldı; kendim ne ödemiştım hatırlamıyorum.) İkinci kitap, *Bir Vatan Evladının Notları*'ydı. Yeni bir hayata, beyazların arasındaki fikir ve eğitim hayatına atılıyordum ve kurmacalarıyla bana siyahlar hakkında çok şey öğreten Baldwin'in denemelerinin yine benzer bir etki uyandıracığını düşünüyordum.

Holy Cross'a matematik öğrencisi olarak girmiştim ve bunun esas sebebi lisede matematiğimin iyi olmasıydı. O zamanlar müthiş utangaçtım, gözlerimi hiç muayene ettirmemiştım ve karatahtayı çoğu zaman göremeyişimin bir gözlükle çözülebileceğini bilemeyecek kadar dünyadan bihaberdim. Mesaisinin çoğunu öğrencilere arkası dönük vaziyette tahtaya bir şeyler yazmakla geçiren soğuk bir hocanın verdiği birinci sınıf matematiksel analiz dersinde arkada oturuyordum ve hal böyle olunca, dönem ilerledikçe derslerden geri kalıyordum.

Aralıkta, okumayı çok sevdiğimi ve analizden ancak kıl payı geçebileceğim için matematikte bir geleceğim olmadığını düşünerek kendi kendime, İngiliz Edebiyatı'na gideyim dedim. Noel tatiline çıkmadan önce de, belki artık bolca yazı yazacağımı sezerek, *Bir Vatan Evladının Notları*'nı ilk kez elime aldım. "Otobiyografik Notlar"da James Baldwin'in söylediği ilk şey, "Harlem'de doğdum..." idi. Okur, söz konusu durumun önemini daha iyi kavrasın diye dolaysızca söylenmiş sade, süssüz bir ifade. Oysa Baldwin'in kurmacasına, onun pekâlâ Washington'lu da

olabilecek siyahilerine o kadar alışmıştım ki bana ancak, “Washington’da doğdum...” diyebilirmiş gibi geliyordu.

O giriş niteliğindeki denemenin önemli bir bölümü, yıllar boyu benim için pek anlam ifade etmeyen bir konu olarak yazarlığı ele alıyor; insanın yazdığı dünya hakkında doğruyu söyleyebilmesi için kendisini de derinlemesine araştırmasının gerekliliğini; “Siyah meselesi” hakkında zaten etraflıca yazılıp çizilirken Siyah bir yazar olmanın zorluğunu; nihayetinde “iyi bir yazar” olma arzusunu işliyordu.

Fakat o kısacık yazıda, otuz bir yaşında az çok dünya görmüş bir adamın (ben ilk pasaportumu elli dördümde alacaktım) küçük ve gayet kayıtsız bir dünyada doğmuş olmasıyla hâlâ cebelleştğini, kendisinin ve küçük dünyasının iyi kötü birer parçası olduğu büyük dünya tarafından çoğunlukla reddedildiğini de görüyordum. Holy Cross’ta öğrenciydim –“Cross”ta öğrenci olmaktan çoğunlukla memnundum– ama Beaven Yurdu’ndaki odamdan ne zaman dışarı çıksam, Massachusetts’in Worcester kentindeki bu yerin hiçbir şekilde benim için yapılmadığını hissedebiliyordum. Hissedebiliyordum fakat bendeki sözcükler bunu anlatmaya yetmiyordu. Onları bana Baldwin verdi. Shakespeare, Chartres’daki katedral, Rembrandt, Empire State Binası ve Bach hakkında, özel bakış açısını katarak yazan Baldwin budur: “Onlar aslında benim eserlerim değildi, benim tarihim içermiyorlardı; onlarda kendi yansımamı sonsuza dek de arasam boşunaydı. Aralarında bir yabancıydım; benim mirasım bu değildi.”

Notlar’ına böyle devam eden Baldwin’in duyarlı ve keskin zekâsını o zamanlar pek de takdir edemiyordum ve eminim şimdi olsa buna o da gülümser. Daha karmaşık birtakım düşüncelerini de, belki sırf fazla genç olduğum ve dünya beni hoyrat pençesine henüz almadığı için kavrayamadığımı itiraf etmeliyim. Şüphesiz yine

fazla genç olduğumdan ve yeni filizlenen fikirlerime aykırı görüşlere dudak büken militan bir damar geliştirdiğimden, bazı düşüncelerini yine doğrudan kulak arkası ediyordum. Militanlığım, Martin Luther King Jr'ın öldürülmesinin, Vietnam Savaşı'nın ve beyaz bir dünyada siyah olmakla ilgili yeni farkındalığın doğal bir sonucuydu. İçimdeki militan, sözgelimi, Baldwin'in bazen niçin bir siyah değil de bir gözlemci gibi, evet, kabahatli bile olsa bir gözlemci gibi yazdığını soruyordu. "Binlercesi Gitti"de Baldwin bana, "O halde Siyah'ı insanlıktan çıkarmamız, bizim insanlıktan çıkmamızdan ayrı düşünülemez: Kimliğimizi yitirmemiz, onun kimliğini hükümsüz kılmamıza karşılık ödediğimiz bedeldir," diyordu. Sonra da şöyle devam ediyordu: "Bizler (genel olarak Amerikalılar) Siyahlara ve onların çoğu hareketine hoşgörülü bir küçümsemeye dikkat çekmeyi severiz..."

Fakat 1968 Aralık ayının son günlerinde, dikkatini hep "biz" ve "bizim" gibi sözcüklere veren on sekiz yaşında bir genç olarak, "Binlercesi"ndeki bu ve buna benzer ifadelerin barındırdığı hakikati ve acıyı gözden kaçırmak işten bile değildi. Sonradan benim de öğreneceğim üzere, insanlar, özellikle de Baldwin gibi sözcüklerin dünyasında yaşayan insanlar, hâlâ gelişmekte olan dimağlara belli yöntemlerle, kimseye sezdirmeden kök salarlar. Siyah ve beyaz köle sahiplerinin öykülerini, her gün yataklarından kalkıp başkaları üstünde kurdukları egemenlik için tanrılarına şükrederken, köleliğin kendi ruhlarını nasıl ezdiğini bir romanla anlatmak için gösterdiğim büyük çabayı başka nasıl anlatabilirim? Bunu anlatmanın önemini kavradıysam eğer, nedeni Baldwin gibilerin yıllar önce aşıladıkları fikirlerdir. (Baldwin'e böyle büyük bir paye veriyorum çünkü okuduğum tüm siyah yazarlar içinde o, beyazlara gerçek birer insan olarak hakkını vermenin önemini anlatan birkaç kişiden

biriydi. Daha yazma işine girişeceğimi bilmezken bana şunu söylemişti: Siyah karakterlerine eksiksiz bir insan kimliği vermek için beyazları insanlıktan çıkarmana gerek yok.)

“Harlem Gettosu”, “Atlanta’ya Yolculuk” ve “Bir Vatan Evladının Notları”nda Baldwin’le birlikte yolculuk yaparken, kurmaca eserler dışında tanımadığım bu insanın daha büyük bir portresine kavuştum. Baldwin’deki kurmacanın eşi görülmemiş ve mutlak anlamda kendine ait bir hayatı vardı elbette. Bu sayede karşımdaki yazarı hayalimde canlandırabilirdim fakat o denemeler, posta pulu boyutundaki ona ait birkaç resmin veya sözgelimi, *Go Tell It on the Mountain* [Git Onu Dağda Anlat] veya *Bir Başka Ülke*’nin bendeki nüshalarında bulunan birkaç biyografik satırın aktarabileceğinden öte bir şeyler veriyordu. Denemeleri okumasaydım o benim için yine Baldwin olacak ama benimle birkaç saniye geçirmeye tenezzül edecek gerçekliğe hiçbir zaman kavuşmayacaktı. Kurmaca bana müthiş insani bir kişilik sunuyordu; denemeler ise bir insan, bir komşu, hatta evet, bir ağabey.

Baldwin’in “Notlar”ında anlattığı Harlem ayaklanmasından yirmi beş yıl sonra, Washington kentinde King suikastının ardından patlak veren isyana tanıklık etmiştim. Şehir farklı, oyuncular farklı fakat senaryo, 1910’larda yaşanan ve Washington’u da yangın yerine çeviren ülke çapındaki ayaklanmaların aynısıydı. Ben 1968 Nisan’ındaki olayların çoğunlukla kıyısında köşesindeydim. (Zavallı annemin derdi başından aşkındı; omuzlarındaki yüke birkaç yüz kilo daha eklemeyi ve üniversiteli evladının hapse düştüğünü görmesine neden olmayı hiç mi hiç istemiyordum.) Yaz için işim hazırken ve üniversite yaklaşırken ne duygularımı tartmaya ne de sınıf arkadaş-

larım veya komşularımın hislerini dikkate almaya vaktim vardı. Baldwin gibi yazarların en olağanüstü yanı, onları okurken nefesimizi kesecek kadar çarpıcı pasajları önümüze koymaları ve bizi, kendimizi kaybetmemek için gözlerimizi sayfadan kaldırmak zorunda bırakmalarıdır. O nisan ayının birkaç günü, bağırıp çağıran ve camı çerçeveyi indirip yağmalayan onca insan hakkında yeni ve farklı, kadim ve derin bir şeyler öğrenecek kadar şehirde dolaşmıştım. Harlem ayaklanmasından on iki yıl sonra, Washington'daki isyandan da on üç yıl önce yazılan sözlerle Baldwin bana şöyle diyordu: "[...] duruşlarındaki ağırlık inanılmaz şekilde hepsinin aynı ilahi manzarayı gördüklerini işaret ediyordu adeta, hepsinin yüzüne aynı tuhaf, kindar gölge vurmuş gibiydi."

Baldwin bunu tekrar tekrar yapıyor ve sonunda gözlerini kaldırmak, tekrar nefes almak okura yetmemeye başlıyor. "Paris'te Eşit"te, çalıntı olduğunu bilmediği kullanılmış bir otel çarşafını aldığı için 1949 Noel'inde günlerce hapiste kalışına dair kederli hikâyeyi okuyoruz. Evet. Günlerce. Kullanılmış bir çarşaf yüzünden. "Kafkaesk" tabirinin ne demek olduğunu iyice anlamak için hikâyeyi özümsemek gerekir. Baldwin bunu doğrudan söylemiyor ama körlüğünü inatla sürdüren bir adalet sistemindeki yolculuğunun sonunda anlıyoruz ki Fransa, "biçarelerin hepsi" için, Devrim'den önce insanlara acı çektiren halinden pek de sıyrılamamış.

Her şeyin bu kadar katıksız bir şekilde saçma olması (saçmalık da zulmün bir başka boyutu) gerçek bir mizahla sonuçlanıyor. Ve oradan da Baldwin'in idrak ettiği gerçeğe geliyoruz: Böylesi bir düzenin uygulayıcıları, "kendi memleketim"de işleri idare eden insanların birinci dereceden kuzenleri. Paris denen yerde bile Baldwin onlardan kurtulamıyor ve iyi ki bunun farkına varıyor. "Benim gözümde hayatım, Paris'teki o ilk yılımda, [...]"

derin, karanlık ve zalim ve bir o kadar özgürleştirici bir biçimde anladığımda başladı.”

Baldwin sayfalar boyu böyle devam ediyor; olaylara bakışının doğru olmasından çok; olaylara bakışının doğru olduğundan değil, onun bakış açısını göz ardı etmenin, kalıcı çözümlere götürmeyecek, kısmi bir tabloyla sonuçlanacağını düşünerek ışık, kavrayış ve amansız bir ısrar sunuyor. Şu yazı için *Notlar*’ı tekrar okuduktan ve hayatta bazı şeyleri gördükten sonra bunu çok daha iyi anlıyorum. Kitabın değeri de buradan geliyor. Hem sezdirmeyen yanıyla hem sezdirenen yanıyla.

“Harlem Gettosu”nda, *Amsterdam Star-News* gazetiyle ilgili olarak, “Cumhuriyetçi’dir,” diyordu Baldwin. “[şüphesiz Amerikan İçsavaşı’nı kısaltır inancıyla köleleri özgürleştiren Abraham Lincoln’un mirası olarak] bu siyasi yandaşlık onları tuhaf biçimde yuvarlak konuşmaya iter.” Güleceğim gelmişti. Herhalde daha ılımlı ve şefkatli Cumhuriyetçiler hakkında yazıyordu; o Cumhuriyetçiler ki yıllar geçtikçe daha kötü kalpli ve kayıtsız siyasi hayvanlara dönüşeceklerdi. Ronald Reagan’ın başkanlık döneminde siyah muhafazakârlar peydahlanırken Baldwin yaşananlara, Cumhuriyetçi Parti çarkının tüm beyaz ırkçı dişlilerini savuna savuna bugüne dek gelen o siyahlar topluluğuna tanıklık etti mi bilmiyorum.

“Atlanta’ya Yolculuk” denemesi, siyahları çocuk olarak gören ve bu baba tavrını yuvarlak laflarla gizlemeye çalışan beyaz radikaller ve liberallerle siyah politikacılar hakkında ibretlik bir öyküdür. Oradaki sözlerini tekrar okurken, 2010’da siyah bir aday tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra “zenci” seçmenlerin kendileri için neyin iyi olduğunu bilmediklerinden yakınan yine siyah belediye başkanını –birçok siyahın hiç de iyi gözle bakmadı-

ğı bir şahsı– eleştireceğiz diye bloglarda ve yerel gazetelerde ırkçı yorumlar yapan Washington kenti ve civarındaki beyaz liberalleri düşünmeden edemedim. Güneye giden yeniyetme kardeşi David hakkındaki hikâyesiyle Baldwin bizi daha 1948’de uyarıyormuş.

Notlar’a bunca zaman sonra geri dönmenin mucizevi yanlarından biri de Baldwin’in “güncellik”i. Bu klişe gibi gelebilir ama bazı klişelerin sağlam, tanıdık ve çağları aşan şeyler üstüne kurulduğunu başımıza gelen sayısız olaydan görmüyor muyuz? Nitekim “Atlanta’ya Yolculuk” da *Notlar*’daki yüzlerce örnekten biri. Yine karşımıza çıkan bir başka konu James Baldwin’in kendisi, dünyası ve siyahlarla ilgili ne kadar iyimser olduğu. Amerika’da siyah olmanın vahametini tarif ederken bile onun arka planda belli belirsiz çalan bir müzik, bazen ısrarcı bir davul ritmi gibi iyimser olduğunu görürüz. Buna karşılık hiçbir yerde, hiçbir kelimedede –verdiği mesajdan emin olduğunun belki de kanıtı olarak– bağırıldığı vaki değil.

Edward P. Jones
29 Haziran-5 Temmuz 2012
Washington, D.C.

Teşekkür

Yazar, ilk kez kendi sayfalarında yayımlanmış denemelerin tekrar basımına izin veren aşağıdaki yayınlara teşekkür eder:

“Carmen Jones” (Ocak 1955 sayısında, “Life Straight in De Eye” başlığıyla çıktı), “Harlem Gettosu” (Şubat 1948) ve “Paris’te Eşit” (Mart 1955) için *Commentary*; “Bir Vatan Evladının Notları” (Kasım 1955) ve “Köydeki Yabancı” (Ekim 1953) için *Harper’s Magazine*; “Atlanta’ya Yolculuk” (9 Ekim 1948) için *The New Leader*; “Herkesin Muhalif Romanı” (Haziran 1949), “Binlercesi Gitti” (Kasım-Aralık 1951) ve “Bir Kimlik Meselesi” (Temmuz-Ağustos 1954) için *Partisan Review*; “Seine Nehri’nde Karşılaşma” (6 Haziran 1950 sayısında “The Negro in Paris” başlığıyla çıktı) için de *The Reporter*.

1984 BASIMINA ÖNSÖZ

Bu kitabı bana ilk öneren, liseden ahbabım olan editör, romancı, oyun yazarı Sol Stein'di. Çok da heves etmemiştim: Hatırladığım kadarıyla, anılarımı yayımlamak için fazla genç olduğumu söylemiştim.

Buradaki denemelerden bir kitap çıkacağını hiç düşünmezdim. Aslına bakılırsa, bir kere geride bıraktıktan sonra onlar hakkında düşündüğümü bile sanmıyorum. Sol'un önerisi bende, aradan ne kadar zaman geçtiğini anlamamı sağlamak gibi şaşırtıcı ve tatsız bir etki uyandırdı. Yüzüme soğuk su çarpılmış gibiydi.

Fakat arkadaşım ısrarcıydı ve aynısı içinde bulunduğum tehlikeler, zorluklar için de geçerliydi. Paris'ten 1954'te, kendim de pek anlayamadığım sebeplerden dönmüştüm. İsviçreli bir arkadaşına doğduğum ülkeyi ziyaret edeceğime söz vermiştim ama sanırım bunu bir bahane olarak görmek gerekiyor: Sebep sayılabilecek bir ağırlığı yoktu o sözün. O sıralar Amerika'ya dönüşümün nesnel bir gerekçesini bulamıyorum.

Fakat 1954'ün başında, otuzuma birkaç ay kala, ölüme korktuğum halde ailem ve dostlarımla birlikte olduğuma sevinerek yine de gelmişim işte. 1948'deki ayrılışımdan bu yana ikinci dönüşümdü bu. 1952'de ilk romanımla dönmüş, onu aileme gösterecek ve satacak ka-

dar kalmış, sonra ayrılmıştım. *The Amen Corner*¹ ile geldiğim 1954'te *Giovanni'nin Odası –Bir Başka Ülke*'den doğan bir roman– üstünde çalışıyordum.

1954-1955 dönemi, korkutucu anlarına rağmen aslında harika bir yıld, üstelik yalnızca geriye dönüp bakınca değil. Bir şeyleri atlatmıştım ve ispatı da çalışıyor olmamdı. Ahbabım Marlon Brando Oscar Ödülü'nü kazandığında ben Saratoga Springs'deki Yaddo Yazarlar Komünü'nde idim ve televizyonda Bette Davis'in ödülü ona takdim edip öpüşünü izliyordum. Ben yine oradayken rahmetli Owen Dodson Washington'dan aramış ve Howard Üniversitesi'nde, prodüksiyonunu öğrencilerin yaptığı oyunumu yönettiğini açıklamıştı.

Washington'a gittiğimde fevkalade insanlar olan E. Franklin Frazier ve Sterling Brown'la tanıştım. Howard'da, hayatımda ilk kez bir üniversite kampüsü gördüm ve yukarıda sözünü ettiğim insanlar olmasa halim nice olurdu bilmiyorum. Tanrı'ya şükür, yalnızca son akşam ayakta duracak yer bulabildiğimiz oyun, onu sahnelemeye gönülsüz henüz Siyah² olmayan fakülteye ("Bu oyun İletişim Bölümü'nü otuz yıl geriye götürecekt!"), şaşkına dönmüş *Variety* dergisine ("Kuzeydeki Siyahlar bu oyun hakkında ne düşünecekler?") ve sonrasında neredeyse on yıl sahnelenmeyecek olmasına rağmen yedi veya on günlük bir mucize yaşattı. Üstelik ben de âşık olmuştum. Mut-

1. Baldwin'in "Dua Köşesi" diye çevrilebilecek üç perdelik oyunu. Yoksul Afro-Amerikan topluluğunun yaşadığı dinî idealizmle katı gerçek arasındaki uyuşmazlığı irdeler. (Y.N.)

2. "Siyah", yazarın orijinal metinde büyük harf kullandığı yerlerde büyük, küçük harf kullandığı yerlerde küçük olmak üzere, *black* veya *negro* sözcüklerinin karşılığı olarak çevrildi. İngilizce konuşulan dünyada Afrika kökenli siyah insanlar için *negro* kullanılırken, 1950'lerin sonlarından itibaren bunun yerini *black* aldı (günümüzde *African-American* daha yaygın) ve özellikle siyahlar kendilerini nitelerken, etnik toplulukların adının büyük harfle yazılması gibi, sözcüğü büyük harfle kullanmayı tercih ettiler. (Ç.N.)

luydum; dünya hiç bu kadar güzel bir yer olmamıştı. Sa-
dece bir ufak pürüz söz konusuydu. Benim –bizim– ne
meteliğim vardı ne tencerem ne de pencerem.

Sol Stein yine saldırıya geçmişti. Dokuz deneme
için anlaştık, onuncu bir deneme daha istedi, ben de
bunu Owen'ın eviyle Dunbar Oteli arasında yazdım.
New York'a döndükten sonra *Giovanni'nin Odası*'nı ta-
mamladım.

Harper&Row Yayınları'nın basiret timsali ortağı Row,
kitabı dehşet ve nefretle karşıladı, ona dokunmak bile
istemedi, benim genç bir *Siyah* olduğumu ve bu kitabı
yayımlarsa okurlarını uzaklaştıracaklarını, kariyerinin
mahvolacağını söyledi. Kısacası, bana bir iyilik yaparak
onu çıkarmayacaklardı. Minnetimi belki biraz fazla açık-
sözlülükle ifade ederek bir arkadaşımın ödünç para al-
dım, ardından da sevgilimle birlikte Fransa'ya giden ge-
miye bindik.

Kendimi hiçbir zaman bir denemeci olarak görme-
miştim: Böyle bir düşünce hiç aklıma gelmemişti. O yol-
culuğu hafızamda tekrar canlandırmakta –belki özellikle
de şimdi– zorlanıyorum. Eminim ki hem keşfetmek iste-
diğim hem de kaçınmaya çalıştığım bir şeyle ilgiliydi bu.
Amacım kendimi keşfetmeye çalışmaksa eğer –yakından
baktığımda biraz şüpheli bir heves çünkü aynı zamanda
kendimden kaçmaya çalışıyordum–, o benlik ile kendim
arasında çağların büyüttüğü bir kaya olduğu muhakkak-
tı. O kaya ellerimi yaralıyor, tüm aletler üstünde kırılı-
yordu. Fakat yine de bir yerlerde bir *ben* olmalıydı: Esa-
rete karşı onun içimde kımıldadığını hissedebiliyordum.
Kurtuluş –kimlik– umudu benim o kayanın şifresini çö-
zebilmeme ve onu tanımlayabilmeme bağlıydı.

Bir şarkı, "*Beni benden yüksek kayaya götür,*", bir baş-
kası, "*Beni kayaya sakla!*" diye haykırır; yine bir başka
şarkı, "*Benim yuvam o kayada,*" der. Ya da, "*Yüzümü sak-*

lamak için kayaya doğru koştum, kaya bağırdı: Burada saklanacak yer yok!" diye.

Çağların büyüttüğü kaya, miras aldıklarımın bir parçası olarak –dikkat, hepsi değil, bir parçası diyorum– kendini gösteriyor ama doğuştan gelen ve mirasımın yalnızca bir gölgesi olan hakkımı almak için o kayaya karşı durup onu kendime ram etmem gerekiyordu. Yoksa o beni kendine ram edecekti. Bir başka deyişle, mirasım tikeldi; özgül olarak sınırlanmıştı ve sınırlandırılıyordu: Doğuştan gelen hakkım uçsuz bucaksızdı, beni bütün o hayatlara ve herkese sonsuza dek bağlıyordu. Fakat doğuştan gelen hakkı kabul etmek için mirası da kabul etmeliydim.

O yüzden ciddi olarak yazmaya başladığımda –hayatımın artık böyle olacağını, kendimi buna bağladığımı anladığımda– mirasımın, hem o zaman hem de şimdi, yaşayan kanıtı olan o tikel durumu anlatmaya çalışmam ve aynı çabayla birlikte, doğuştan gelen hakkımı sahiplenmem gerekecekti. Zaman, şartlar, tarih beni ne yaptıysa oyum, buna şüphe yok fakat aynı zamanda ondan fazlasıyım da. Bu hepimiz için geçerli.

İster hukuken ister fiilen Siyah veya beyaz olsun, her Amerikalı renk çıkmazını miras alır. Büyük topluluklar uzun zaman önce, bu miras için doğuştan gelen haklarını sattılar. Bugün de aynı şeyi yapmaya devam ediyorlar. Bu dehşetli durum yüzünden geçmiş ve şimdi birbirinin içine öylesine geçti ki deyim yerindeyse, bunun tarih içinde cereyan ettiğinden söz etmek hem neredeyse imkânsız hem de kesin olarak anlamsız. Zamanı kandırabileceğine inanan bir topluluğa –zamanın var olduğunu biliyorsa eğer– bundan söz etmeye kalkışmak intihar anlamına gelebilir ve gelmiştir de.

Konuya dönersek, benim başlangıcım buna benzer şeylerle ilintili. Özgül bir mirasın içinde kendimi konumlandırmaya ve o mirastan yararlanmaya çalışıyor-

dum ki beni acımasızca ve özgöl olarak dışlayan aynı mirastan öz hakkımı alabileyim.

Otuz yılı aşkın bir süre sonra ne bu dinamğin ne de bu gerekliliğin değıştiğini görmek zorunda kalmak hoş değıl. Bazı yüzeysel değışimler olduysa bile onlar en iyi ihtimalle tartışmalı, en kötü ihtimalle de feci sonuçlar doğurdu. Ahlaki olarak hiçbir değışim yaşanmadı, tek gerçek değışim zaten ahlaki olan. Öfkeli Fransızlar (bunu onlar bilmezse kim bilecek?), "*Plus ça change plus c'est le même chose*," diye homurdanırlar. (Bir şey ne kadar değışirse o kadar aynı kalır.) Onlarda hiç olmazsa doğruyu söyleyecek zarafet var.

Bugünkü tarıfsız, tehlikeli keşmekeşte apaçık seçilebilen tek gerçek değışim, durumun tersine dönmesine yol açacak kadar uzun zamandır başkalarına kara çalıp boyun eğdirenler tarafından yaşanan pürtelaş korku. Uygarlar bir kere bile olsun Vahşileri onurlandırabilmiş, tanıyabilmiş veya tarif edebilmiş değıller. Vahşiler kelimenin tam anlamıyla onların refah kaynağı; Vahşilerin süregiden teslimiyetleri onların güçlerinin ve şanının anahtarı. Koca bir kıtanın sadece bir bölümünden söz etmek gerekirse, Güney Afrika'da bu zaten mutlak ve inkâr edilemez bir gerçek; orada Siyah erkeklerin ve kadınların durumu ortada. Buraya gelince, Siyahlar ekonomik açıdan gözden çıkarıldığı için onları orduya katılmaya, ya da sanırım Daniel Moynihan ve Nathan Glazer'ın savunduğı bir fikir olarak, postacı olmaya –Beyazlar dünyaya hükmetmek gibi ağır bir sorumluluğı üstlenirken hiç olmazsa faydalı bir iş yapmaya– özendiriyorlar.

Ne demiştik? *Plus ça change*. Ve ülkesindeki insanları önemseyen Siyah bir yurttaş olarak konuşmak gerekirse, *böyle dostlar düşman başına*.

Bugünlerin, umutların, çabaların kabuğı altına çöreklenmiş buz gibi, kabul edilmeyen bir panik var. Uy-

garların bir kere bile olsun Vahşileri onurlandırabilmiş, tanıyabilmiş veya tarif edebilmiş olmadıklarını söyledim. Birilerinin vahşi olduğuna karar verdikten sonra onları onurlandıracak, tanıyacak veya tarif edecek bir şey zaten olamazdı. Oysa vahşiler, Yeni (!) Dünya'ya ayak basan ve henüz Beyaz olmayan Avrupalıları *gökten gelen insanlar* diye tarif ediyorlardı. Afrika'daki vahşiler de mahkûm edilecekleri acılı diasporayı hiçbir şekilde öngöremezlerdi. Afrikalıları köle diye satan kabile reislerinin, aynı şekilde bu köleliğin ilelebet değilse bile en az *bin yıl* süreceği konusunda fikirleri yoktu. Vahşi deneyimi içinde hiçbir şey onları bu düşünceye hazırlayamazdı; tıpkı aynı deneyim içinde toprağın alınıp satılan bir şey olarak düşünülememesi gibi. (Manhattan gökdelenlerinin yukarısındaki hava boşluğunun gerçekten alınıp satıldığına inanmamam gibi.)

Gelgelelim bunların hepsi yaşandı ve hâlâ yaşanıyor. Bu inanılmaz gaddarlığın içinden “mutlu zenci” ve *Rüzgâr Gibi Geçti*'ye benzer masallar çıkıyor. Üstelik Kuzey Amerikalılar kendi yarattıkları ve bugüne kadar hiç ama hiçbir şeyin doğrulayamadığı bu masallara gerçekten inanır gibi görünüyor. Ve bu masallar bugün olduğu gibi –hiçbir zaman Beyaz olmamış ve hiçbir zaman Beyaz olmayacak yerkürenin dört bir yanında– eleştirildiğinde benim insanlarım çocukça kindar ve tarif edilemeyecek derecede tehlikeli oluyorlar. Yukarıda sözünü ettiğim kabul edilmeyen paniğe, Vahşi'nin artık Uygur'ı tarif edebilmesinin dehşeti sebep oldu: Bunu önlemenin tek yolu da insanlığı yok etmek. Yukarıdaki panik, bir insan veya bir topluluğun yaptığı her şeyden haberdar olduğunu ispatlıyor. Aynı şekilde, kimse yaptığı tercihlerin bedelini ödemekten kaçamaz. Beyazların egemenliğine ilişkin dünyanın –insanlığın– elinde bulunan tek delilin Siyahların yüzünde ve sesinde olması, hiç yakından bakılmayan o yüzde ve hiç işitilmeyen o seste olması kaderin,

tabiri mazur görün, vahşi bir cilvesi değil mi? O yüzdeki gözler yalnızca vaat edilmiş topraklarda esir tutulmanın bağışlanamaz ve tasavvur edilemez dehşetini değil, *her gecenin bir sabahı olduğunu* da ispatlıyor: Bir zamanlar, gardiyanın gerçekliğini doğrulayan bir öfke ve acıyla yüklü o ses başka dillerde bir başka gerçekliğe işaret ediyor. Kendilerini Beyaz olarak görenler insan olmayı da tercih edebilirler, sahneden silinmeyi de. Yahut –çünkü fiilen artık o noktaya geldiler bile– köhnemeyi de. Vaizin bize anlattığı gibi, her gecenin bir sabahı varsa İktidar'ın da bir sonu var demektir ve kendini Beyaz olarak adlandıran kimlik, öyle görünüyor ki hep o İktidar gerçeğine, umuduna veya masalına dayanmıştır.

Bu kitap yayımlandığında otuz bir yaşına yeni basmıştım ve siz bunu okuduğunuzda altmış olacağım. Ben- ce epey kayda değer bir durum olsa da bunu şu an bir kutlama veya üzülme vesilesi olarak söylemiyorum. Şikâ- yet etmek için bir sebebim olduğunu da sanmıyorum: Tam tersine, yarınlar bize ne getirirse getirsin, konuyu burada kapatsam daha iyi. Öte yandan, durup düşünmek için bir sebebim var; geriye doğru uzun bir bakış atmak zorunda kalınca insan bunu hep yapıyor. Bir köşede yerde oturmuş, utancından konuşamayan patlak gözlü bir ço- cuk olduğumu hatırladığım nice yıllar önce bana tarifsiz yollardan yardım eden birçok kişiyi hatırlıyorum. Büyük bir güruhun, polisin kışkırtmasıyla, başımda masa sandal- ye sektirerek eğlendiğini sandığı Village'daki¹ zor döne- mimde “anayasal” haklardan dem vurmaya kısa sürede bırakmıştım. Evet, sanırım ben bir felaketzedeyim.

Neyin felaketzedesi? O yıllarda yıldıgım, hiddetlen- diğim veya sulu göz olduğum zamanlar bana şöyle der-

1. New York, Manhattan'da bulunan Greenwich Village semti kastediliyor. (Ç.N.)

lerdi: *Hemen olmuyor, Jimmy. Hemen olmuyor.* Kabul ediyorum. Hâlâ kabul ediyorum: 1950'lerde tanıdığım bazılarının arkalarını dönüp sıvışmakta, Amerikan bayrağına sarınmaya karar vermekte hiç gecikmediklerini iyi biliyorum. Bir zamanlar hayatımı emanet ettiğim rezil ve sefil ödleler çetesi – *böyle dostlar düşman başına!*

Fakat bütün bunları başka bir gün konuşuruz. Gençken bana bunun hemen olmadığını söylediklerinde, buralarda Siyah birinin insan muamelesi görmesinin zaman alacağını ama bunun olacağını kastediyorlardı. Bunun olması için çaba göstereceğiz diyorlardı. Sana söz veriyoruz. Bir insanın hayatında altmış yıl, özellikle de benimkini önceleyen ve çevreleyen nice yaşamı düşününce, bir sözü yerine getirmek için uzun bir süre. Benim zamanımda yaşananlar atalarımın sicilindekilerden farklı değil. Onlara verilen sözler tutulmadığı gibi, bana verilenler de tutulmadı. Benden sonra geleceklere veya küresel kuzenlerime, ahlaken iflas etmiş ve umarsız bir sahtekârlık peşindeki hemşerilerimin sözlerine inanmalarını öğütleyecek de değilim.

“Ve,” der Afrika Öyküleri’nin önsözünde Doris Lessing, “beyaz adamın siyah adama ettiği zulümler insanlık iddianamesindeki en ağır suçların arasında yer almakla beraber, asıl hatamız renk önyargısı değil, güneşin altında nefes alıp veren her canlıda kendimizi görmemizi engelleyen tasavvur körelmesinin yalnızca bir boyutudur.”

James Baldwin
Doğru. *En avant.*¹ 18 Nisan 1984
Massachusetts, Amhurst

1. (Fr.) İleri. (Ç.N.)

OTOBİYOGRAFİK NOTLAR

Otuz bir yıl önce Harlem’de doğdum. Roman taslakları oluşturmaya, aşağı yukarı okumayı söktüğüm sıralarda başladım. Çocukluk hikâyem alışıldık, iç karartıcı hüyalardan biridir ve bir daha kesinlikle yaşamak istemeyeceğim kısıtlı gözlemle geçirilebilir. Annem o günlerde bebek yapmak gibi sinir bozucu ve esrarengiz bir alışkanlığa tutulmuştu. Çocuklar doğdukça bir elimle onları devralıyor, öbür elimle de kitap okuyordum. Ufaklıklar bundan muhtemelen mustarıpti ama şimdiye kadar bunu iyi yüreklilikle inkâr ettiler; ben de böylece *Tom Amca’nın Kulübesi* ile *İki Şehrin Hikâyesi*’ni tekrar tekrar ve tekrar okudum, hatta elime geçirdiğim hemen her şeyi –büyük ihtimalle okumam için üstüme düştükleri yegâne kitap olduğu için İncil dışında her şeyi– okudum. Yazdığımı –epey yazdığımı– da itiraf etmeliyim; ilk profesyonel zafeirim, daha doğrusu, matbu kopyası olan ilk ürünüm ben aşağı yukarı on iki yaşındayken çıktı: İspanyol Devrimi hakkında yazdığım bir kısa öykü, kısacık ömürlü bir kilise gazetesinde ödüle benzer bir şey aldı. Öykünün, editör hanım tarafından sansürlendiğini hatırlasam bile sebebini unuttum ama öfkeden deliye dönmüştüm.

Biri için Belediye Başkanı Fiorello La Guardia’dan tebrik mektubu aldığım şarkılar, oyunlar ve hakkında

hiçbir şey söylemememin daha hayırlı olacağı şiirler de yazıyordum. Annem bu yaptıklarına bayılsa da babam hoşlanmıyordu zira vaiz olmamı istiyordu. On dördümde vaiz oldum ama on yedimde bıraktım. Çok kısa bir süre sonra da evden ayrıldım. Çünkü sanayi ve ticaret dünyasıyla ne zamandır uğraştığımı Tanrı bilir (onlara kalsa herhalde *ben* onları uğraştırmışımdır), yirmi birime geldiğimde bir romanı, bana Saxton Bursu kazandıracak noktaya getirmiştım. Yirmi iki yaşında burs bitti, romanın satışa sunulamayacağı anlaşıldı ve ben Village'daki bir restoranda garsonluk yapıp kitap eleştirileri yazmaya başladım – o kitaplar da çoğunlukla Siyah sorunu hakkındaydı ki ten rengim beni zaten bu konuda uzmanlaştırmaya yetiyordu. O sırada fotoğrafçı Theodore Pelatowski'yle beraber, Harlem'deki vitrinli kiliseler¹ hakkında bir başka kitap daha yazdım. O da ilk kitabımla tıpatıp aynı kaderi paylaştı: Burs aldım (bir Rosenwald Bursu'ydu), ama satış olmadı. Yirmi dördüme geldiğimde, basılı dünyadaki durumu gerçek hayattakinden biraz daha korkunç durumda olan Siyah sorunu hakkında daha fazla kitap eleştirileri yazmamaya karar verdim ve pılımı pırtımı toplayıp, *Go Tell It on the Mountain*'ı nasıl bitirdiğimi benim de bilmediğim Fransa'ya gittim.

Sanırım her yazar, doğduğu dünyanın, yeteneklerinin gelişimine karşı kurulmuş bir komplo olduğunu hissederek. Fakat sanatçı, dünya onun yeteneğine zaten fena halde kayıtsız kaldığı için yeteneğini önemli kılmak mecburiyetindedir. Öyle ki, benim burada değerlendirmek zorunda kaldığıma benzer kısacık bir zaman dilimine bile

1. İngilizcesi *Store-front church*. Eskiden dükkân veya mağaza olup da kiliseye çevrilen küçük yapılar. Yoksul siyah Amerikalı topluluklar arasında daha yaygın olmakla beraber, ABD'deki başka azınlıkların ve beyazların yaşadıkları bölgelerde de görülebilir. (Ç.N.)

geri dönüp bakan herhangi bir yazar, onu yaralayan ve ona yardım eden şeylerin birbirinden ayrı tutulamayacağını anlar. O ancak belli bir şekilde yaralandığı için belli bir yardım görebilir ve gördüğü yardım ancak bir çıkarmazdan bir sonrakine yol almasına imkân sağlayabilir: İnsanın neredeyse onun felaketten felakete sürüklendiğini söyleyesi geliyor. Onu etkileyen şeyleri aramaya başladığımızda saymakla bitiremeyiz. Beni etkileyen şeylere pek kafa yormadım, en azından yeterince yormadım. İhtiyatı elden bırakmadan, Kral James İncili'nin, vitrinli kilisedeki retoriğin, siyahi söylemlerdeki ironik, şiddet dolu ve hep ihmal edilen bir şeylerin –ve biraz da Dickens'taki belagat aşkının– benim bugünkü halimle belki bir ilgisi olduğunu söyleyebilirim, ama bu konuda hayatım üstüne bahse girmem. Bana birçok şekilde yardım eden sayısız insan da cabası fakat en sonunda, hayatımdaki en büyük zorluk (ve en tatmin edici şey) sanırım bir Siyah olarak doğmuş ve dolayısıyla, bu gerçeğe bir tür ateşkes kotarmak zorunda kalmış olduğum gerçeği. (Bu arada ateşkes, insanın umut edebileceğinin en iyisi.)

Siyah bir yazar olmanın (burada özellikle ilgi çekmeye, onun herkesten daha kötü çuvalladığını söylemeye çalışmıyorum) zorluklarından biri de Siyah sorunu hakkında etraflıca yazılıp çizilmiş olması. Kitap rafları üstlerindeki bilginin ağırlığıyla inliyor ve bu yüzden herkes kendini bilgili sayıyor. Yetmezmiş gibi, o bilgi çoğunlukla (genellikle, popüler olarak) geleneksel tavırları pekiştirmeye yarıyor. Geleneksel tavırlar, lehte ve aleyhte olmak üzere, aslında topu topu iki tane ve şahsen ben, hangisinin bana daha çok acı verdiğini söylemekte zorlanıyorum. Burada bir yazar olarak konuşuyorum: Toplumsal açıdan, her ne kadar güdümlü, eksik ve dışadönük olursa olsun, art niyetten iyi niyete geçişin, hiçbir şeyin değişmemesinden daha iyi olduğunun çok iyi farkındayım.

Fakat tavırları incelemek, yüzeyde olanın altına inmek ve kaynağa ulaşmak, benim gördüğüm şekliyle yazarlık mesleğinin bir parçası. Ve bu açıdan bakınca Siyah sorununun içine girmek neredeyse imkânsız. Bu yalnızca etraflıca yazılıp çizilmiş bir mesele değil, aynı zamanda berbat şekilde yazılıp çizilmiş bir mesele. Hatta şu kadarını söylemek mümkün: Bir Siyah sonunda kendini ifade ettiğinde bunun için ödediği bedel, ifade edecek bir konu bulamaması. (Caliban, “Bana dil öğrettiniz,” der Prospero’ya, “İşime yarıyor. Sövebiliyorum.”) Bu problemin ürettiği muazzam toplumsal faaliyetin hem beyazlara hem Siyahlara dayattığı istikbale bakma, daha güzel günler için çalışma yükümlülüğünü bir düşünsenize. Ama bu iyi bir şey, suların durulmasını önler; hatta Siyahların ilerlemesi bu sayede mümkün olmuştur. Öte yandan toplumsal işler, onların şöyle mi böyle mi olması gerektiği, yazarın genellikle öncelikli ilgi alanına girmez; yazar kendisi ile o işlerin arasına biraz berraklık sağlayacak bir mesafe koymalı ki istikbale anlamlı bir şekilde bakabilir hale gelmeden önce uzun uzun geçmişe bakabilsin. Siyah sorununa gelince, (kendilerince mükemmel sebeplerle) ne beyazlarda ne de siyahlarda geçmişe bakmak için en küçük bir istek var; oysa bugüne tutarlılık kazandırabilecek ancak geçmiştir bence ve dahası geçmiş, biz onu dürüstçe değerlendirmeye yanaşmadığımız sürece korkunç bir şey olarak kalmaya devam edecektir.

Her halükârda şunu biliyorum: Kendi gelişimimin en can alıcı dönemi, Batı için piç gibi bir şey olduğumu anlamaya zorlandığım dönemlerdi; geçmişimin çizgisini izlediğimde kendimi Avrupa’da değil, Afrika’da buluyordum. Ve bu şekilde son derece karmaşık bir yoldan, gerçekten derin bir yoldan, Shakespeare’e, Bach’a, Rembrandt’a, Paris’in taşlarına, Chartres’daki katedrale ve Empire State Binası’na özel bir bakış açısı katıyordum. Onlar aslında

benim eserlerim değildi, benim tarihimi içermiyorlardı; onlarda kendi yansımamı sonsuza dek de arasam boşunaydı. Aralarında bir yabancıydım; benim mirasım bu değildi. Öte yandan, yararlanmayı umabileceğim başka bir miras da yoktu; cangıla veya kabile hayatına uyum sağlayamayacağım kesindi. Beyaz yüzyılları kendime ait kılmam, kendime mal etmem gerekecekti –bu tasarıdaki kendi özel tavrımı, kendi özel yerimi kabul etmeliydim– yoksa *hiçbir* tasarıda yerim olamazdı. En zor olan da kendimden hep sakladığım, kamusal ilerlemenin bedeli olarak Amerikalı Siyah'ın kendinden saklamak zorunda kaldığı bir şeyi itiraf etme mecburiyeti hissetmemdi: Beyazlardan nefret ediyor ve korkuyordum. Bu, siyahları sevdiğim anlamına gelmiyordu, tersine, belki de içlerinden bir Rembrandt çıkaramadıkları için onları hor görüyordum. Sözün özü, dünyadan nefret ediyor ve korkuyordum. Ve bu da hem dünyaya kendi üstümde basbayağı öldürücü bir güç tanıdığım hem de beni imha eden böylesi bir arafta hiçbir zaman yazamayacağım anlamına geliyordu.

İnsan yazarken sadece bir şeyden, kendi tecrübesinden beslenir. Her şey o tecrübe denen son damlanın, acı veya tatlı, ne kadar amansızca sızdırıldığına bağlıdır. Sanatçının tek gerçek kaygısı, hayatın düzensizliğinden sanat denen düzeni çıkarıp yaratmaktır. O halde Siyah bir yazar olarak benim için esas zorluk, toplumsal durumun getirdiği muazzam talepler ve fazlasıyla somut tehlikeler dolayısıyla, kendi tecrübeme fazla yakından bakmaktan men edilmiş olmamdı.

Yukarıda ana hatlarını çizdiğim ikilemin alışılmamış bir şey olduğunu sanmıyorum. Yazarlar dil denen feci halde açık mecrada çalıştıklarından, bunun siyahi nesrin –siyahi söylem ve yaşantının muazzam kaynaklarına ve siyahi müzik örneğine rağmen– genelde niçin bu kadar soluk ve hoyrat olduğunu bir nebze açıklayabildiğini

sanmıyorum. Yegâne meselem olması beklenebileceği üzere, Siyah olmanın neye benzediğiyle ilgili uzun uza-dıya yazmadım çünkü başka herhangi bir konuda yazabileceğim noktaya gelmeden önce kilidini açmam gereken kapı zaten oydu. Amerika'daki Siyah sorununu, onun bağlamını dikkate almadan tutarlıca tartışmanın mümkün olduğunu düşünmüyorum; bağlam derken de ülkenin tarihini, geleneklerini, göreneklerini, ahlaki varsayımlarını ve neyin üstünde düşünüp taşındığını, kısacası genel toplumsal dokuyu kastediyorum. Sanılanın aksine, Amerika'da kimse bunun sonuçlarından kurtulamaz ve her Amerikalı bunun az veya çok sorumluluğunu taşıyor. Problemi ayrı bir meseleymiş gibi ele alma konusundaki ezici eğilim yüzünden buna her zamankinden de çok inanıyorum. Fakat Faulkner'in çalışmalarında, Robert Penn Warren'in genel tavrı ve kimi özel pasajlarında, en önemlisi de Ralph Ellison'in ortaya çıkışında daha sahici ve derin bir arayışın en azından başlangıçları görülebiliyor. Bu arada Mr. Ellison siyahi yaşantıdaki ikircikliği ve ironiyi, üstelik enfes bir şekilde dile aktardığına tanık olduğum ilk Siyah romancı.

İlgi alanlarıma gelince, on altı milimetrelik bir kamera alıp deneysel filmler çekmek için duyduğum marazi istek ilgi olarak sınıflandırılmayacaksa, bende öyle bir şey olduğu söylenebilir mi bilmiyorum. Bunun dışında yemeyi içmeyi seviyorum –vaktiyle nadiren yeterince yiyebildiğime dair hazin bir kanaatim var (bir sonraki yemeğiniz için endişe ediyorsanız yeterince yiyebilmek *imkânsız* çünkü)– benimle çok derin anlaşmazlıkları olmayan insanlarla münakaşa etmeyi seviyorum, gülmeyi de seviyorum. Bohemlikten veya bohemlerden *hoşlanmıyorum*, esas amaçları zevk olan insanlardan hoşlanmıyorum, her şeyi *ciddiye* alan insanlardan da hoşlanmıyorum. Beni Siyah olduğum için seven insanlardan hoşlan-

madığım gibi, aynı tesadüfe dayanarak tepeden bakanlardan da hoşlanmıyorum. Amerika'yı dünyadaki tüm ülkelerden daha çok seviyorum ve tam da bu sebeple, kendimde onu durmaksızın eleştirme hakkı buluyorum. Tüm teorilerin şüpheli olduğunu, en düzgün ilkelerin gerektiğinde gözden geçirilebileceğini ve o yüzden de insanın kendi ahlaki merkezini bizzat bulması gerektiğini, o merkezin kendisine kılavuzluk edeceğini umarak dünyada yolunu bulmak zorunda olduğunu düşünüyorum. Çok fazla sorumluluğum olduğuna inanıyorum fakat hiçbiri, Hemingway'in dediği gibi, hayata tutunmak ve işimi tamamlamaktan daha büyük değil.

Dürüst bir adam ve iyi bir yazar olmak istiyorum.

Birinci Bölüm

HERKESİN MUHALİF ROMANI

Toplumsal açıdan muhalif Amerikan edebiyatının mihenk taşlarından sayılan *Tom Amca'nın Kulübesi*'nde sevecen efendi St. Clare, onu hiç de onaylamayan soğuk tavırlı, Kuzeyli Kuzeni Ophelia'ya, görebildiği kadarıyla siyahların, dünyadaki beyazların çıkarına olmak üzere, şeytana emanet edildiğini söyler; sonra da düşünceli düşünceli öbür dünyada işlerin tersine dönebileceğini ekler. Miss Ophelia'nın tepkisi, en hafif tabirle, son derece dürüştür: "Bu tam anlamıyla dehşet verici!" diye çıkışır kadın. "Kendinizden utanmalısınız!"

Miss Ophelia'nın yazara sözcülük ettiğini çıkarsayabiliriz; verdiği tepki mobilyalı odaların duvarlarında bazen çerçevelenmiş halde asılı gördüğümüz, öğüt veren ahlaki vecizeler gibi su götürmezdir. Ve içindeki şüpheli, hatta neredeyse yakışıksız sığılığı fark eden kişiyi her durumda irkiltecek o vecizeler gibi, St. Clare ve kuzeni son derecede ciddidirler. İkisi de sohbetlerine kaynaklık eden Ortaçağ ahlakını sorgulamazlar: Siyah, beyaz, şeytan, alternatiflerin cennetle alevlerin arasında yer aldığı öbür dünya; yaratıcı için onlar ne kadar gerçekse bu kavramlar da onlar için o derece gerçektir. Karanlıktan tiksiniyor, korkuyor, var güçleriyle ışığa yöneliyorlardı. Bu açıdan bakınca Miss Ophelia'nın tepkisi, ki bu Mrs. Stowe'un tüm

romanı için geçerlidir, ışııyla bir cadıyı kül eden ateş gibi parlak, neredeyse kör edici bir önem taşır. Daha aydınlık çağımızda Siyahlara yönelik zulmü anlatan ve hepsi de yalnızca, "Bu tam anlamıyla dehşet verici! Kendinizden utanmalısınız!" diyebilen günümüz romanlarını düşününce bunun ne kadar çarpıcı olduğunu iyice görürüz. (Yukarıdaki ifadeye öfkeli, handiyse paranoyak bir sonnot hükmü taşıyan ve daha sonra açıklığa kavuşturmayı umduğum üzere, kınadıkları zulmün muharrik ilkesini aslında besleyen, Siyahlar tarafından yazılmış zulüm romanlarını şimdilik dikkate almayalım.)

Tom Amca'nın Kulübesi çok kötü bir roman, tıpkı *Küçük Kadınlar* gibi erdemlilik taslayan, ahlakçı bir duygusallığa sahip. Aşırı ve yapay duyguların gösterişle sergilenmesi diyebileceğimiz aşırı duygusallık, sahtekârlığın, hissetme kabiliyetsizliğinin belirtisidir. Duygusal- ların sulu gözleri onların deneyimden duydukları tiksinti- yi, yaşama korkusunu, çorak yüreğini ele verir; o yüz- den duygusallık daima gizli ve zorba insaniyetsizliğin işareti, zalimliğin maskesidir. Nitekim *Tom Amca'nın Kulübesi* de –çok sayıdaki katı ve alaycı halefi gibi– zor- balığın bir dökümünden ibaret. Mrs. Stowe'un işlediği konunun özünde, resmin bütününe takdim ederken gö- zünü bile kırpmamak için gösterdiği övgüye değer ka- rarlılıkta da bunu görebiliriz. Fakat resmin gerçekten de eksiksiz olup olmadığını; yazarı sebepsiz ve anlamsız bir gaddarlık anlatımına bu denli güvenmeye ve o yegâne önemli soruyu –insanlarını böyle işler yapmaya iten şe- yin ne olduğunu– cevapsız bırakıp unutturmaya zorla- yan şeyin nasıl bir kısıtlamadan kaynaklandığını yahut bunun algı eksikliği olup olmadığını sorduğumuzda ro- man tökezler.

Fakat bu, nasıl diyelim, Mrs. Stowe'un yeteneğinin ötesinde bir şeydi zira kendisi bir romancıdan çok tutku-

lu bir risale yazarıydı; kitabının amacı ise, köleliğin yanlış, hatta tam anlamıyla dehşet verici olduğunu kanıtlamaktan ibaretti. Böyle bir malzemedен bir risale çıkabilir ama roman için yeterli gelmez. Geriye sorulacak bir soru kalıyor, o da niçin hâlâ aynı kısıtlama içinde olduğumuz sorusu. Mrs. Stowe'un yaptığı yolculuktan daha ileri gitmeye, hakikate daha yakın bir şeyler bulup açığa çıkarmaya niçin bu kadar isteksiziz?

Fakat burada boy gösteren o örselenmiş sözcük –hakikat– bizi ânında bir dizi bilmeceyle karşılıyor ve dahası, nice hakikatler vaaz edildiği için, bizde talihsiz bir saldırganlık eğilimi uyandırıyor. O halde burada kullanıldığı biçimiyle hakikatin, insana, onun özgürlüğüne ve doyumuna sadakat, yasalarla müdahale edilemeyen bir özgürlük ve şarta bağlanamayan bir doyum anlamına geldiğini belirtelim. Esas kaygı ve kerteriz noktamız bu ve bunu bir Dava'ya duyulan sadakatile kolayca karıştırılabilecek insanlığa duyulan sadakatin yerine koymamamız gerekiyor çünkü herkesin bildiği üzere, Davalar kan dökme heveslisidir. Uygarlıkların iyice makineleştiği ve iç içe geçtiği bu şartlarda, bana öyle geliyor ki, insan denen yarattığı budayıp zamandan tasarruf sağlayan bir icada çevirmeye çalıştık. Oysa insan nihayetinde yalnızca bir Toplum'un veya Grup'un üyesi, Bilim'in açıklama getireceği acınacak bir problem değil. İnsan –kulağa modası geçmiş gelse de!– bundan fazlası, tanımlanmaya ve kestirilmeye kararlılıkla direnen bir şey. Onun karmaşıklığını görmezden gelmekle, inkâr etmekle, bu karmaşıklıktan kaçmakla –ki bu bile kendi kaygı verici karmaşıklığımızın bir eseri– kendimizi küçültüyor ve yok ediyoruz; öte yandan bu muğlaklık ve çelişki, bu açlık, tehlike ve karanlık ağında hem kendimizi hem de bizi bizden kurtaracak gücü bulabiliriz. Romancının işi, işte bu mühim keşfi yapmak, başka her türlü iddiaya göre öncelik

kazanması gereken daha engin bir gerçekliğe doğru yolculuk etmektir. Bugün onun Sorumluluk'u olarak ezberden tekrarlanan –herhalde başka insanların hayatıyla ilgilendiği ve o hayatlardan etkilendiği konusunda resmî bir açıklama yapması, biraz da kendinden menkul gibi görünen bu ilgi hakkında olumlu bir söz söylemesi gerekirmiş anlamına gelen– şey, eğer buna inanırsa, onu bozar, kaybetmesine yol açar; bu şeyin kaynağını aynı makineleşmeden alması, onunla iç içe olması, onu pekiştirmesi de cabası. Gerek *Gentleman's Agreement*¹ gerek *Postacı Kapıyı İki Kere Çalar*, insana yönelen, ona haddini bildirme kararlılığının yarattığı bu dehşetin örnekleridir. Ve *Tom Amca'nın Kulübesi*'nde ikisinin de belirtilerini görebiliriz: Hakikatin kendisinden daha yenilir yutulur bir yalan bulma ihtiyacından doğan çözüm, aktarılıp ezberlene gelmiş olarak, bugün hâlâ korkunç bir mukavemetle varlığını sürdürüyor.

Mrs. Stowe'un romanında ilginç bir yan daha var, o da siyah bir adam hakkında yazma sorununu çözmek için başvurduğu yöntem. Çiftlik işçileri, zenci hizmetçiler, Chloe ve Topsy gibilerin şenlikli alayından ayrı olarak –ki bunlar sorun çıkarmayan her zamanki sevimli demirbaşlardır– kitapta sadece üç Siyah daha var. Önemli olanlar bunlardır ve bunların ikisini bir kenara koyabiliriz çünkü yazar onlar hakkında, Siyah olmaları dışında, hiçbir şey söylemediği gibi her bakımdan onları olabildiğince beyazlaştırıyor. Evli bir çift olan bu iki kişinin adları George ile Eliza'dır ve onların tam anlamıyla tapınılası çocuğu, yabansılık ve çekicilikleriyle insanın aklına –tesadüfe bakın ki– küçümsemeyle atılan bozuk paraların takırtısını duyunca tap dansı yapan zenci bir ayakkabı boyacısını

1. Yönetmenliğini Elia Kazan'ın üstlendiği, 1947 yapımı film. (Y.N.)

getirir. Eliza güzel ve dindar bir melezdır; ona eğitim al-
dıran kibar hanımından, bir hizmetçi olması haricinde,
ayırt edilemeyecek kadar açık tenlidir (*Quality*'nin¹ ka-
dın kahramanı onun yeniden vücut bulmuş hali olabilir).
George daha koyu tenlidir ama mekanik işlerdeki deha-
sıyla bunu telafi ettiği gibi, bir İspanyol centilmeni kılı-
ğında kasabadan geçebilecek kadar da beyazdır ve beğeni
toplamak dışında hiç dikkat çekmez. İkisinin de ırk ola-
rak Topsy'yle sanki hiç ilgileri yoktur. Romanın sonunda,
kurgudaki beklenmedik canlı dönüşlerden birinde meğır
Eliza'nın Fransız asaletiyle bir bağı olduğunu anlarız. Ro-
mana adını veren ve hâlâ tartışma konusu olan Tom Am-
ca kapkara, kıvrıcık saçlı, okuma yazma bilmeyen bir
adam; üstelik mucizevi derecede de sabırlı biri. Tabii öyle
olmak zorunda çünkü adam siyah, ancak sabırla hayatta
kalabilir veya zafer elde edebilir. (Krş. Faulkner'ın *Ses ve
Öfke*'ye yazdığı önsöz: Öbürleri Compson ailesinden de-
ğildi. Zenciydiler: Katlanıyorlardı.) Tom Amca'nın zaferi
metafiziktir, bu dünyaya ait değildir; adam siyah olduğu,
ışksız doğduğu için ancak boynunu büküp nefsinin is-
teklerini durmaksızın bastırarak Tanrı'yla veya insanla bağ
kurabilir. Mrs. Stowe'un erdemli öfkesi, insanların birbir-
leriyle olan ilişkilerine benzer dünyevi bir kaygıdan –hat-
ta kendisinin de iddia edeceği gibi, insanların Tanrı'yla
olan ilişkileri için duyduğu kaygıdan– değil, ateşe atılma
korkusundan, şeytanla alışveriş yaparken yakalanma kor-
kusundan kaynaklanır. Yazar bu acımasız öğretiyi tüm
kalbiyle benimser, ilahi lütfun tahtı önünde utanmazca
pazarlık eder: Tanrı'yı ve kurtuluşu, erdemliliğin geçer
akçesiyle satın alınabilen şahsi malı haline getirir. Burada
siyah kötülükle, beyaz da lütufla eş tutulur. Yazar, iyi

1. Amerikalı yazar Cid Ricketts Sumner'ın (1890-1970) 1946'da kaleme aldığı,
beyaz sanılacak kadar açık tenli melez bir hemşireyi konu alan romanı. (Ç.N.)

amellerin gerekliliğini akılda tutarak siyahları –herhalde bir takıntı gibi gönül gözüne batan sefil, yığın halindeki o kitleyi– ıskartaya çıkaramasa bile, onları günahlarından arındırmaksızın kucaklayamaz da. Onların ürkütücü çıplaklığını örtmeli, onları kurtuluşun giysileriyle, beyazlara sarmalıdır; ancak o zaman ezeli gûnahtan sıyrılabilir, ancak o zaman Aziz Paulos’un isteği olan “dünyevi insanı, tensel insanı” gömebilirdi. Yazarın yegâne siyah kişisi olan Tom o yüzden insanlığından ve cinsiyetinden yoksun bırakılmıştır. Ona bir mühür gibi vurulmuş olan karalık için ödediği bedeldir bu.

Demek ki *Tom Amca’nın Kulübesi*’ni harekete geçiren teolojik bir dehşet, lanetlenme korkusudur; kitapta nefes alıp veren ateşli, ahlakçı, korkutucu ruh, cadıları yakarak kötülüğu kovmaya çalışan Ortaçağ ruhundan, linç yanlısı kalabalıkları harekete geçiren korkudan pek farklı değildir. Fakat o kadar tarihî veya gösterişli örnekler aramaya gerek yok; her gün yürekte verilen bu savaş öyle engin, öyle amansız ve öyle güçlü ki ırklar arası bir tolaşma veya bir evlilik bile halka açık bir infaz veya gizli tecavüz kadar azap verici olabiliyor. Bu panik zalimliğimizi harekete geçiriyor; bu karanlık korkusu hayatımızı sığlıktan kurtarmayı imkânsız hale getiriyor; ısıltılı, mekanik, kaçınılmaz uygarlığımızı besleyen ve onunla kenetlenen bu durum özgürlüğümüzü idam sehпасına çıkarıyor.

Muhalif Amerikan romanının dillendirilen amacı, mazlumlara daha fazla özgürlük getirmek olduğu halde durum bu. Dile ne kadar şiddet uygulasalar, inanırlığı ne kadar zorlasalar da iyi niyetleri hasebiyle hoş görölüyorlar. Kitapların hem kötü yazıldığını hem de inanırlıktan büsbütün uzak olduğunu ileri sürmek, yozluğa varacak kadar büyük bir hoppalığın işareti kabul ediliyor. Her şeyin bir sırası olduğu, kamu yararının incelikli üslup veya tasvirlerden önce geldiği söyleniyor. Bu tartışmasız doğru

olsa bile –“kamu” yararı tam olarak nedir?– içinde aşılmaz bir karmaşa barındırıyor çünkü edebiyat ve sosyoloji aynı değil; onları aynıymış gibi ele almak imkânsız. Her şeyi kategorize etme, hayatı belli kümelere titizce sabitleme tutkumuz yüzünden kestirilmesi mümkün olmayan paradoksal sıkıntılara yol açıyor; sonuç anlam karmaşası ve dağılma. Dünyayı bizim için tanımlayıp denetlemesi gereken kategoriler ters tepti ve bizleri kaosa sürükledi; şimdi de onun belirsizlik sarmalında yuvarlanıyor, tanımlarımızın çerçöpüne tutunmaya çalışıyoruz. Rahatsız edicilikten alabildiğine uzak olan “muhalif” roman, Amerikan sahnesinin makbul ve avutucu bir yüzüdür, pek gerekli olduğuna inandığımız o yapıyı dallanıp budaklandırır. Gündeme getirilen tedirgin edici sorular da gelip geçici, iç gıcıklayıcıdır, uzaktır, bu yüzden de bizimle hiç ilgileri yoktur, toplumsal ortama öyle güvenle yerleştirilmişlerdir ki kimseyle ilgileri yoktur; nitekim sonunda sırf o kitabı okuduğumuz için mutlak bir erdem ürpertisi duyarız. Diplerden bize ulaşan bu haber hem mesajın gerçekliğinin ve karanlığının hem de kendi kurtuluşumuzun teminatıdır ve vaktiyle Amerikalı bir liberalin bana söylediği gibi, “Böyle kitaplar basıldığı sürece her şey düzelecektir.”

Gelgelelim, insanın toplum ideali doğru düzgün analiz edilmiş gayretkeş rakamların yarışından ibaret değilse, muhalif romanların kendilerine yakıştırdığı yüce amacı sahiplenmek veya onlara yönelik mevcut iyimserliği paylaşmak pek de mümkün görünmüyor. Ne oldukları ortada: Amerikan rüyasının aydınlık hapisanesine kısıp hareket kabiliyetini yitirmiş halde şaşkınlığımızın, sahtekârlığımızın, telaşımızın birer aynası. Bunlar gerçeklikle hiçbir noktada bağ kurmayan duygusal birer fantezi; tıpkı *Hayatımızın En Güzel Yılları*’na benzer filmler veya Mr. James M. Cain’e ait çalışmalar gibi. Günümüzdeki bu baş döndürücü havai fişek gösterilerinin altında, denetleyici

güç olarak, Mrs. Stowe'u şiddetle meşgul eden teolojik meseleleri, *The Rover Boys*'taki¹ rezil saçmalıkları sezebiliriz. Nihayetinde muhalif romanların amacı, yerlilerin çıplaklığını örtmek ve onları İsa'nın solgun kollarına, oradan da köleliğe koşturmak için Afrika'ya giden kaymak beyazı misyonerlerin coşkusuna çok yakın bir benzerlik göstermeye başlar. O amaç artık tüm Amerikalıları, Joe denen saplantılı, ruhsuz bir adamın benzerleri haline getirmeye dönüşmüş durumda.

Toplum adına ne acayip bir zaferdir –ve kayıptır– ki, aşağılık bir statü verdiği insanları buyruğunun gerçekliği konusunda ikna edebiliyor ve o buyruğu vakıaya çevirecek, aşağılık olduğunu iddia ettiklerini, toplumsal gerçekler ölçüsünce, sahiden de o hale düşürecek güce ve silahlara sahip olabiliyor. Derebeylik günlerinde olduğundan daha örtük bir olgu bu, ama daha insafli değil. Eskiden olduğu gibi, şimdi de kendimizi ne şekilde sınıflandırıldığımıza göre, önce içeriden sonra dışarıdan, kısıtlanmış halde buluyoruz. Ve bu tuzığa acı acı veryansın ederek kurtulmak mümkün değil, hatta bu daha çok tuzığın üstümüze kapanması için gereken tek şeymiş gibi görünüyor. Bizi biçimlendiren, bize doğuştan verilen o gerçeklik kafesinin içinde olmak ve onunla mücadele etmektir, doğru fakat bize durmaksızın, en çok ihanet eden de bu gerçekliğe olan bağımlılığımızdır. Toplumu bir arada tutan ihtiyaçlarımızdır; onu masallarla, mitlerle, baskı ve korkuyla birbirine sıkı sıkı bağlar, aksi halde –Söz söylenmeden önceki dünya gibi– toplumun temellerinin saklı olduğu boşluğa fırlatılacağımızdan korkarız. Toplumun işlevi bizi o boşluktan –kendimizden– korumaktır; öte

1. Edward Stratemayer takma adlı Arthur M. Winfield'in kaleme aldığı, genç Amerikalılara yönelik 1899-1926 yıllarında çıkan bir gençlik kitapları dizisi. (Ç.N.)

yandan bizi ancak yine aynı boşluk, hiç durmadan yeni bir yaratma eylemi talep eden bilinmeyen benliğimiz –“dünyadaki kötülükten”– kurtarabilir. Aynı saikle ve aynı zamanda bunun için mücadele ediyor ve hiç durmadan bundan kurtulmaya çalışıyoruz.

Ezilenin ve ezenin aynı toplum içinde birbirlerine bağlı oldukları unutulmamalıdır; onlar aynı ölçütleri kabul eder, aynı inançları paylaşır, aynı gerçekliğe aynı şekilde dayanırlar. Bu kafesin içindeyken, ezilenlerin “yeni” bir toplum arzusundan söz etmek romantiklikten ziyade anlamsız, çünkü onun *Herrenvolk*¹ ile paylaştığı gerçeklik payandalarına olan ürpertici bağımlılığı, gerçek bir “yeni” toplumun düşüncesini bile imkânsız kılar. Yeni bir toplumla kastedilen, eşitsizliklerin ortadan kalktığı, intikamın cebren alındığı bir toplum; ya kimse ezilmeyecek ya da ezilenle ezen yer değiştirecek. Fakat bana öyle geliyor ki, reddedilen şey nihayetinde statünün yükseltilmesi, mevcut toplum içinde kabul görme arzusu. Yani sürgün, pagan, açıkartırma kürsüsünden apar topar tarlaya koşulan Afrikalı, artık inanmak mecburiyetinde olduğu, onu Kendi suretinden başka bir surette yaratan Tanrı’nın huzurunda diz çökmeli. Siyah’ın Amerika’daki mirası işte bu tablo, bu imkânsızlıktır: Köle, “Beni yıka,” diye yakarır Yaratıcısına, “yıka ki beyazlayayım, kardan bile beyaz olayım!” Çünkü siyah, kötülüğün rengidir; kurtuluşa erenler yalnızca beyaz cüppeler giyerler. Siyah, havada ve kafatasının içinde amansızca çınlayan o yakarıyla yaşamak zorundadır. Vahşetin etraflica yayımlanan ve akla her nasılsa havayı ağırlaştıran kilise çanlarının imgesini, anısını getiren dökümü altında, Siyah’ın hem kaçtığı hem de koşa koşa kucakladığı bu gerçeklik ve aynı

1. (Alm). Nazilerin Alman ulusuna yakıştırdığı “üstün ırk” tabiri. (Ç.N.)

zamanda kâbus var. Bugün Amerika'da, kendini paradoksun ölümüne vakfeden –bu yüzden kendini de idam ipine götürebilecek olan– bu ülkede onun kaderi Kafka'nın betimlediği bir tablo kadar müphem. Kaçmak veya kaçmamak, hareket etmek veya etmemek; hepsi bir. Onun felaketi alınmış yazılmış, yüreğine kazınmış. *Vatan Evladı*'nda Büyük Thomas, Chicago'da bir sokağın köşesinde dikilir ve beyazların güneşle yarıştırmıcasına uçurduğu uçakları izlerken, “Vay canına,” der. Milyonlarca hakareti, sıçanların cirit attığı o rezil evi, sosyal yardım almanın utancını, şiddetli, amaçsız, çirkin didişmeleri ve onlardan nasıl nefret ettiğini hatırlarken kanı öfkeyle kaynar; oradaki nefret kükürtlü bir alev gibi sayfaları için için yakar. Thomas'ın tüm hayatı duyduğu nefret ve korkuyla denetlenip tanımlanır. Daha sonra o korku onu cinayete, nefret de tecavüze sürükleyecektir. Bize anlatıldığı üzere, şiddet yoluyla ilk kez hayata benzer bir şeye kavuştuktan, kefareti ödeyip ilk kez erkekliğini kurtardıktan sonra da ölür. Bu romanın altında, yok edilmek için yazılmış olan o korkunç masalı sürdüren, onu devam ettiren bir şeyler varmış gibi geliyor bana. Thomas, Tom Amca'nın çocuğu, onun kanından bir parçadır; birbirlerinin o kadar zıt portresidirler ki kitaplar yan yana konduğunda, çağdaş Siyah romancıyla New England'lı merhum kadın sonu gelmeyen ölümcül bir savaşta adeta birbirlerine kenetlenirler: Biri acımasızca tembihlerde bulunur, öbürü avazı çıktığına küfrederek. Nitekim bu şehvet ve hiddet ağının içinde siyah ve beyaz ancak böyle tıktırılabilir, yekdiğerinin kusursuz bir ölümle ağır ağır can çekişmesini; işkence, asit, bıçak ve ateşle ölmelerini dileyebilirler. İtişip kakışmaları ve dilekleri, ikisini de körleştirip boğan bulutu iyice ağırlaştırarak birlikte uçuruma yuvarlar. Kafes hepimize böyle ihanet eder; onu korumak için gerçekleştirdiğimiz kor-

kunç girişimlerle şu ânımızı, hayatımızı hiçe çevirir. Çünkü Thomas'ın trajedisi üşümesi, siyah veya aç olması, hatta siyah bir Amerikalı olması bile değil; asıl trajedi, ona hayatı çok gören bir teolojiyi bağına basması, aşağı bir insan olma ihtimalini kabul etmesi ve bu yüzden de, insanlığı uğruna mücadele ederken kendini doğuştan miras aldığı gaddar ölçütlerle savaşmaya mecbur hissetmesidir. Oysa insanlığımız bizim hem sorumluluğumuz hem de hayatımız; onun uğruna savaşmamıza gerek yok, gereken tek şey –ve kesinlikle en zoru– bunu kabul etmek. Muhalif romanın başarısızlığı onun hayatı ve insanı reddedişinde, insanın güzelliğı, yılgısı ve gücünü inkâr edişinde, yalnızca kendi kategorilerinin gerçek olduğu ve onların aşılamayacağı konusundaki ısrarında yatıyor.

BİNLERCE Sİ GİTTİ

Amerika'daki Siyahlar kendi öykülerini ancak müzikle anlatabilmiş, Amerikalılar da koruyucu bir duygusallık anlayışlarını sınırlandırdığı için onu takdir edebilmişlerdir. Başka yollardan henüz anlatılmamış ve hiçbir Amerikalının duymaya hazır olmadığı bir öyküdür bu. Söylenmemiş şeylerin kaçınılmaz sonucu olarak, kendimizi tehlikeli ve yankılı bir sessizliğin içinde sıkışmış hissederek bugünlere geldik; öykü ister istemez simgeler ve işaretlerle, hiyerogliflerle anlatıldı. Bunu hem siyahi söylemenden hem de beyaz çoğunluğun söyleminden, onların farklı referans çerçevelerinden anlayabiliriz. Siyah'ın Amerikan psikolojisini nasıl etkilediğini popüler kültürümüz ve ahlakımız ele verir; ona yabancılaşmamız, kendimize yabancılaşmamızın derinliğini gösterir. Soramayız: Onun için *gerçekte* ne hissediyoruz? Böyle bir soru ancak kargaşanın kapılarını aralar. Onun için gerçekte ne hissettiğimiz, her şey, herkes ve kendimiz hakkında ne hissettiğimizle bağlantılıdır çünkü.

Amerika'daki Siyah'ın öyküsü, Amerika'nın öyküsü ya da açık bir ifadeyle, Amerikalının öyküsüdür. Pek hoş bir öykü değil bu: Bir halkın öyküsü hiçbir zaman hoş olmaz. Fakat ulusal yaşantımıza aykırı bir gölge olarak kasvetle bahsedilen Amerika'daki Siyah'ın durumu bun-

dan çok daha fazlasıdır. O, kendi kendini var edip birbirine geçmiş, şimdi de çaresizce mücadele ettiğimiz bir gölgeler silsilesidir. Amerika'daki Siyah'ın, aklımızın karanlıkları hariç, gerçekte var olmadığını söyleyebiliriz.

Onun tarihi ve gelişimi, onun diğer tüm Amerikalılarla olan ilişkisi bu yüzden hep toplumsal arenada tutuldu. O kişisel veya insani değil, toplumsal bir sorun. Onu düşünmek demek istatistikler, varoşlar, tecavüzler, haksızlıklar, tecrit edilmiş şiddet olayları hakkında düşünmek demek; sonu gelmez kayıplar, kazançlar, çarpışmalar dökümüyle karşı karşıya gelmek demek; aramızdaki süregiden konumu, tedavi edilemese bile kontrol altında tutulması gereken bir hastalığa –belki kanser veya veremebenzetilebilirmiş gibi, erdemli, öfkeli, çaresiz hissetmek demek. Siyah adam bu sahnede, hayattakinden bambaşka bir boyut kazanır. Hayatta onunla ne yapacağımızı bilemeyiz; kendisi hakkındaki sosyolojik ve duygusal imajımızı bozarsa ne yapacağımızı şaşırır, aldatılmış hissederiz. Bu yüzden onun için en büyük tehlike, söz konusu imajını ihlal etmesidir (biz de bunu sezdiğimizden, onun çoğu zaman bizim için rol yaptığından huzursuzca şüpheleniriz); her zaman görünür olmasa da aynı derecede geçerli olan bir gerçek şu ki, böyle durumlarda biz de biraz tehlikede oluruz: Geri çekilmemiz veya körlemesine, alelacele misilleme yapmamızın sebebi de budur.

O halde Siyah'ı insanlıktan çıkarmamız, kendimizi insanlıktan çıkarmamızdan ayrı düşünülemez: Kendi kimliğimizi yitirmemiz, onun kimliğini hükümsüz kılmamıza karşılık ödediğimiz bedeldir. Zaman ve sahip olduğumuz kuvvet müttefikimiz gibi rol oynuyor, geleneksel sahip ve köle arasında hem aşılması imkânsız hem de kısır bir gerilim yaratıyor. Hem aşılması imkânsız hem de kısır, çünkü ne kadar somut ve görünür olsa bile, söz konusu gerilimin gerçeklikle hiç ilgisi yok.

Siyah'ın çehresinde bazı değişimler yarattı zaman. Hiçbir Şey onu tıpatıp bizimkine benzetemedi, ama madem beyazlatamıyoruz o halde boş bir ehreyi arzu eder gibiyiz. İfadeden arındığı, tıpkı bizimkinde olduğu gibi, geçmiş o yüzde de tamamen silindiğinde suçluluk duygumuz ortadan kalkacak; en azından görünür olmayacak ki ikisinin aşağı yukarı aynı kapıya çıktığını sanıyoruz. Gelgelelim, çelişki bu ya, bunun gerçekleőmesinin önüne yine biz geçiyoruz çünkü hayatımızın her saatinde, Siyah'ın yüzünü kendi suçumuzla biz donatıyoruz; üstelik bunu –en az aynı őiddetteki bir başka çeliőkiyle– aresizce, tutkuyla, tatmin edilmemiő bir bağışlanma ihtiyacıyla yapıyoruz.

Bugün Siyah insanın biyolojik veya zihinsel bakımdan aşağı olmadığını kesin olarak biliyoruz; vücut kokusu ve iflah olmaz cinselliğiyle ilgili söylentiler yalan; sosyal bilimler tarafından değil savunulacak, kolaylıkla açıklanacak Şeyler olmaktan çıktı hepsi. Buna rağmen yakın zamandaki savaşta onun kanı da, çoğunlukla kişiliği gibi ayrımcılığa maruz kaldı. Kızlarımızla veya kız kardeőlerimizle evlenmemesi, –genellikle– masalarımızda yemesi veya evlerimizde yaşamaması için onu bugüne dek ayrı bir yere koyduk. Üstelik aksini yapanlar, bunu ifte yabancılaőtırmanın ağır bedelini ödemek pahasına yaptılar: Efsanevi vasıflarını ya inkâr etmeleri ya da daha kötüőü, ucuzlatıp pazara çıkarmaları gereken kendi halklarına yabancılaőtılar; bize yabancılaőtılar çünkü onları kabul ederken onlara hem Siyah olmayı bırakmalarını hem de Siyah olmanın anlamını –yani Siyahlık'ın bizim için ne anlama geldiğini– asla unutmamalarını őart koőtuk. Hakaretin ıtası, söz konusu őahsın Atlanta'da ayak-kabı boyayıp boyamadığına yahut New York'ta őöhret olup olmadığına göre inip çıkabilir. Bunun önem taşımadığı bir yer bulmak için çok uzaklara gitmek, kazanacak

bir şeyi olmayan ermişlerin veya kaybedecek bir şeyi olmayan berduşların arasına karışmak gerekir; ama belki orada bile bir kelime, bir jest veya sade bir suskunluk aksini göstermeye yeter.

Çünkü İrlanda veya Çin'de doğmak, göğü veya uzayı gördüğünüz ya da moloz veya gökdelen dışında bir şeyi göremediğiniz bir yerde yaşamak nasıl bir anlam ifade ediyorsa, Siyah olmak da bir anlam ifade ediyor. Ne kadar didinip uğraşsak da köklerimizden, –ah bir bulabilsek– sonradan dönüşeceğimiz her şeyin anahtarını bulunduran köklerimizden kaçamayız. Siyah olmanın anlamı, bu yazının keşfedebileceğinden çok daha fazlası; Amerika'da Siyah olmanın anlamıysa, onun hakkında sürdürdüğümüz mitlerin incelenmesiyle belki biraz açıklığa kavuşturulabilir.

Tom Amca ve Jemima Teyze¹ öldü ve yerlerini neredeyse aynı derecede siyah ama amansızca okuyup yazan, iyi giyimli ve bakımlı, şaşırtıcı düzeyde uyumlu, hiçbir zaman dalga geçilmeyen, muhtemelen hiçbir zaman pamuk veya tütün tarlasına, en modernleri dışında hiçbir mutfağa ayak basmayacak olan bir grup genç erkek ve kadın aldı. Onların yanı sıra, tuhaf bir tabirle “ayrıcalıksız” olmayı sürdürenler var; kimileri öfkelerini yenemeyip perişan oluyor, kimileri de mutsuz ama güzel günlerin yakın olduğuyla ilgili kendilerine sunulan kesintisiz kanıtlar karşısında o mutsuzlukları da hızla hafifliyor. Çoğu ırk meselesine hiç aldırıyor. Onlar yalnızca, devletin her yurttaşı gibi, güneşin altında hak ettikleri yerlerini almak ve kendi hallerine bırakılma hakkına kavuş-

1. İngilizce aslı, *Aunt Jemima*. Tom Amca'nın karşı cinsten mukabili olarak, beyazlara boyun eğen sevecen, itaatkâr siyah kadınları ifade eder. Aynı zamanda, kuzey Amerika'da bir akçağaç pekmezi markasıdır ve logosunda, anılan imgeyi çağrıştıracak bir resim bulunur. (Ç.N.)

mak istiyorlar. Artık hepimiz rahat bir nefes alabiliriz. Fakat Jemima Teyze'yle Tom Amca'nın tarihe karışmasından duyduğumuz sevinç densizlik boyutlarına varmadan önce onların nasıl ortaya çıktığını, nasıl yaşadığını, ne tür bir belirsizliğin içinde kaybolduğunu sorsak daha iyi olmaz mı?

Onlara ilişkin betimlemelerimiz ne kadar kusurlu olsa bile orada yalnızca yaşam koşullarını değil, onun mahiyetini, arz ettikleri manzaranın vicdanlarımızdaki etkilerini de görürüz. Kimse Jemima Teyze'den daha sabırlı, daha güçlü veya dindar, daha sadık veya bilge olamazdı fakat aynı zamanda ondan daha zayıf veya inançsız, daha adisi, özellikle daha ahlaksızı yoktu. Güvenilir ve cinsiyetsiz Tom Amca'nın şiddete ve kurnazlığa başvurusu veya aksileşmesi, yanından geçen herhangi bir beyaz kadına tehdit oluşturmaması için "Amca" unvanından sıyrılması yeterdi. Onlar şölen sofralarımızı ve cenaze kıyafetlerimizi hazırlardı; bizler onları anladığımızla böbürlenirken esasen doğru ve gerçek olansa onların bizi anladığıydı. Hatta dünyada bizi ancak onlar anlıyordu: Bizi kendimizden de iyi biliyorlardı, onları bildiğimizden de. 1 Nisan şakalarının buruk tadındaki bu gerçek, iyilikseverliğimizin gerisinde bu huzursuzluk yatıyordu: Bizim var ettiğimiz Jemima Teyze ile Tom Amca sonunda bizden yakalarını sıyırmıştı; kendilerine ait, belki bizimkinden de iyi bir hayatları vardı ve onun ne olduğunu bize hiçbir zaman anlatmayacaklardı. Küçümsemenin hangi derinlikleri, kayıtsızlığın hangi yücelikleri, dayanıklılığın hangi mucizeleri ve hangi zapt edilmez üstünlükleriyle –yeryüzünden silinmeden ve bizi yeryüzünden silecek bir cüsseyle doğrulmadan– böyle dayanabildiklerini içten içe acı çekerek hayal etmeye çalışırken, onların imgesi durmadan dağılıyor ve kelimeler yetersiz kalıyordu. Aramızdaki siyah adamın yüreğinde ci-

nayet vardı, intikam istiyordu. Bizim de kalbimizde cinayet vardı, biz barış istiyorduk.

İnkâr ettiğimiz geçmiş, bizim Siyah imgemizde nefes alıyor, istatistikler ormanımızda can vermemiş, güçlü bir canavar olarak hâlâ yaşıyor. Bizi bozguna uğratan ve bunu hâlâ sürdüren, ırklar arası karışımları huzursuz, ki-bar, gergin gülümsemelerle dolduran şey bu: O canavar böyle bir toplantı sırasında, herhangi bir oturma odasında ansızın yerinden fırlayabilir, eline geçeni sağa sola fırlatıp odayı ilkel iniltilere boğabilir. Sorunun eriştiği her yerde karışıklık, tehlike baş gösteriyor. Siyah'ın yüzü nerede görünse bir gerilim, kelimelerin anlatamayacağı şeylerle dolu bir sessizliğin gerilimi doğuyor. Dolayısıyla geçmişin öldüğüne inanmak duygusal bir hata; her şeyin unutulduğunu söylemek, Siyah'ın her şeyi unuttuğunu söylemek tamamen anlamsız. Bu bir hafıza sorunu değil çünkü. Oidipus ayaklarındaki sandaletleri hatırlamasa bile, bıraktığı izler aynı ayakların onu sürüklediği felakete tanıklık ediyordu. Adam çocukken ona vuran eli, onu korkutan karanlığı hatırlamaz ama o el ve o karanlık, varlığının ayrılmaz bir parçası olarak, nereye sığınmayı düşünürse düşünsün, onu oraya süren güdünün bir parçası olarak hep içinde kalır.

Bir Amerikalı yaratmak, onun yeni memleketinin giyimini kuşandığı, diğer tüm bağları ve geçmişi reddettiği noktada başlar. Tarihimiz –çünkü bir bakıma bu *bizim* tarihimiz– boyunca Amerikalıların hepsi bu sorunla karşılaşmıştır; göçmenler bu sorun karşısında afallamış, onlardan sonra gelen nesil bu yüzden diken üstünde kalmıştır. Siyah'ın durumunda ise geçmiş her halükârda onun elinden alınmıştır; üstelik utanç verici tarihi zaten kelimenin tam anlamıyla alnına yazıldığı için onu inkâr etmek hem anlamsız hem faydasızdır. Utanç verici, çün-

kü kara olduğu kadar kâfirdir de. Kendisine müjdeyi getirmek için balta girmemiş ormanlara cesaret edip girmeseydik, İsa'nın şifalı kanını bulması da mümkün olmayacaktı. Utanç verici, çünkü misyoner rolümüz o kadar da iyi niyetli değildi ve kendi utancımızdan daha kolay kaçabilmek için onu hangi utançtan azat ettiğimizi hatırlamak ve hatırlatmak zorundaydık. Kaymak gibi beyaz İsa'yı ve kanlı haçı (ki kurtuluş yolunu onun rehberliğiyle bulması gerekecek, hatta öfkeli şaşkınlığımız karşısında bazen bulacaktı da) kabul eden Siyah, bizim ona uygun gördüğümüz sureti de kabul etmek zorundaydı: Ne de olsa başka sureti yoktu ve dahası, zifiri karanlığa takdim edilen göz kamaştırıcı ışığı reddederse ölüm tehlikesiyle karşı karşıya gelecekti. Onun psikolojisini iyice anlamak istiyorsak, işte bu gayet basit ikilemi aklımızda tutmak zorundayız.

Başına var gücüyle vuran ışığı nereye çevirirsek çevirelim, başarılı bir toplumsal çözümlemeyle kaderinin değiştiğini, iki tarafın da geliştiğini nasıl ispatlarsak *ispatlayalım* yine de huzursuzluğumuzdan arınamıyoruz. Bunu en açık olarak, konu hakkındaki –beyazların “problem”, Siyahlarınsa “muhalif” literatürü dediği– yazınımızda görüyoruz. Hiçbir şey, bu iki yaratım arasındaki biçimsel uçurumdan daha afallatıcı olamaz. Eleştirmenler ikisini de hemen hemen aynı gerekçelerle övmüşlerse bile, *Kingsblood Royal* ile *If He Hollers Let Him Go*¹ arasında neredeyse hiçbir benzerlik yoktur. Söz konusu gerekçeler, çok kısa ama çok da haksız denemeyecek bir ifadeyle, iki romanın da tıpatıp aynı varsayıma dayandığı

1. Sırasıyla: Amerikalı beyaz yazar Sinclair Harry Lewis'in (1885-1951), beyazların mahallesinde ev alması engellenen siyah bir doktorla ilgili davayı esas alan romanı; Amerikalı siyah yazar Chester Bomar Himes'in (1909-1984) İkinci Dünya Savaşı sırasında Los Angeles'ta bir tersanede çalışan siyah bir işçiyi ele alan romanı. (Ç.N.)

gözlemiyle ortaya konulabilir: Siyah, dünyaya gelmek için berbat bir renk.

Amerika'da Siyah olmanın ne anlama geldiğine dair şimdiye kadar sahip olduğumuz en muazzam ve en ünlü anlatım, tartışmasız Richard Wright'ın *Vatan Evladı*'dir. Yayımlandığı sırada böyle öfkeli, ödünsüz ve sarsıcı bir romanın, sırf varlığıyla bile, özgür bir demokraside nele-
rin hiçe sayılabileceğini ispatladığı duygusu hâkimdi ve kitabın inkâr edilemez başarısı, Amerikalıların artık korkunç gerçeklerle irkilmeden yüzleşebildiklerini gösteriyordu. Fakat heyhat, sahip oldukları şaşırtıcı simya hüneriyle Amerikalılar, tüm acı gerçekleri zararsız ama keskin bir şekerlemeye, ahlaki çelişkileri de –veya bu çelişkilerin yol açacağı kamusal tartışmaları da– savaş meydanlarındaki kahramanlıklara benzer gurur verici süs unsurlarına dönüştürebiliyorlar. Böyle bir kitabın daha önce asla yazılamayacağıyla gurur duyuyorduk ki bu doğrudur. Bugün de yazılamaz. Onu şimdiden bir kilometre taşı olarak görüyoruz çünkü Büyük Thomas ve kardeşleri bir başka-
laşım geçiriyor, Siyahların o güne dek alınmadığı beyzbol liglerine ve üniversitelere kabul ediliyor, ulusal ekranlarda gayet olumlu şekilde boy gösteriyorlar. Tartışmaya açılmayacak türden böyle sahici bir beyanın ya da bu önemli romana meydan okumaya yeltenebilecek bir çalışmanın bir başka örneğini daha önce hiç görmedik.

İnsana tercih hakkı bırakmayan koşullarla mücadele eden, sıradan bir gencin belli bir Amerikan geleneği içindeki öyküsü var burada; o koşullar ki ulusal başarı veya başarısızlık masallarında önemli bir role sahip. Bizim örneğimizdeki koşul yoksulluğun yanı sıra renk, yani üstesinden gelinemeyen, kahramanın hayatı için mücadele edip kaybettiği bir koşul. Böyle bir kitabın Amerikalılar nezdinde gördüğü rağbet ilk bakışta şaşırtıcı geliyor fakat şaşırtıcı derken, Dos Passos, Dreiser ve Steinbeck'ten

bir kademe aşağı olsa bile, coşkuyla kıyaslandığı Dostoyevski'den daha şaşırtıcı da değil. Üstelik metne yakından baktığımızda, uyandırdığı etkinin şaşırtıcılığı iyice kayboluyor ve tersine, kitap tamamen mantıklı ve kaçınılmaz bir hal alıyor.

Öncelikle kitabı kendi dönemine özgün toplumsal ikliminden ayıramayız: Onun da, bin dokuz yüz yirmilerin sonunda ve otuzlar boyunca karşılaştığımız, Amerika'nın toplumsal yapısındaki adaletsizlikleri ele alan öfkeli eserlerin sonuncularından biri olduğu söylenebilir. Dünya savaşlarının sonuncusuna girmeden bir yıl önce yayımlandı; yani WPA'nın tasfiyesinden ve Yeni Düzen'in sona ermesinden yalnızca birkaç yıl sonra,¹ ekmek kuyrukları, aşevleri ve kanlı sanayi savaşlarının herkesin hafızasında capcanlı olduğu bir sırada. O günlerin beklenmedik sıkıntıları bizi yalnızca gerçek bir kafa karışıklığına ve çaresiz bir idealizme (öyle ki, uğruna savaşacak *bir şey* olduğu için gençler İspanya'ya ölmeye gidiyorlardı) değil, gerçekten kafaları karıştıran bir özbilince de itiyordu. Yirmilerin ihtişamı sırasında tutkulu ve zevkli bir ilkel olan Siyah, bizi en çok mahcup eden konulardan biri olarak, bu sefer en çok baskıya maruz kalan azınlığımız haline geldi. Otuzlarda Marx'ı yalayıp yutarak İşçi'yi keşfettik ve onun amacıyla Siyah'ın amacının –herhalde biraz da rahatlamayla– aynı olduğunu anladık. İleride döneceğimiz bu önerme, şimdi bakıldığında çok şeyi dışarıda bırakır görünmekle beraber o günlerde “sınıf mücadelesi”nin sloganlarından biri ve Yeni Siyah'ın amentüsü oldu.

Wright, Yeni Siyah'ın en etkili sözcüsüne dönüştü;

1. 1929'da başlayan Büyük Bunalım'ın etkileriyle başa çıkmak üzere 1933'te Yeni Düzen (New Deal) adıyla kapsamlı bir ekonomik program yürürlüğe konur. Kamu Projeleri İdaresi olarak adlandırabileceğimiz WPA (Works Progress Administration) da kamuda milyonlarca kişiyi istihdam ederek işsizliği hafifletme amacı güder. (Ç.N.)

kitabı da en başından itibaren ve açıkça toplumsal mücadeleye adanmıştı. Sanatçının devrimcilikle ilişkisinin tam anlamıyla ne olduğu şeklindeki kayda değer soru bir yana, insanın toplumsal bir varlık olarak gerçekliği, onun tek gerçekliği değildir. Bu, insanı yalnızca toplumsal ya-nıyla işlemeye ve Wright'ta olduğu gibi, on üç milyon insanın temsilciliğini yapmaya zorlanan sanatçının da boğazlanması anlamına gelir. Oysa bu hem sahte (çünkü yazarlık başka, milletvekilliği başkadır) hem de doğası gereği yerine getirilmesi imkânsız bir sorumluluktur. Talihsiz çoban çok geçmeden, aç koyunları doyurmak bir yana kendi karnını doyuracak imkânları bile kaybettiğini görür: Yüku öylesine heybetli, okuru öylesine hazırdır ki kendi tecrübesini yeniden yaratacak araçlar ona çok görülür. Dahası, otuzların militan erkekleri ve kadınları, kendilerini ne kadar için için dışlanmış görürlerse gör-sünler, daha iyi bir dünya için ne kadar kahramanca mücadele etmiş olurlarsa olsunlar, yakından bakıldığında seleflerinden o kadar da özgür değillerdi. Rusya'yı istedikleri kadar yüceltsinler, daha iyi bir dünya kavrayışları umarsızca Amerikalıydı ve hayal gücünün çoraklığını, hazmedilememiş, kuşkulu reçetelere güvenmenin şüphesini ve romantik bir aceleciliğin katıksız huzursuzluğunu ele veriyordu. Son olarak Siyah'ın İşçi'yle ilişkisi, ikisinin de amacının aynı olduğu söylenerek özetlenemez, hatta aydınlatılamaz bile. Ancak ikisinin de daha iyi çalışma koşullarını istedikleri doğrudur ve ancak hedeflerine ulaşmak için işçi sıfatıyla güçlerini birleştirdikleri oranda işe yarar. Bu iklimde Wright'ın önce sesi duyuldu, eserini bir süre biçimlendirecek ve ona amaç verecek gibi görünen mücadele aynı zamanda onu gitgide kısır bir hiddetin içine kapattı. Öfkeli günlerini hiçbir Siyah'ın daha önce yapmadığı biçimde kaydeden Wright, Amerikalıların Siyahlar hakkında konuşurken akılların-

da saklı tuttukları fantezileri –ilk kölenin kamçı altına girmesinden bu yana yaşadığımız o fantastik ve korkulu imgeyi– de kaydediyordu. *Vatan Evladı*'nın önemi ve ne yazık ki kahredici kısırlığı da buradan ileri geliyor.

Vatan Evladı, Büyük Thomas ve ailesinin yaşadığı Chicago'daki sefil dairedeki alarmlı saatin *Zırrr!* diye çalmasıyla başlar. Evde çöpten beslenen sıçanlar da yaşar. Thomas'la ilk olarak onlardan birini öldürürken karşılaşırız. Aslında saatin *Zırrr* diye acı acı çalmasından, Thomas'ın onu idam hücresinde yalnız bırakan avukat Max'a mecalsiz bir sesle "Elveda" demesine kadar bütün kitabı, tersine dönmüş rollerle, bu tüyler ürpertici metaforun bir uzantısı olarak görebiliriz. Thomas da içinde bulunduğu durum da zihinde benzer bir büyümlü etki uyandırır. Anladığım kadarıyla, kitabın temel önermesi ilk sayfalarda açıkça ortaya konur: Amerikan devletinin yarattığı bir canavarla karşı karşıyayız ve onun tecrübelelerini paylaşmak zorunda bırakılarak, yaşam tarzını öğrenmeye, korkunç ve kaçınılmaz akıbeti karşısında merhamete ve dehşete kapılmaya mecbur ediliyoruz. Potansiyel olarak zengin bir fikir bu; Wright eğer daha sezgili yazmış olsaydı, simgesel bir canavarı toplumsal anlamda kurtarmaya kalkışmasaydı şu an çok farklı bir romanı tartışıyor olurduk. Wright'ın niyeti zaten Thomas karakterinde toplumsal bir hastalığı ifşa eden ve felaketi haber veren sosyal bir simge yaratmaktı diye itiraz edilebilir. Ben de asıl yakından incelenmesi gerekenin bu varsayım olduğunu düşünüyorum. Thomas'ın ne kendisi ne kendi hayatı ne kendi insanları ne de başka insanlarla belirgin bir bağı var, bu bakımdan belki de tam bir Amerikalı. Zaten etkileyiciliği de onun sosyal (veya antisosyal) bir fert oluşundan değil, bir mitin vücut bulmuş hali olmasından ileri geliyor. Apartman dairesindeki odasından

idamını beklediği hücreye kadar onu adım adım takip etmenize rağmen, yolculuğun sonunda onu baştaki halinden daha iyi tanımıyor oluşumuz dikkat çekici. Dahası, onu var ettiğine inanmamız gereken toplumsal dinamik hakkında da neredeyse aynı derecede az bilgi sahibiyiz. Konu üstünde duygusallığa kapılmadan kafa yoran herhangi birinin, bize aktarılan varoşlardaki yaşamın ayrıntılarına rağmen, romandaki bu çok kolaycı önermeyi kabul edebileceğinden şüpheliyim. Buna mukabil, Thomas'ın çevresindeki diğer Siyahlar –çalışkan annesi, hırslı kız kardeşi, bilardo salonundaki ahbabları ve Bessie– onların toplumumuzda nasıl denetim altında tutulduğunun, hayatta kalmak için nasıl karmaşık yöntemler geliştirdiklerinin çok daha zengin ve incelikli, çok daha isabetli örnekleri olarak değerlendirilebilir. Fakat ufkumuz Thomas'ın onları nasıl gördüğüyle sınırlı ki, aynı kahramanın sezgisiyle sınırlandırılmasaydık, bu maksatlı kurgu o kadar da talihsiz olmazdı. Roman açısından bunun anlamı gerekli bir boyutun; Siyahların birbirleriyle ilişkilerine ait, derinden paylaşılan ve sözsüz olarak bilinip kabul edilen ortak tecrübeye dayalı bir yaşam tarzı yaratan boyutun eksikliğidir. Roman, Siyah'ın kendi topluluğu içindeki yalıtılmışlığını ve bunun sonucundaki ıvecen aşağılama hiddetini yansıtıyor, ama hiçbir şekilde açıklamıyor. Anarşi ikliminin ve başıboş, anlaşılmaz talihsizliğin kaynağı da bu. Siyahların yaşantısında –sözelimi bir Yahudiyi baba evinden ayrıldıktan sonra bile besleyebilen– bir geleneğin, bir ahlak alanının, bir ritüel ve iletişim imkânının olmadığına hepimizi inandıran şey de Siyah muhalif romanların çoğuna özgü o iklim. Oysa asıl mesele Siyah'ın geleneksiz olması değil, o geleneği ifade edecek yeterlikte derin ve dayanıklı bir duyarlığa ulaşmamasıdır. Çünkü gelenek denen şey, ne de olsa, bir halkın zamana yayılan acı tecrübelerini dile getirir; onların

bütünlüklerini ya da daha basit bir ifadeyle hayatta kalma mücadelelerini sürdürmek için verdikleri savaştan doğar. Nitekim Yahudi geleneği derken, yüzlerce yıllık bir sürgün ve zulümden, ahlaki zaferin yüksek ihtimalinde keşfedilen duyarlıktan ve o ihtimalde varlığını sürdürebilen kuvvetten söz ederiz.

Siyahların bu anlamda nasıl yaşadıklarını ve onca zaman nasıl dayandıklarını, biraz da kamusal ilerleyişlerinin hızı dolayısıyla tam olarak bilemiyoruz. Öyle karmaşa yüklü, öyle şaşırtıcı ve parçalı bir ilerleyiş ki bu arkada bırakılan karanlığı düşünmek büyük cesaret istiyor. Amerikan psikolojisinin doğası ise öyle bir mahiyete sahip ki onu anlamak veya kabul edebilmek için akıl almaz derinlikte –ve henüz gelmemiş bir çağın imtihanlarıyla kendi kimliğimizi gerçekleştirmek zorunda kalacağımız güne dek direneceğimize şüphe olmayan– bir başkalaşımdan geçmek gerekiyor. Bu arada Thomas ve onun bütün öfkeli akrabaları, sansasyonel olana ülke çapında duyulan o kötü şöhretli iştahı kabartmaktan, inanmak için gerekli gördüğümüz her şeyi perçinlemekten başka bir işe yaramıyorlar. Korktuğumuz Thomas değil; onun aramızda boy göstermesi zaferimizi kesin kılıyor çünkü. Gülümseyenler, kiliseye gidenler, bize şikâyet gerekçesi sunmayanlar, bazen eğlenerek, acıyarak, hatta sevgiyle süzdüklerimizdir –ve yüzlerinde bazen nefretin küçücük mağrur ipucunu, küçümsemenin belli belirsiz, içedönük, temelsiz gölgesini yakaladıklarımızdır– bizi huzursuz edenler; pohpohladıklarımız, övdüklerimiz, dalkavukluk ettiklerimiz, korktuklarımızdır; biz onlar için bilinir olsak bile (bunu hem rahatlayarak hem de düşmanlık ve dipsiz bir şaşkınlıkla hissederiz) bizim için bilinmez kalmayı sürdürenlerdir. Bizdeki Thomas imgesini o odunculara ve suçlara verdiğimiz tepkiden var ederiz.

Yaptığımız hayır işleriyle her daim kaçınmaya çalış-

tığımız, hâlâ yaşayan bu imgedir; bütün hayır işlerimizi tahammül edilmez bir maskaralığa çeviren de bu imgedir. Bizim suçluluk duygusuyla kıvrandığımız gibi nefretle kıvranan kara, cahil, yabani “zenci”yi öyle kolayca silemeyiz. Hizmetçimize yevmiyesini verdiğimizde o başımızda dikilir, bugünün “akıllı” Siyah’ıyla konuşmaya çalıştığımızda korkuyla onun elini tutarız, Siyahların son önderi şerefine yapılan anıtın örtüsünü kaldırdığımızda onun pis kokusu ağzımızı kesif bir tatla doldurur. Sokaklarımızda dolaşırken her nesil onun arkasından *Zenci!* diye bağırdı; kız kardeşlerimizin onunla evlenmesini istemedik. Ne zaman kadınlarımızın “saflık”ından, evlerimizin “dokunulmazlık”ından, “Amerikan” ideallerinden söz etsek onu dışarıdaki uğultulu, engin karanlığa sürgün ederiz. Üstelik bunu o da bilir. O gerçekten de “vatan evladı”dır: “Zenci”dir. Onun bugün sahiden var olup olmadığını soruşturmayalım, var olduğuna *inanmamız* yeter. Onunla kanlı canlı her karşılaşmamızda inancımız pekişir ve onun vazgeçilmez, uğursuz başı gizemli bir neşenin vahşetiyle infaz edilir.

Fakat lanetliler arasında, aydınlıkta dolaşanların onları taşılayacağı taşları toplamalarıyla ilgili bütünleyici bir inanç var; ya da dayanılmaz derecede alçalmış olanlar arasında, onları itham edildikleri hayalî suçların fiiliyat alanına girmeye zorlayacak, böylelikle kâbusu gerçeğe çevirerek intikamlarını aldıracak ve kendi yok oluşlarını gerçekleştirecek sapkın, kudretli bir arzu mevcut. Amerika’nın Siyah imgesi Siyah’ın da yüreğinde yaşıyor ve Siyah o imgeye teslim olduğu zaman hayatında başka bir gerçeklik imkânı kalmıyor. Günü geldiğinde kıyasıya kavgaya tutuşacağı beyaz düşmanı gibi, kimliğini ortaya koymak için başka yolu olmayacak. Thomas’ın Mary’yi öldürmesi, bu yüzden bir “yaratma eylemi” olarak nitelebilir ve bu yüzden Thomas o cinayeti işlediğinde, ha-

yatında ilk kez, bir insanın yaşaması gerektiği gibi tam anlamıyla ve derinden yaşadığını hissedebilir. Ve sanırım Amerika'da yaşayıp da kısa veya uzun bir süreliğine, keskin yahut donuk bir ıstırapla, çeşitli derecelerde ve çeşitli etkilere sahip, basit, katıksız ve sebepsiz bir nefret hissetmeyen; intikamların en acımasızıyla bir gün bir beyazın yüzünü dağıtmak, kadınlarının ırzına geçmek, tüm beyazların bedenlerini parçalayıp onları alçaltmak, kendisinin de serilip ayaklar altına alındığı o toprağa sermek istemeyen, nihayetinde kendisini kuşatan "zenciler"e ve içindeki "zenci"ye kararsızlıkla ayak uydurmak zorunda kalmayan bir Siyah yoktur.

Yine de buna ayak uydurmazsa olmaz –daha doğrusu ayak uydurmayı denemesi, gerilimi her daim canlı tutması gerek– çünkü bunu yapmazsa siyah bir birey olarak olduğu kadar, insan olarak da doğuştan gelen hakından feragat etmiş olur. Ve o zaman bütün evren yalnızca ip ve silah kuşanmış beyazlarla değil, geniş alanlara yayılmış alçak hısımlarının da yer aldığı düşmanlarıyla dolar.

Thomas tüm siyahları kudretli, tek bir yumruk halinde birleştirecek birtakım siyahların hayalini kurar ve ailesine ilişkin belki de kimse doğru veya yanlış, kayda değer bir şey yapmadığı için, bu şekilde yaşamak zorunda kaldıklarını hisseder. Bir cinayet eylemiyle de olsa, zindandaki hücrelerini bir tek o patlatmıştır. Yaşadığını, aşağılanan kanının insani tutkular beslediğini ispatlayan bir tek o vardır. Zalimi, zulmünün meyvesini görmeye zorlamıştır. Ailesi ve arkadaşları onu ölümü beklediği hücrede ziyaret ettiklerinde ağlamamaları ya da korkmamaları gerektiğini; işlediği cinayet ve yaklaşan sonuyla onların öfke ve zilletlerini telafi edecek cesareti gösterdiği, unutulmaya mahkûm ruhsuz hayatlarına kendi tutkulu hayatının ve ölümünün ışığını tuttuğu için mutlu olmaları, *gurur* duymaları gerektiğini düşünür. Bun-

dan böyle onu –onlar için öldüğü sonucuna varabileceğimiz Thomas’ı– hatırlayabilirler. Fakat ziyaretçileri böyle düşünmez, onlara göre Thomas yalnızca iki kadın öldürmüş, bir dehşet dönemi başlatmıştır ve şimdi de elektrikli sandalyede ölmesi gerekiyordur. O yüzden ağlar ve gerçekten korkarlar; Thomas da bu yüzden onlardan tiksindir ve onları “yok etmeyi” diler. Fakat Thomas’ın durumunda ve psikolojik temsilinde eksik olan –durumunu sahte kılan ve psikolojisini gelişime kapatan– bir şey vardır, o da onun Siyah gerçekliğinin bir parçası veya Siyah rollerinden birine bürünmüş olarak açıklayıcı herhangi bir yanının olmayışdır. Bu eksiklik, süregiden ve karmaşık bir topluluğun gerçekliği bakımından, Siyah yaşantının aktarılamadığına dair daha önce yapmış olduğumuz tespitin de bir parçasıdır. Toplumsal hastalığın bir ifadesi olarak herhangi bir işlev göstermeyen, deyim yerindeyse kendini ifade edecek bir toplumdan yoksun olan Thomas, yine bu sebepten, İsa simgecilığının daha yüksek düzeyinde de işleyiş göstermeyi reddeder. Akrabaları ağlamakta ve korkmakta, hatta dehşete düşmekte elbette haklıdır çünkü Thomas’ın ölümüne yol açan şey onlara veya kendisine duyduğu sevgi değil, nefret, kendine duyduğu nefrettir. Thomas hor görülen bir halkı acılarından kurtarmadığı gibi, tersine, onlardan biri olarak doğduğu için kapıldığı şiddetli öfkeyi gözler önüne seriyor. Bu bakımdan yine de bir “vatan evladı”dır. Gelişimi, kendisiyle açıkartırma kürsüsü ve o kürsünün çağrıştırdığı bütün anlamlar arasındaki artan mesafeden belirlenebilir. Thomas bu gerçeği, sevgiyle nefret, kara olmakla beyaz olmak arasındaki bu iç çatışmayı idrak etseydi daha insani bir duruş sergiler, böylece akıbeti trajediye daha yakın olurdu; bize daha derin, bir yanıyla teşhir diğer yanıyla da inkâr ettiği öfkesinin keskinliği bakımından daha sahici ve daha makul bir kanıt sunardı.

Vatan Evladı, siyahi yaşamın Amerikan imgesine ve umut ışığını bulma konusundaki Amerikan dayatmasına o kadar sıkışmış halde ki kendi içinde barındırdığı sonuçları takip edemiyor. Thomas'ın da bu yüzden önünde sonunda aklanması, sıkı sıkı yapıştığımız mutlu toplumsal yaşam idealine bürünmüş o hayaletler topluluğuna, retorik düzeyde bile olsa, kabul edilmesi gerekiyor. Toplumsal bilince sahip beyazlar onu kabul ediyor (Siyahların böyle bir nesnellik yetileri yok), bize de –bir benzetme yapmak gerekirse– cinayet işleyen Mary'nin âşığı Jan'ın onu bağışladığı o acıklı sahne ve romanın belirgin ağırlığını yüklenen Max'ın jüriye yaptığı uzun konuşma kalıyor. Kitabı gerçek anlamda sonlandıran o konuşma, Amerikan kurmacasının en sefil örneklerinden biri. Burada Thomas'ın insanlığı, onun tüm Amerikalılar –dolayısıyla tüm insanlar– karşısındaki duruşu söz konusu ve aydınlığa kavuşturulamayan da tutarlı bir şekilde yüzleşilemeyen de aslında bu konu. Thomas Amerikan devletinin var ettiği bir canavar, nesillerdir süren zulmün halihazırdaki korkunç ürünü. Oysa onun bir canavar olduğunu söyleyerek onu insandan aşağı bir duruma getirme tuzağına düşüyoruz; bu yüzden de Thomas'ın, bize canavar ve sıra dışı görüldüğü ölçüde gerçek ve insani bir yaşantının temsilcisi olması gerekiyor. Bu düşüncede, örtük de olsa, müthiş bir itiraf varmış gibi geliyor bana: Demek ki Siyahların hayatı gerçekten de teolojimizin ileri sürdüğü kadar aşağılık ve sefil. Dahası, Wright bu düşünceyi ancak sahici deneyimin her türlüünden olabildiğince uzak duran Amerikalıların, bu yüzden, başkalarının deneyimini değerlendirecek ve kendilerine ait olmayan herhangi bir yaşantıyla ilişki kuracak imkândan yoksun oldukları –çok da geçersiz sayılamayacak– varsayımından hareketle kullanıma sokabilir. Siyahi yaşamın gizliliği veya anlaşılmazlığı, söz konusu hayatı bizim muhayyilemizde her

şeye meyilli kılıyor; o yüzden de Thomas, çelişkiye düşme korkusu duymaksızın, bir canavar olarak teşhir edilebiliyor çünkü ne Amerikalıların buna itiraz edecek bilgisi veya yetkisi ne de Siyahların bunu duyuracak sesi var. Romanın yapısında yüceltilen bir fikir bu: Thomas'ı felaketin habercisi olarak, yalnızca kendisinin değil tüm akrabalarının –yangında ve selde, ipte ve işkencede yok olan binlercesinin adına, onların haklı intikamını alabilmek adına– ayağa kalkacağı daha acı zamanların tehlike işareti olarak takdim etme imkânını kaçırmıyor. Fakat ulusal masumiyetten bu şekilde yararlanmaya çalışmak bana hiç de adil gelmiyor. Thomas'ı bir uyarı yerine koyan yaklaşım yalnızca Amerikalı Siyahların devletten intikam alabilmelerinin epey uzak ihtimal olmasından değil, onlarda böyle bir istekten söz etmenin zor olmasından da geri tepiyor. *Vatan Evladı*, Amerikalı Siyahların durumundaki insafsız çelişkiyi yeterince yansıtamıyor, çünkü o durum, iyimser bir yüzeysellikle incelemeyi tercih ettiğimiz toplumsal gerçekliğin aslında gölgesinden ibaret. Bu yalnızca ezilenin ezenle, efendinin köleyle ilişkisinden ibaret bir mesele, yalnızca nefretle belirlenen bir mesele değil. Söz konusu hem lafzen hem de fiilen bir *kan* ilişkisi, belki de Amerikan deneyiminin en derin gerçeği; bu ilişkinin, sevginin gücü, ıstırabı ve dehşetiyle nasıl dolup taşıdığını kabul etmeden onu çözmeye koyulamayız.

Siyahlar Amerikalıdır ve onların kaderi, ülkenin kaderi demektir. Onların bu kıtadakinden başka deneyimleri yok ve bu deneyim reddedilebilecek bir şey olmasa da henüz benimsenmiş bir şey de değil. İnandığım üzere, zihninde kendine ait bir Thomas bulunmayan Siyah bir Amerikalı yoksa eğer, o zaman açıklamaya muhtaç bir konu olarak en çok dikkat çeken şudur: Siyahlar, her dem yinelenen çelişkili bir düzenleme sonucu, romandaki kara, tehlikeli ve sevilmeyen yabancının kendilerinden ebe-

di bir parça olduğu gerçeğini kabul etmek zorundalar. Onları ancak bu onay ve yine ancak Siyahların yaşantısına yüksek ironi unsuru katan, onları anlayacağız diye komik hatalara düşen iyi niyetli Amerikalı eleştirmenlerin yanlışını ortaya çıkaracak olan "Zenci"yi zapt etme ve hatta ondan, kelimenin en saygın anlamıyla, *yararlanma* konusundaki bu zorunlu kabiliyet zgrleştirebilir. Thomas'ı bir uyarı olarak sunmak, Amerikalıların suçluluk duygusunu ve ondan duyulan korkuyu perçinleme ve onu yukarıda sözü edilen, insan yerine konmadığı toplumsal bir zemine kapatmak, kısacası onu lme mahkûm etmek demektir. Çünkü Thomas hep bir uyarı anlamı taşır, o bizim reddetmeye mecbur olduğumuz kötülüğü, günahı ve acıyı temsil eder. O kfirin sanık sandalyesinde oturduğu duruşma salonunda, ondan toplumun sorumlu olduğunu, onun toplumun bir eseri olduğunu, işlediği suçların aslında topluma ait olduğunu, o yüzden de yaşamasına, hapisane duvarlarının gerisinde varoluşunun anlamını sorgulayıp çözmeye izin verilmesi gerektiğini söylemek fayda etmez. Varoluşunun anlamı zaten fazlasıyla açığa vurulmuştur, artık kimse buna, özellikle de demokrasi adına kafa yormak istemez. Sorgulama kısmına gelince, tüm ihtimaller içinde bizi en çok yıldıran budur. Dahası, duruşma salonu, hâkim, jüri, tanıklar ve izleyiciler Thomas'ın kendi eserleri olduğunu hemen fark ederler ve yalnızca nefret, korku, suçluluk duygusu ve bunun sonucunda kendini haklı gören bir öfkeyle değil, bunu karşısındaki kötülüğün boyutunu ve gücünü değerlendirirken insanın kapıldığı ürpertiyle karışık gururun hastalıklı olgunluğuyla fark ederler. Onlar Thomas'ın payına düşenin ölüm olduğunu, onun lme koştuğunu bilirler; karanlıktan gelip karanlıkta yaşayan biri olarak başını kaldırmasına tekrar fırsat vermeden ondan kurtulmak gerekir yoksa koca gezegen onun karanlığında boğu-

labilir. Son olarak Thomas'ı bağışlamak istemediklerini ve onun da bağışlanma dilemediğini bilirler. Onun kendilerinden nefret ederek öleceğini ve onulmaz durumdaki insanlığını kendisine gönülsüzce teslim edecek bile olsalar bunu küçümseyerek öleceğini bilirler; nefretinden gurur duyduğu ve cennette kulluk etmektense, İblis gibi cehennemde hükümrân olmayı yeğlediği için ölmek istediğini bilirler.

Çünkü böyle bir adamın hayatını temellendiren önerme, yani siyahın lanetli bir renk olduğu hesaba katılırsa, Thomas için başka bir akıbet düşünülemez. Ona bir tür saygınlık, hatta ne kadar korkunç görünse bile, bir tür güzellik kazandırabilecek yegâne ölüm şekli budur. “Zenci” öyküsünün ancak bir veçhesi olabilecek bu öyküyü anlatmak, ister istemez hayatın ve destanların gücüyle ve onların sürekli olarak birbirinin kılığını kuşanarak, içinde yaşadığımız ve var ettiğimiz dünyanın kesif, çok yönlü ve değişken gerçekliğini yaratmalarıyla ilgilenmektir. Bu öyküyü anlatmak, kendimizi onun imgesinden kurtarmanın ve ilk kez bu hayaleti ete kemiğe büründürmenin, onu ve onunla olan ilişkimizi anlayarak, kendimize ve tüm insanlığa dönük kavrayışımızı derinleştirmemizin de başlangıcıdır.

Oysa *Vatan Evladı*'nda aktarılan öykü bu değil; orada ancak gururla anlatageldiğimiz hikâyenin öfkeyle tekrar edildiğini görüyoruz. Üstelik o öfkenin sonuçlarından kaçtığımız için gururumuzun fiili ve potansiyel sonuçlarıyla da bir türlü yüzleşemiyor, dolayısıyla mutlak bir kabulün heyecanıyla Max'ın durumu özetleyen uzun ve hiddetli konuşmasına kısılıp kalıyoruz. Aramızdaki iyi niyetlilere hitap eden bu konuşma, öyle görünüyor ki, birbirlerinden nefret eden beyazlar ve siyahlar olsa bile bizim birbirimizden nefret etmeyeceğimizi; açgözlülüğe ve suçluluk duygusuna teslim olanlara, kana susa-

mıslara rağmen bizim öyle olmayacağımızı; el ele vere-
rek onlara karşı duracağımızı ve ne beyazın ne de siyahın
üstün geleceği o göz kamaştırıcı geleceğe beraber yürü-
yeceğimizi demeye getiriyor. Özgürlükçü herkesin rüya-
sı bu, hiç de utanılacak bir rüya değil ama sonuçta bir
rüya. Çünkü bu yolda ne kadar el ele verirse verelim,
mücadele başka yerde. Mücadele bizden çok uzakta,
doğruca hayatın içindeki sıcakta, dehşette ve acıda, in-
sanların kendini açgözlülüğe, suçluluk duygusuna ve
kana teslim ettiği, kimsenin elinin temiz olmadığı yerde
sürüyor. Hâlâ bizi dönüştürmesini beklediğimiz iyi niye-
timizse cılız, tutkusuz kalıyor, kulak tırmalıyor: Yakın-
dan bakıldığında kökleri bizi, kara tenlilerin gerçekten
insan ve makbul olabilmesi için önce bize benzemeleri
gerektiğini varsayan seleflerimize götürüyor. Bu varsa-
yım bir kez kabul edildikten sonra Amerikalı Siyah an-
cak kararmış dünyanın dört bir yanında kendini her gün
gösteren ve kimliğini silen güçlere teslim olarak, kişiliği-
nin hepten yok edilmesine, tecrübesinin çarpıtılıp alçal-
tılmasına sessiz kalabilir.

CARMEN JONES: KARANLIK YETERİNCE AYDINLIK

Hollywood'un, deyim yerindeyse, aynı anda hem ineği hem de keçiyi sağma –çıkan ürünü de zencefilli gazoz diye pazarlama– konusundaki sıra dışı kabiliyetinin, 1955 yapımı *Carmen Jones* kadar çarpıcı sonuçlar verdiği nadiren görülmüştür. Örneğin, saldırganın – muhtemelen sert fakat cazibeden kesinlikle yoksun olmayan– davranışları bizi ne kadar diken üstünde tutsa ve tüm anlayışımızı kendisine yöneltse de ahlaksızlık ve kötülük (Hollywood lüğatinde bu ikisi eşanlamlıdır) her zaman bariz şekilde cezalandırılır. Nitekim *Carmen Jones* filminin anafikri de tamamen, ahlaksız bir Çingene erkek ile ahlaksız bir Siyah kadın arasındaki örtük paralelliğe oturur fakat *Bir Ulusun Doğuşu*'ndan¹ beri alınan yol düşünüldüğünde, Siyahların ahlaksız olduklarını akla getirecek her türlü fikrin reddedilebilmesi de önemli ki onların ülkenin ruhsal yapısındaki rolü dikkate alınırsa, bu ancak siyahların beyaz olmadıklarını akla getirebilecek her türlü fikrin reddedilmesiyle mümkün. Gerçi

1. D.W. Griffith'in yönettiği ve Amerikan İçsavaşı sonrasındaki Yeniden Yapılanma döneminde iki aile arasındaki ilişkileri anlatan, gösterime girdiği sıralar siyah Amerikalıların büyük tepkisini çeken, 1915 ABD yapımı sessiz film. (Ç.N.)

Carmen gibi bir hikâyenin Siyah oyuncularla yorumlanması bu görevi epey zorlaştırsa bile yapımcı şirket Twentieth Century-Fox başarılı olmuş görünüyor. Fakat aynı zamanda aynı şeyi hakkıyla *başaramamış* da görünüyor, bir başka deyişle, filmin öyküsü ahlaksız insanları *işlemiyor*, *Carmen fettan* bir kadından, Siyahlar da oyuncudan *ibaret*.

Bunu mümkün kılan öncelikle –ve elbette– *Carmen*'in bir "klasik" veya bir "sanat eseri" ya da buna benzer bir şey, dolayısıyla da kutsal ve neyse ki bir hayli eski olmasıdır: MÉRIMÉE ve Bizet'yi adi ve bayağı düşüncelere sahip olmakla suçlamak nasıl gülünç derecede cahillikse, onları Siyah karşıtı olmakla suçlamak da aynı derecede imkânsız. (Öte yandan, ikisini de Çingeneler hakkında bir şey bilmemek ve onları hiç mi hiç umursamamakla suçlamak *mümkün* olabilir.) İkinci olarak, müziğin de bunda etkisi var çünkü şüphesiz o müzik, bu yapımda- kinden daha yavan seslendirilmemiş, daha kötü icra edilmiş, hayattan, herhangi birinin hayatından bu kadar kopuk olmamıştır. Bir yanıla zevksiz ve kaba, Siyahlara özgü olduğu söylenemeyecek şarkı sözlerinin de kendince etkisi var. Filmin donuk gerçekdışılığını zaman zaman tehdit eden yalnızca, sanki kişiliğini kamufle etmek üzere tasarlanmış berbat kostümlere sokulmuş, "Beat Out That Rhythm on a Drum"¹ isimli kepazelikle yapılabileceklerin en iyisini yapmak dışında elinden başka bir şey gelmeyen, filmin geri kalanındaki repliklerini de acımasızca şen –ve insanda ister istemez film hakkında yorum yaptığı şüphesi uyandıran– bir tiksintiyle söyleyen Pearl Bailey'dir ama Mr. Preminger onun önünü de keser. Yer yer bir saniye süreyle eserin ölümcül ataletinden sıyrılan

1. Filmde Pearl Bailey karakterinin söylediği bir şarkı. (Ç.N.)

Miss Bailey karakterinde, filmi izlemeye değer bir noktaya taşıyacak hayal gücünün patlamasını sezer gibi oluruz.

Fakat aynı film, gördüğüm filmlerin hepsinden daha çok korkuyor hayal gücünden, risk almaktan. Sözgelimi, Carmen'i oynayan Dorothy Dandridge'in "seksiliği", Pearl Bailey'nin onun yakınına geldiği anlarda açıkça yapay, hatta aptalca bir hal alır.¹ Ve keşke Carmen'i Pearl Bailey oynasaydı diye içimizden geçirdiğimiz an, *Carmen Jones*'un aslında Hollywood'un çekmekten itinayla kaçındığı başka bir filmin kontrolünde olduğunu fark ederiz. Çünkü Bizet'nin ahlaksız Çingenesini günümüzün alt sınıf Siyah kadınına benzetmek ne kadar eğlenceli gelse de, ondaki şiddeti Siyah gettolarının şiddetine benzetince iş değişiyor.

Bundan kaçınmak –yani Carmen'den kahve tenli bir fattan olarak istifade ederken günümüz Carmen'inin sahip olabileceği güdülerden herhangi birini akla getirmekten bile kaçınmak– için senaryonun öncelikle hiçbir beyazın hizmetini gerektirmeyişi işe yaradı. Bu sayede olayların, renk gösterisinin tehlikelerinden arındırılacak şekilde, adeta bir fanus içinde cereyan etmesi sağlanıyor. Hal böyle olunca da rengin kendisi, her seyircinin içini kendi fantezileriyle doldurduğu bir tür fanusa dönüşüyor. Fakat *Carmen Jones*, *Stormy Weather* veya *Cabin in the Sky* müzikallerindeki gibi, düzmece bile olsa eğlenceli sayılabilecek, hiç olmazsa müziklerinin dinlenebileceği bir masal âleminde geçmiyor. *Carmen Jones*, siyahi

1. Miss Bailey'i burada özellikle seçtim çünkü onun inandırıcı bir sahiciliğe sahip açıksözlü, nükteli ve alaycı kişiliği benim gözümde hem bu vasıfların hem başka olumlu vasıfların filmdeki yokluğunu iyice belirginleştiriyor. Çalışmalarına az çok aşina olduğum yegâne oyuncudur Miss Bailey. Ve o bile *Carmen Jones*'un özel şartları yüzünden engellendiği için burada şunu belirtme ihtiyacı hissediyorum: Diğer oyuncularını değerlendirirken onların mesleki yeterliklerini yargılamaya çalışmıyorum; şarkılarını kendi sesleriyle bile söylemedikleri bir filme dayanarak bunu yapmak haksızlık olur. (Yazarın notu)

konuşma biçiminin bile maskara edilip cazibesinin bozulduğu ve deyim yerindeyse gücünden ve kesinliğinden mahrum bırakıldığı, daha ilginç ve daha habis bir iklime taşınıyor. Sonuç olarak karakterler kulağa herkes gibi gelmiyor ki bu zaten yeterince kötü olurdu; sonuç olarak onlar, efendilerini taklit eden İçsavaş öncesi Siyahlar gibi, kulağa gülünç derecede yapmacık ve zorlama geliyorlar. Aynı şey görünüşleri ve giyimleri için de geçerli; birçok rengin berbat biçimde kullanıldığı sahneleri – ordugâh, oda, Chicago'nun güya güney yakasında, Büyük Thomas'ın tanımakta muhakkak zorlanacağı bir sokak– tanımlamak için akla ilk gelen sözcük “pırl pırl”. Bunlar pekâlâ Siyahların da beyazlar kadar “temiz” ve “modern” olduğunu kanıtlamaya kararlı biri tarafından tasarlanmış olabilir ve tahminim o ki, gerçekten de tam olarak *bu şekilde* tasarlanmışlar.

Üstelik bir opera izlediğimizi de (Mr. Preminger'in aklındaki opera sözcüğü belli ki tragedya ve fanteziyle eşanlamlı) bir an bile unutmamıza izin vermiyorlar ve bu atmosfer içinde *Carmen Jones*'un tonu, Hollywood'un “sanat eserleri”ne yaklaşımını betimleyen o kof görkem ile Siyahlar karşısındaki şaşmaz, sahiden de umarsız kibrinin harmanından oluşan tonu bizi boğuyor. *Carmen*'in Siyah bir oyuncu topluluğunca yorumlanması, aynı Siyahların kayda değer anlamsızlığını, katıksız saçmalığını, siyahi yaşantının gerçeklerini hatırlatacak herhangi bir şeyden tümüyle kopmuş olduklarını haklı göstermek için kullanılıyor. Öte yandan film, Siyahlara özgü olduğu kabul edilen belli bir tuhaflığa, belli bir özgürlüğe ziyadesiyle bel bağlama gereksiniminden muhtemelen kurtulmıyor ve bu da yetmezmiş gibi, öykünün koşulları –imgeleri de cabası ama ona az sonra geleceğim– filmi izlerken bizi birbiriyle ilgisiz üç ayrı düşünceyi göz önünde tutmaya itiyor: (1) Karşımızda günümüzle, dolayısıyla

Siyahlarla *sahiden* hiçbir bağı olmayan bir opera var. (2) Siyahlara özgü o büyük tutku ve tatlı sıcaklık –ki filmin kendisinde bundan eser yok– sayesinde *Carmen* onların Sanat’a terfi etmesi için biçilmiş bir kaftan işlevi görüyor. (3) Bu insanlar, sizin ve benim gibi Amerikalı olan *müstesna* Siyahlar, yorum getirdikleri alt sınıfa mensup Siyahlardan onlar da gayet hoşlanıyor ve bu sevgilerinin belki de bir ispatı olarak, her biri küçük çaplı boğucu bir ölüme katlanıp “*the*” tanımlığının yerine Siyahların konuşma dilindeki “*de*”yi kararlılıkla kullanıyorlar.

Film denen şey kelimenin tam anlamıyla bir imgeler dizisidir ve bir filmde *gördüklerimiz*, gevelemeler veya yanıltıcı diyaloglar bir yana, onun asıl söylemek istediklerinin anahtarı hükmündedir. *Carmen Jones*, Hollywood’ dan bugüne dek çıkmış filmler içinde cinsiyeti ve rengi apaçık –ve hepsinden daha bilinçli olarak– harmanlayan ilk örneklerden. (Son örneklerden olmayacağı da kesin.) Bu açıdan bakınca *Carmen Jones*’taki renk yelpazesi hayli önemli. Dorothy Dandridge –Carmen– fazlasıyla gösterişli ve canlı giyinen ama kişilik bakımından aslında canlıdan ziyade tatlı olan, karamel renkli bir kız. İnsan *çok* şirin bir kızın “kötü kız” rolüyle film dünyasında kendine yer açtığı duygusuna kapılıyor, belki de özellikle böyle hissettiriliyor. Yarattığı ışıltının böylece, özellikle de karşımızda siyahi bir kız olduğu için filme sinmiş olan ve kızın gidermek için canını dişine taktığı donukluğu telafi etmesi gerekiyor. Biraz daha koyu tenli, aynı derecede ruhsuz bir cazibeye sahip Harry Belafonte, zaten tahammül edilmez olan bir rolün gerçekten de itici bir yorumunu kızın karşısında berbat bir şekilde icra ediyor. Filmde Cindy Lou adıyla Micaela’yı canlandıran ve film boyunca acınası hafif bir kamburla boy göstermek zorunda bırakılan Olga James, Miss Dandridge’den hem çok daha açık tenli hem de basit bir karakter. Husky

Miller'ı (Escamillo) canlandıran Joe Adams da gayet karamel renkli biri fakat ikinci başrol oyuncusu olduğu ve kötü adamı oynadığı için Harry Belafonte kadar ruhsuz olması gerekmiyor, o yüzden de varlığında belli belirsiz erkeksi veya en azından oğlansı bir güç seziliyor. Diğerlerine gelince, Pearl Bailey hayli koyu tenli biri ve nitekim hafifmeşrep bir kadını canlandırıyor. Sayısız akıldışı sahnelerden birinde Joe'nun ordudan firar etmesine yol açan ve Carmen için hain tasarıları olan alçak çavuş sahiden de kapkara; aynısı Miss Bailey'nin yaşlı zengin sevgilisi olduğuna inandırıldığımız Husky Miller'ın antrenörü için de geçerli. Bu insanların Carmen, Joe veya Cindy Lou'yla aynı dünyada yaşamadıkları açık. Bu üç önemli karakter de bize müthiş karmaşık ve trajik kişiler olarak sunuluyor; onlar paranın pulun değil, çevrelerindeki maddiyatçı kimseler tarafından yanlış anlaşılmalarna yol açacak şekilde, başka bir şeyin peşindeler. O başka şey elbette ki aşk ve film asıl başarısını da bu aşk öyküsünü işleyişiyle gösteriyor.

Carmen'in orijinalinde herhangi bir karakteri, en azından Carmen ve âşğını tam olarak harekete geçiren saikleri bilmediğimiz doğru. Fakat orada bunun pek bir önemi yok çünkü opera saf bir teatral heyecan, göstermelik bir şiddet ve kadın kahramanının, muhtemelen pek inandırıcı gelmese bile, yoğun cinselliğiyle idare edebiliyor. Filmdeyse bu malzemelerin hiçbiri yok; heyecan veya şiddet burada ancak her şeyi paramparça etmeye yarayabileceği için Carmen nefis bir lolipop olarak açıkça takdim edilirken bile, bu izlenim *onun* erkekleri ne kadar çekici bulduğu izlenimi karşısında daha muğlak bir zemine oturuyor ve her halükârda harekete geçirici bir unsur olarak kullanılamıyor. Böylece Carmen yapmacık canlılığından bile tek hamlede mahrum ediliyor, tüm tutarlılığını yitiriyor ve onun yerine, en sondaki ar-

yasında da söylendiği üzere, en büyük yanılsı –ve ortada bir trajedi olduğu için aynı zamanda zaferi– “hayatın doğrudan gözünün içine” bakmak olan biraz ateşli, hoş bir kıزدan ibaret kalıyor. Yapımcılar cinselliği telafi etmek için saçma sapan büyüler, akbaba kanatları, burçlar ve ölüm dağıtan iskambil kâğıtlarından bir karışım hazırlamışlar; öyle ki Carmen sanki aşkıyla Joe’yu mahvediyor ve falda kendi ölümünü gördüğü için onu terk etmeye karar veriyor. Onun Joe’yu terk etme zamanıyla, Joe’nun onu öldürme zamanı arasında kendine bazı yeni giysiler edindiği ve epeyce şampanya içtiği gerçeği, –aryalarından biri şiddetle onun bu niyette olduğuna işaret eder– derinde büyük bir acı çektiğinin emaresidir.

Carmen açıkartırma kürsüsünden bu yana epey yol almıştır; Joe da elbette onun pek gerisinde kalmaz. Bu Joe annesini seven, düzgün görünümlü, iyi bir oğlandır, derslerine çok çalışmıştır, uçuş okuluna gönderilmek üzeredir ve Cindy Lou adında, annesine benzer sayılabilecek bir kızla sözlüdür. Karşısına çıkan erkekleri karada veya denizde görülmemiş bir tutkuyla ürperten Carmen’e karşı kayıtsızlığı başrol oyuncusunu tutuşturuyor; erotik denemeyecek, aynı zamanda çocukça kaçan bir dizi sahnede Carmen onun peşine düşüyor ve Joe teslim oluyor. Film Joe’nun geleceğinin kararması ve eli kulağında bekleyen felaketi yüzünden kasvetli bir hal alsa da, Dandridge ve Belafonte’nin gövdelerine renkli film tekniğiyle olabildiğince erotik bir etki vermeye çalışılıyor. Oysa üzücü ve kısır bir erotizmdir bu, çünkü müşterilerine paralarının karşılığını vermekten daha ciddi bir meseleye karışmayan iki manken arasındaki hava boşluğunda gerçekleşmektedir. İnsan orada şefkati veya sevgiyi, hayata yahut ölüme götüren karmaşık ve yakıcı tutkuyu değil, ancak bunların çekingen, kaba ve yanılsı birer tasvirini buluyor.

Bunun sebeplerinden biri olarak ş u da belirtilmelidir: Yapımcılar Miss Dandridge'in dar etek ve göğüs dekolteli bluzlarla etrafta gezinmesinden –ki bu da cinsellik sayılamaz– hoşnut olabilirler ama Siyah erkeğin bunlarla nasıl baş edeceğini bilemeyecek bir noktada olduğu da bir gerçek. Nitekim Mr. Belafonte'ye bir süs köpeği gibi ş apş alca ortalıkta dolaş maktan fazlasına izin verilmiyor: *Onun* cinselliği tamamen Miss Dandridge'in kendisini istemesine bağı lı. Bundan başka bir cinsellik yok ve onu zaten sahip olmasına izin verilmeyen kendi cinsel saldırganlığı değı l, kızınki, hatta o bile değı l, sonunda ç ay yaprakları mahvediyor. Son olarak, *Carmen Jones*'taki erotizmin, sözgelimi, bir Lana Turner filmindeki erotizmden daha güçlü olmasının tek nedeni, ilkinde Siyah bedenlerin kamera önünde olması ve Siyahların kamu bilincinde cinsellikle ilişkilendirilmesi. Açık tenlilerin gözünde, koyu tenli ırklar daima cinsel bir havaya bürünmüş olduklarından bu gerçeğin kendi başına sinir bozucu bir yanı yok. Sinir bozucu olan, Amerikalıların cinsellik hakkında düşündüklerine dair bu filmin insanda uyandırdığı varsayım.

Bu filme ilişkin en önemli şey –ve tüm rolleri Siyahların oynadığı Hollywood yapımı en önemli filmlerden biri olmasının sebebi– akılda kalan soruların Siyahlardan çok Amerikalıların iç yaşamını ilgilendirmesi. Doğru, insan gerçekten de Siyahların bu filmde gösterildikleri gibi önemsiz kişilere dönüşüp dönüşmeyeceklerini merak ediyor fakat onların daha korkunç toplumsal imgelerle bile baş ettikleri hesaba katılırsa, hem onlar hem de Cumhuriyet adına, iflah olmaz kalmayı sürdürecekleri umuduna kapılıyoruz. Ayrıca hayat zaten böyle önemsiz kişiler üretmiyor: İçleri böylesine boşalan insanlar önemsiz olmaktan çıkar, birer canavar haline gelir. Buna karşılık, bu kadar önemsiz kişilerin yaratımı Amerikalıların

içlerinin hiç de boşalmadığının kanıtı; onlar, aksine, son derece rahatsızlar. Ve bu rahatsızlık iyi işler yapmakla giderilebilecek bir rahatsızlık olmadığı gibi, içe yönelen ve kişiselleşmenin tüm emarelerini gösteren bir rahatsızlığı andırıyor. Olabilecek en güzel şeylerden biri bu. Bundan –başka birçok şeyin yanı sıra– *Carmen Jones* gibi tuhaf bir bileşimle sonuçlanan mayadan artık damağa daha acı ama mideye daha tatlı gelen bir şeyin üretilmesinin beklenebileceği anlamı çıkarılabilir.

İkinci Bölüm

HARLEM GETTOSU

Harlem, en azından dışarıdan bakıldığında, anne babamın yahut benim dönemimde pek az değişti. Binalar bugün de o zamanki gibi eski ve umarsızca onarılmayı bekliyor, sokaklar kalabalık ve pis, blok başına düşen insan sayısı çok fazla. Kiralar şehrin diğer semtlerine göre yüzde 10 ila yüzde 58 daha yüksek; her yerde pahalı olan yiyecek burada daha da pahalı, üstelik kalitesiz; artık savaş bittiği, para da suyunu çektiği için giyecekler özenle araştırılıyor ve nadiren satın alınıyor. Geleneksel olarak işe alınanların sonuncusu ve işten atılanların ilki olan Siyahlar için iş bulmak gitgide zorlaşıyor, fiyatlar amansızca artarken ücretler düşüyor. Şimdilerde Harlem'in her yerinde, çocukluğumda kışı beklerken hissettiğimiz o yakıcı beklenti hâkim: Yaklaşan kış sert geçecek ve yapacak hiçbir şey yok.

Harlem'in her yerine, tüm pencereleri kapalı, daracık bir odada soluklanmaya çalışmanın kafada yarattığı ısrarcı, çıldırtıcı, klostrofobik zonklamaya benzer bir sıkışıklık duygusu sinmiş. Yine de Harlem'de yürüyen beyazların burayı herhangi bir varoştan daha uğursuz veya sefil bulması olası değil.

Harlem sıradan bir gözlemciye sıradan çehresini gösterir. Siyah erkeklerin ve kadınların geçmişi ile onlar

hakkında dolaşan rivayetler –köşe başlarında her dem dikilen polisleri söylemeye gerek bile yok– düşünül­dü­ğünde, kimse o çehrenin biraz fazla sıradan olduğunu, görüldüğü kadar açık veya aldirışsız olmayabileceğini anlamaz. Her zamankinden daha büyük bir şiddet olayı, söz­ge­limi 1935 veya 1943'teki hadiseler gibi bir şey patlak verirse, bu durum üzüntü, şaşkınlık ve öfkeyle karşılanır; şehrin geri kalanı tarafından beslenen toplumsal nefret bunu başından beri haklı olduğunu kanıtı kabul eder, nefretini katlar; konuşmalar yapılır, heyetler kurulur, tüm bunları soruşturmalar izler. Her nasılsa gettoyu genişletmek veya yıkmaksızın, yanlışları düzeltmek için adımlar atılır. Toplumsal zafiyeti hafifletmektir fikir ama bunun faydası bir cüzamlıya makyaj yapmak kadardır. Böylece Batı 134. Sokak'ta bir Çocuklar Kulübü, Batı 131. Sokak ile Beşinci Cadde'nin köşesinde bir oyun alanı yapılıyor ve Siyahların Stuyvesant Town'da yaşamasına müsaade edilmeyeceği için, Metropol Life sigorta şirketi düşüncelilik göstererek Harlem'in göbeğinde River­ton diye bir konut projesi başlatıyor. Fakat oranın kirasını, okuyup meslek sahibi olmuş Siyahlar –onların da ancak bir kısmı– dışındakilerin ödeyebileceği şüpheli.

Bu projelerin çoğu daima savunma halindeki Siyah önderler ve Siyah basın tarafından destekleniyor. Siyah önderler hakkında söylene­bilecek en iyi şey, onların imkânsız şartlar altında oldukları ve içlerinde sahici kaygılar besleyen bir avuç kişinin durumlarını yürek sızlatan bir vakarla sürdürmeye çalıştıkları. Harlem'i bilen biri, bir oyun alanının oradaki yurttaşların ruh hali üstünde derin etkiler uyandıracak­ını herhalde ciddi ciddi aklın­dan geçirmez. Öte yandan oyun alanının varlığı yine de kötü değil; hiç yoktan iyi ve en azından çocuklarının sokaklarda sefil olma tehlikesinin azaldığını bilen ebeveynler için hayatı biraz daha kolaylaştıracak. Aynı şekilde,

Amerika'da tabu haline getirilen okuryazarlık daha çok *Reader's Digest* ve *Daily News* gibi yayınlara pazar oluşturmaya yarasa bile okuma yazma bilmek yine de bilmekten daha iyi. Dolayısıyla Siyah önderler, şu öğretim sistemine itibar eden herhangi bir Siyah mevcut demokrasi içinde ömür boyu felce uğrayacak olsa bile, daha çok ve daha iyi okullar istemelidirler. Bu çabaların belki de en yararlı etkisi, Siyahlarda onların hepten unutulmadıkları duygusunu uyandırmak olacaktır: Umut kırıcı ve yanlış yolda olma ihtimalleriyle birlikte yine de birileri *onlar için* çalışıyordur; ayrıca suların çalkalanması durgun ve pis olmasından iyidir.

Siyah bir önder olmanın kötü yanı zaten söz konusu tabirin içinde saklı. Bununla, o tabirin barındırdığı biraz da küçümseyici ayrımdan çok, insanı var eden şartların onu aynı zamanda alt etmesinin getirdiği incelikle işlenmiş eziyeti kastediyorum. Daha açık bir ifadeyle, Siyah önderleri Amerikan sahnesi yaratıyor, sonra aynı sahne her adımda onların karşısına dikiliyor; önderlerin elinden gelen en iyi şey de sonunda kendilerini koltuklarından azlettirmek ve bugünün Amerikan önderleriyle kendi topluluk üyelerinin, zaten kötü olan gidişat artık iyice içinden çıkılmaz ve dayanılmaz hale gelene dek başının etini yemek. Su toplayan bir yarayı patlatana kadar deşmeye benziyor bu. Fakat bazı Siyah önderlerin ve politikacıların Siyahların refahından çok kendi kariyerlerini düşündüklerini, reklam ettikleri dramatik savaşların beyhude olduğunu görmemek de elde değil. Bu gerçek de Amerikan sahnesi değişmeden değişmeyecektir. Her yurttaşın büyüyüp başkan olabileceğinin söylendiği bir ülkede Siyahları meclise girmek istedikleri için kim suçlayabilir ki?

Yeterince koyu tenli ve şöhretli olduktan sonra herkesi destekleyen Siyah basın (ırkı yüceltmekten uzak portreler çizmekle suçlanan bazı Siyah romancılar hariç),

her zaman ve çaresizce ismiyle müsemma olduğu gerçeğinden, yani yalnızca Siyahların dünyasında yaşananlar veya o dünyayı ilgilendiren şeylerle meşgul olduğu için yıllardır kafa karıştırıcı eleştirilere maruz kalıyor. Beyaz Amerikan basının müthiş kayıtsızlığı ve olağan düşmanlığı dikkate alındığında bu meşguliyet belki mazur görülebilir. Siyah basın elini taşın altına koymamakla suçlandı hep; gerçekten de koyduğu söylenemez ama istese bile bunu nasıl yapabilirdi bilmiyorum. Sansasyonel olmakla da suçlandı, doğru ama bizimki kadar sansasyona düşkün bir ülkede bu eleştiriyi nasıl ciddiye alalım?

Tirajı en yüksek olan Siyah gazete *Amsterdam Star-News* –birebir sıralamak gerekirse– cinayetlere, tecavüzlere, aşk yuvalarına dönük saldırılara, ırklar arası savaşlara, ünlü siyahlarla ilgili anlamlı anlamsız her şeye, haftanın ırksal kazanımlar getirebilecek olaylarına iştahla yer vermesi bakımından aynı zamanda en rezil gazete. Yöntemleri belli ki işe yarıyor ki gazete satıyor. Sonuçta amaç bu, çocukluğumda hiçbir baskısını kaçırmazdık. Gazete çıktığı gün sokağın ta aşağısından satıcının son rezaleti duyuran haykırışını ve insanların onu okumak için koştu-ruşunu işitirdik.

Son yıllarda bu gazetenin *People's Voice* diye bir rakibi çıktı. *PM* isimli gazeteyi örnek alan ve *PV* diye anılan bu yayın, içeriği aşağı yukarı aynı olmakla beraber (Siyah basın organlarının haber kapsamı doğal olarak sınırlı kalıyor) sansasyon bakımından *Amsterdam* kadar çılgın değil. Politik açıdan daha net bir tavır sergileyen *PV* ortanın solunda duruyor (*Amsterdam* Cumhuriyetçidir ve bu siyasi yandaşlık onları tuhaf biçimde yuvarlak konuşmaya iter) ve üslubu başlangıcından bu yana gitgide daha çaresiz ve militan bir hal alıyor. İçerik, uyarılardan, çağrılardan, hükümete yazılıp elbette cevapsız kalan açık mektuplardan, ünlü Siyahlar ve onların ne yap-

tıklarına dönük acınası ilgiden geçilmiyor. Birkaç hafta öncesine kadar *PV*'de köşe yazıları yazan Lena Horne ve Paul Robeson gazeteyle ilişkilerini kestiler. Ms. Horne kulağa sitemkâr bir Eleanor Roosevelt gibi geliyordu, Robeson'un okuduğum tek köşe yazısı da Hollywood'daki güncel cadı avıyla ilgiliydi ve eleştiri yağmuruna tutulan filmleri, Hollywood'un Siyahlara geleneksel bakışını ele alıyordu. Robeson gibi yetenekli ve etkili bir adamın kendi öfkesi ve genellikle siyasi gücün doğasını, özellikle de komünistlerin maksadını anlayamayışı yüzünden, aslında üstünde çokça düşünmeye değer olan – Amerika karşıtı olmanın birçok yolu olduğunu ve onlardan bazılarının neredeyse ülkenin kendisi kadar eskiye dayandığını, Amerika Karşıtı Faaliyetler Komitesi'nin istese *Rüzgâr Gibi Geçti* gibi bir filmde, belki aynı derecede romantik ama başarı bakımından çok daha geride kalan *Watch on the Rhine*'e¹ göre, Amerikan yaşantısını daha fazla zedeleyici kavramlar ve tutumlar bulabileceğini ortaya koyan– kendi eleştirisini anlayamayacak duruma düştüğünü görmek bana şahsen acı veriyor.

Harlem'de dişe dokunur satışa sahip diğer gazeteler, türünün en iyisi olmakla ünlenen *Pittsburgh Courier* ile tasarım ve hurufat bakımından New York merkezli *Journal-American*'a benzeyen, hem okunaklı hem akıllı hem de ateşli olma konusunda –başarısız olsa bile– ısrar eden *Afro-American*. Üst sınıfa hitap eden bir gazete olarak *Courier* ise cemiyet haberlerinin işlenişinde ve –tanrısal dinginliğiyle beni deli eden ama kendi ayaklarının üstünde durmayı becermiş meslek sahibi, hali vakti yerinde Siyahların ruh halini ve isteklerini aslında büyük bir isabetle yansıtan– George S. Schuyler'in köşe yazılarında zirveye

1. Yönetmenliğini Herman Shumlin ve Hal Mohr'un üstlendiği 1943 yapımı bir film. (Y.N.)

çıkıyor. Benim okumadığım *Black No More* adındaki yergici romanıyla hâlâ hatırlanan Mr. Schuyler'in bugün bulunduğu yere gelmesinde kibar, beyaz karısının ve –siyah beyaz birleşmesinin dehayla sonuçlanma ihtimalinin başka karışımlara göre daha yüksek olduğu şeklindeki akıl almaz iddiaya bazı çevrelerce ciddi ciddi kanıt olarak gösterilen– dâhi çocuğunun büyük payı var. (*Afro-American* gazetesi yakın dönemde bu deha meselesiyle ilgili Mrs. Amarintha Work'ün kaleme aldığı ve melez oğlu Craig'in gelişimini ayrıntısıyla kayda geçirdiği “Bir Dehanın Eğitimi” başlıklı bir yazı dizisi yayımladı.)

Ebony ve *Our World* bu alanda boy gösteren iki önemli dergi: İlki görünüş ve tını bakımından *Life*'la büyük benzerlik taşıırken, ikincisi siyah adamın *Look*'u gibi. *Our World* son derece tuhaf, dağınık bir dergi gerçekten; bazen bir üniversite gazetesini andırıyor, bazen de bir savaş çağrısını. Fakat esasen o da kendini, daha becerikli kardeşleri gibi, beyaz adamın yapabileceği her şeyin daha iyisini Siyah'ın yapabileceği önermesine adanmış. *Ebony* “gerçek” Lena Horne ve Siyah FBI ajanlarına benzer kaynaklardan kapak yazıları çıkarıyor ve ne kadar önemsiz olursa olsun, herhangi bir şekilde alışılmadık ve/veya ilginç bir Siyah veya Siyah topluluğuyla ilgili haberin her türlü için dünyanın ücra köşelerine kadar gidiyor. *Ebony*'nin de *Our World*'ün de olumlayıcı bir üslubu var, ikisi de “daha iyi konumdaki Siyalılara” hitap ediyor. *Ebony*'nin Kasım 1947 sayısında çıkan “Elimizdekiler İçin Şükretme Zamanı” başlıklı başyazı Chester Himes'ı (*Lonely Crusade* romanının yazarı) renk psikozuyla suçlayarak başlıyor ve devamında, Siyahlar arasında da Bilbo¹ kadar kör ve tehlikeli ırkçılar bulunduğunu

1. Theodore Gilmore Bilbo (1877-1947): Senatörlük ve iki kez Mississippi eyalet valiliği yapan ABD'li ırkçı politikacı. (Ç.N.)

–kesinlikle doğru– ve Avrupa’da açlıktan kırılan milyonlara kıyasla buradaki Siyahların durumunun çok daha iyi olduğunu açıklıyordu ki böyle bir karşılaştırma Avrupa görmemiş Siyahlar için sanırım bir anlam ifade etmez. Başyazı, Siyahların çok yol aldığını ve “vatansever Amerikalılar olarak bizlerin” dert yanmayı bırakıp geleceğimizin ne kadar parlak olduğunu anlama zamanının geldiğini söyleyerek bitiyordu. Bu coşkun duygulara karşı sayfada, tarım işçisi olan ve eve bolca soğan taşıyan yaşlı bir Siyah kadına ait bir fotoğraf eşlik ediyordu – isterse- nüz coşkun duyguların o fotoğrafla perçinlendiğini de söyleyebiliriz. Belli ki dergilerinin bizzat varlığının ve her bir sayısının içindekiler bölümünün bile yapabileceğinin en iyisini yaparak bu çabayı yalanladığı *Ebony* editörlerinin dikkatinden kaçıyordu. .

Siyah basının gerçek varlık sebebi, inkâr edilenlerin hayatına ilişkin hakikatlerin matbu halde görülebileceği “editöre mektuplar” bölümünde bulunabilir. Başka bir seçeneği olmadığı için beyaz basını örnek alan Siyah basın, bu korkunç ikilemin sonucunda aynı rahat ve kalburüstü üslubu taklit etmeye çalışıyor, oysa işlediği konular o üslubu tam anlamıyla yalanlıyor. Siyahların hayatı böyle kaçınılmaz derecede çetin ve ketlenmişken, yüksek sesle olsun veya olmasın, dert yanmamak tek kelimeyle imkânsız. Kabahatli olan Siyah basın değil: Ona yöneltilebilecek, çelişkiler, boş laflar ve politik gelişmişlik gibi suçlamaların hepsi, aynı şekilde Amerikan basınının geneline de yöneltilebilir. Siyahların gazeteleri beyaz adamın dünyasında kabul görmenin ve tutunmanın uğraşını veriyor. Beyaz adamın dünyasının, entelektüel, ahlaki ve manevi açıdan içi boş bir davulun anlamsız yankısına ve ağır bir ölümün kokusuna sahip olduğu gerçeği de işleri hiç kolaylaştırmıyor. Çünkü toplumumuzdaki tüm kavgalar ve sahtekârlıklar, tüm yozlaşma,

bozulma ve mücadele Siyah basının gövdesinde de üç boyutlu olarak görülebilir.

Siyahi basın, tıpkı Siyahlar gibi, bizim hastalıklarımızın günah keçisi haline getiriliyor. Ne de olsa Lenox Caddesi'ndeki bir cinayetin *Amsterdam*'da işleniş biçimiyle, Beekman Hill'deki bir cinayetin *Daily News*'ta yer alış tarzı arasında bir fark yok; ikincisinin kendini beğenmiş, ilkinin umutsuz olması dışında, iki gazetenin şovenizmi arasında da bir fark yok. Siyahlar ister istemez şiddet dolu hayatlar sürüyorlar, bu yüzden şiddetten arınmış bir Siyah basın mümkün değil ve dahası, her şiddet eyleminde, özellikle de beyazlara yönelen şiddet eylemlerinde Siyahlar teşhis edilme aşamasında belli belirsiz bir heyecan duyuyor, o eylemi kendileri yapmış olmayı diliyor, eski hesapların sonunda kapatıldığını hissediyorlar. Joe Louis'in Harlem'de ilahlaştırılması tesadüf değil. Onun eriştiği başarı, beyaz Amerika'nın saygı duyduğunu söylediği yegâne başarı düzeyi. Bizler (genel olarak Amerikalılar), Siyahlara ve onların çoğu hareketine hoşgörölü bir küçümsemeyle dikkat çekmeyi severiz, oysa gözlediklerimiz biziz, lanet ettiklerimiz veya –lütuf bağışlarcasına– eğilip kurtardıklarımız biziz.

Siyah basın hakkında yazacaklarımı belki de fazla uzattım fakat bunun başlıca sebebi, eleştirmenlerin çoğunun mantıksız bir istekte bulunup, kimsenin merhum Joseph Paterson veya Hearst'ten beklemediği beceriyi ve basireti, ülkenin en çok ezilen azınlığından beklemleri. Ayrıca Siyah basının üslubu hakkında da bir fikir vermeye çalıştım çünkü bana öyle geliyor ki, gözü dönmüş çaresizlik en çok orada kendini belli ediyor. Nice yorumlara yol açmış olan Siyah reklamlarına gelince, ten rengi ve saç dokusuyla tanımlanan bir azınlığın nihayetinde bu özelliklerinden utanır hale gelmesi ve saç kıvırcıklaştıran losyonların, teni koyulaştıran sabunların reklamlarından

çekinmesi bana gayet doğal görünüyor. Ne de olsa herkesin olabildiğince birbirine benzemesi bir Amerikan ideali.

Siyahların dindar olması doğru kabul edilen bir önerme; yani atalarımızın bize verdiği ve hepimizin önünde titrediği Tanrı'nın huzurunda korkuyla dikiliyorlar. Harlem'de, bu şehirdeki diğer gettoların hepsinden daha çok kilise var sanırım ve hepsi de her akşam dolup taşıyor, kimileri de gündüzleri dua eden insanlardan geçilmiyor. Bu güya Siyahların özdeki sadeliğini ve iyi niyetini temsil etmesi gereken bir şey, oysa burada daha çok umutsuz bir duygusallık söz konusu.

Sözünü ettiğim kiliseler Batı 138. Sokak'ta reklamı yapılan yüce ve saygın Habeşistan Vaftizci Kilisesi'nden, tasnifin her türlüsüne direnen tavan aralarına, bodrum katlarına, dükkânlara, hatta şahsi konutlara kadar çeşitlilik gösteriyor. Esrime nöbetleriyle kendinden geçen rahipler, ruhlarla konuşanlar, kerameti kendinden menkul peygamberler ve Mesihler her akşam ibadet etmek için, sevinç ve güç vermek için cemaatlerini bir araya topluyorlar. *Cabin in the Sky*'ın¹ bizi inandırmaya çalıştığı gibi, çocukça bir duygusal rahatlama ibaret değildir bu. İnançları çocukça bulunabilir ama varılan sonuç genelde tekinsizdir. Yapılan şeyler onları gerçekten "mutlu kılıyor"—bu Siyahlara dayatılan hayatın onları bilfiil mutsuz ettiği çıkarımını açıkça içinde barındıran bir ifade olabilir fakat aynı zamanda ve çok daha önemlisi, din burada eksiksiz ve kusursuz bir intikamın hülyası olarak da iş görüyor: Dünyaya sahip olan beyazlar her türlü iğrençliği ve haksızlığı yapsa da Tanrı uyumuyor ve yargı günü uzak değil ve o gün kötüler cezalandırılacak, iyilerse ödüllendirilecek. Öfkenin yok olmadığını veya uykuya

1. Yönetmenliğini Vincente Minnelli'nin üstlendiği 1943 yapımı ABD filmi. (Y.N.)

dalmadığını, inanmak istediğine inanan beyazların da işaretleri yanlış yorumladığını anlamak için öyle muhteşem bir ferasete gerek yok. Siyah vaizler sık sık daha somut düzeye iner ve akıllarından geçen şey konusunda şüpheyi mahal bırakmazlar: Harlem'deki hayatın zorluğu, İtalya'nın Habeşistan'a açtığı savaş, son savaştaki ırksal haksızlıklar ve çok yakında yeni bir savaşın daha patlak verebileceği korkusu. Tüm bu konu başlıkları ince bir maneviyat örtüsüne sarılmış olsa da esasen beyaz Amerikalının zulmünü örneklemek ve çoktan gecikmiş cezasının mutlak gelişini müjdeleme amacı güden vaazlar için eşsiz bir fırsat sunuyor.

Siyahların Yahudilerle olan ikircikli münasebetini bir yanıyla burada da görebiliyoruz. Öncelikle Yahudilerin İsa'yı öldürmesiyle ilgili o geleneksel Hristiyan itham sorgulamaya açılmasa ve bundan şüphe duyulmasa bile, "Yahudi" sözcüğü bu ilk bağlamda, İsa Mesih'i kabul etmeyen beyaz tenli tüm kâfirleri kapsayan bir işleve sahip. Gerçek bir ayırım yapılmıyor: Vaiz, ışığı reddettikleri için Yahudileri suçlamaya başlıyor ve onların müteakip günahlarını, Tanrı'nın gazabından dolayı çekmek zorunda kaldıkları çilelerin dökümünü yapıyor. Çile kavramı, sürgüne mahkûm edilen Yahudi imgesine dayansa bile bağlam burada belli belirsiz değişiyor ve Siyahların geçtikleri imtihanları hatırlatan bir hal alıyor, anlatılan günahlarsa Amerikan devletinin günahlarını temsil ediyor.

Bu noktada Siyahlar kendilerini neredeyse tamamen Yahudilerle özdeşleştiriyor. Dindar Siyah kendini gerçekten de bir Yahudi olarak görüyor; insafsız bir efendinin esiriyken kendisini Mısır'dan çıkaracak Musa'yı bekliyor. Dindar Siyah'ın ilahileri, Kutsal Kitap metinleri ve en sevilen kıssaları hep Eski Ahit'ten alınma, dolayısıyla Yahudi kökenli: Mısır'dan kaçış, ateşe atılan İbrani çocuklar, korkunç kurtuluş şarkıları: *Beni çetin imtihanlardan geçi-*

ren, büyük musibetlere uğratan Rabbim, bu ülkeden ayrılmak zorundayım! Tanrı'nın en başta İbrahim'le yaptığı ve onun çocuklarını, çocuklarının çocuklarını sonsuza dek bağlayan ahit, aynı zamanda şimdiki zaman sürgünleriyle yapılan ahittir: İsrail halkının seçildiği gibi Siyahlar da seçilmişler. Yahudi geleneginden bağımsız bir unsur olarak İsa'nın doğumu ve ölümü de bu özdeşleşmeyi tamamlıyor. Böylelikle İbrahim'le yapılan ahdin yenilenip onun kanıyla imzalandığına tanık oluyoruz. ("İbrahim'den önce ben varım.")¹ Burada İsa imgesi bir arabulucu, yerle gök arasında bir köprü görevi görüyor; kurtuluşu herkes için mümkün kılan, onu herkese, "önce Yahudilere, ardından Yahudi olmayanlara" açan İsa'ydı. İsa'nın çilesi ve Yahudi'nin çilesine ait imge, kölenin çilesine ait imgeyle iç içe geçip bütünleşmiş halde: Karanlıkta yürüyen halk büyük bir ışık görüyor.

Fakat Siyahlar kurtuluşu çektikleri acıyla satın alıp bu dönüşümün ispatı olarak Yeni Ahit'e başvursalar da aslında Eski Ahit'e tutunuyor ve vaazlarda en çok ondan yararlanıyor, duygusal ateşi ondan temin ediyor ve kuluk yolunu onunla derinlemesine inceliyorlar; onlara intikam sözünü ve vaat edilen ülkedeki yerlerinin güvencesini Eski Ahit veriyor. En dürüst rahiplerden biri olan babamın en sevdiği bölüm, "Baba, onları bağışla... Çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar," değil, "Nasıl okuyabiliriz Rabbin ezgisini el toprağında?" idi.²

Siyahların kölelikten beri anne sütüyle birlikte benimsedikleri yine benzer bir özdeşleşme, günümüz gerçekliğinde, karmaşık ve hususi bir öfkeyi beslemeye ya- rıyor. Harlem'deki Yahudiler küçük esnafılık, kira tahsilatı, emlakçılık ve tefecilik yapıyorlar; Amerika'daki ticaret

1. Yeni Ahit, "Yuhanna", 8:58. (Ç.N.)

2. Sırasıyla; Yeni Ahit, "Luka", 23:34 ve Eski Ahit, "Mezmurlar", 137:4. (Ç.N.)

geleneğine uygun olarak Siyahları sömürdükleri için ezen kesimle özdeşleştirilip nefret ediliyorlar. Büyüdüğüm yıllarda, ailemden ya da değil, bir Yahudiye güvenen ve hatta birkaç kişi dışında onları derinden hor görmeyen bir Siyah'a rastladığımı hatırlamıyorum. Ama bu yine de onların Yahudiler için çalışmalarına, işverenlerine son derece medeni, kibar davranmalarına ve çoğu zaman onları, Yahudilere karşı herhangi bir olumsuz duygu beslemek şöyle dursun, başka biri için çalışmak yerine onlar için çalışmayı tercih edeceklerine inandırmak için çaba göstermelerine engel olmuyordu. Richard Wright'ın da dikkat çektiği üzere, Siyah'ın toplumdaki konumuna karşılık ödediği bedelin içinde daima rol yapması da söz konusu. Bir Siyah, karşısındaki yabancı ondan ne tepki almayı umuyorsa onu birebir vermeyi öğrenir ve bunu büyük bir doğallıkla yapar. Arkadaşlarımdan öfkesi, onlar büyüdükçe ve işe gitmeye başladıkça günden güne artıyordu; buna mukabil öfkelerini gizlemeyi ve gerek Yahudiler gerek Yahudi-olmayanların (Gentile) onlara uygun gördüğü kalıba girmeyi de öğrendiler.

Siyahlarla Yahudiler arasındaki gerilimde, Siyahlar ve Yahudi-olmayanlar arasındaki gerilimde görülmeyen bir yan, Siyahların Yahudileri sözlü olarak Yahudi-olmayanlardan daha sık kınamasını kısmen açıklayan ve insanı, Siyahların yeryüzündeki beyazlar içinde en çok Yahudilerden nefret ettikleri sonucuna götürebilecek bir özellik vardır. Bir Siyah, bir Yahudiden *Yahudi olduğu için* nefret ettiğinde bunu, hem biraz ülkedeki Yahudi nefretinin etkisiyle hem de kendisine karşı duyduğu nefret gibi zahmetli bir şekilde gerçekleştirir. Bir bakıma kendi aşağılanışını yontarak baş edilebilir bir ölçeğe getirmenin ve aktarmanın veçhesidir bu; kendi ülkesine karşı duyduğu kırgınlıkların kabarık sicilini yüksek sesle bir düzene sokmanın en iyi biçimidir.

Bir de Yahudinin “işin aslını bilmesi” gerektiği, acı çekmenin ne demek olduğunu bilecek kadar bizzat acı çekmiş olduğu şeklindeki örtük kabul var. Ancak en saf ve hayalperest Siyahlar Yahudilerden, Yahudi-olmayan Amerikalılardan beklemediği bir anlayış bekliyor. Yahudiler ise, kendi hassas durumlarının da doğası gereği, bu inancın doğruluğunu kanıtlayamıyorlar. Siyahlar gibi, onların da kabul edilmek için her silahı kullanmaları, ülkenin göreneklerini çılgınca bir hevesle bağırılarına basarak savunmasızlıklarını telafi etmeye çalışmaları gerek; ülkenin Siyahlara uyguladığı muamele elbette bir görenek. Siyahların aşağı olduğu masalını Yahudiler de öğreniyor ve çoğu zaman da bunu kabul ediyorlar. Buna karşılık Siyahlar da Yahudilerle olan tecrübelerinde onların açgözlü olduğu masalını yalanlayacak hiçbir şey görmüyorlar. Dolayısıyla Yahudi-olmayan Amerikalı beyazın elinde kendisine hizmet eden iki masal birden var: İki azınlığı bu şekilde bölüyor ve yönetiyor.

Böyle karmaşık bir yapı içinde Siyahlarla Yahudiler arasında gerçek ve yöntemli bir dayanışma gelişmesi pek muhtemel görünmüyor. (Burada genel bir toplumsal sorunundan söz ediyor ve bireysel arkadaşlıkların mümkün olmadığını veya onların değersiz olduğunu ima etmiyorum.) Amerika denen uluslar topluluğunun yapısı, bu iki azınlığı da daimî bir husumete hapsetmiş durumda. İki taraf da birbirine güvenemez: Yahudi, kendini Amerika’nın toplumsal basamaklarında yükselmek zorunda hissettiği ve kendisinden bile daha az sevilen herhangi bir azınlıkla özdeşleştirilmekten, kendi hesabına, kazanacağı hiçbir şey olmadığı için güvenemezken, Siyah da iyice sallantılı durumu yüzünden zaten kimseye gerçek anlamda güvenemez.

Bu, belli koşullarla ve hemen hemen istisnasız olmak üzere, ilerici ve “sıra dışı” tabir edilen Siyahlar için

bile geçerli. Okumuş, meslek sahibi Siyahlar (meslek sahibi Siyah bireylerden ayrı olarak) günlük hayatın içinde Yahudilerle gerçek anlamda rekabet ediyor ve yurttaşlığın cüretkâr ispatı olarak antisemitizm kılığına bürünüyorlar; konumları fazla hassas olduğu için ne sahiden rahat davranabiliyor ne de kimseye güven besleyebiliyorlar. Ne beyazlardan eminler ne birbirlerinden ne de kendilerinden; Yahudilere ise özellikle ve gizlemekten çekinmeksizin güvenmiyorlar. Sosyalist olarak geçirdiğim kısa zaman zarfındaki birden fazla toplantıda, memuriyete girmeye çalışan ve bu arada temizlikçilik yaparak geçimini sağlayan Siyah bir üniversite öğrencisiyle antisemitizm aleyhinde tartışmıştım. Kız kesinlikle aptal değildi, hatta dar fikirli bile sayılmazdı: Milenyum taraftarıydı ve bunun için Yahudilerle işbirliği yapmaya bile hazırdı fakat bir Yahudiyle asla arkadaşlık edemezdi. Kızın Yahudilere yönelttiği sömürgecilik suçlamasının Amerikalılığa dayandığını, Yahudi çehresinin gerisinde Amerika gerçekliğinin olduğunu söylemek kâr etmedi. Üstelik *benim* lisedeki Yahudi arkadaşlarımla öyle olmadıklarını, onların *beni* sömürme niyeti gütmediklerini, birbirimizden nefret etmediğimizi de söyledim. (Bunları söylerken zihnimin gerisine sis gibi bir şüphenin çöktüğünü, bunun farkına vardığımı hatırlıyorum.) Kız bana bunun olabileceğini, sonuçta hâlâ birer çocuk olduğumuzu ve çalışmak zorunda olmadığımızı söyledi. “Biraz bekle,” dedi, “arkadaşların iş dünyasına girsin ve sen de iş bulmaya çalış. Göreceksin!”

Irklar arası anlayış çabalarını şimdiye dek bozmuş olan ve bundan sonra da bozmaya devam edecek gibi görünen şey –Harlem’de kendini ifade edemeyen açların da, Sugar Hill’deki zenginlerin de, üniversitelere rahatça kurulmuş zeki istisnaların da ortak hisleri– işte bu acı öfke. Zulmün bir topluma bilgelik, basiret veya tatlı bir

iyilikseverlik aşıladığına inananlardan değilim fakat bu ülkedeki Siyahların hisleri acı öfkeden ibaret olsa ayakta kalamayacaklarını da biliyorum. Öte yandan Amerika'da hayat, yerkürenin başka yerlerine göre sanki daha hızlı ilerliyor, her nesle alabileceğinden daha fazlası vaat ediyor ve bu da yine her nesilde şaşkın, gözü dönmüş bir hiddete, ayaklarını basacak sağlam zemin bulamayan bir toplumun hiddetine yol açıyor. Dağ gibi yığılan sosyolojik araştırmalar, heyet raporları ve eğlence-dinlence merkezi tasarıları nasıl Harlem'in yüzünü değiştiremediyse yahut Siyah oğlanların ve kızların büyüüp de her zaman her yerde aşağı olmanın dayanılmaz hüsraniyle –bi-reysel ve yalnız olarak– yüzleşmelerine nasıl engel olmadıysa, Amerika'daki gidişat değişmeden Siyah-Yahudi ilişkilerinin düzelmesi için de bir umut görünmüyor.

Siyahlar da Yahudiler de çaresiz; hayatın baskısı öyle dolaysız ve sürekli ki birbirlerini anlamalarına vakit yok. Şu ülkede doğup da ergenlik çağına gelene kadar yaşam koşulları yüzünden onulmaz derecede yaralanmamış bir Siyah'ın varlığını tasavvur edemiyorum. Harlem'in her yerinde Siyah oğlanlar ve kızlar örselenmiş bir yetişkinliğe doğru yürüyor, can havliyle ayakta duracak bir yer arıyorlar; asıl şaşılacak şeyse nicesinin mahvolması değil, nicesinin hayatta kalması. Siyahların çıkış yolları umutsuzca tıkalı. Bu açmazın içinde bir Siyah önce kendisine cephe alıyor, sonra da kendi gözünde kendisini böyle güçsüzleştiriyor neyse, ona. Yahudiler işte burada Amerikan çapraz ateşine tutuluyorlar. Bir Yahudiyle karşı karşıya gelen Siyah aslında onun Yahudiliğinden değil, beyazlığından nefret ediyor. Ona ihanet eden Yahudi geleneği değil, kendi ülkesinin geleneğidir. Fakat bir toplum nasıl ki bir günah keçisine ihtiyaç duyarsa, nefret de simgeye ihtiyaç duyar. O simge Georgia'da Siyah, Harlem'de de Yahudidir.

ATLANTA'YA YOLCULUK

İlerici Parti anladığım kadarıyla Harlem'de pek büyük bir etki uyandırmadı ama bunun gerçek sebebi kampanya vaatleri, inanılmayacak kadar abartılı sözler değil. Amerikalıların hiçbirinin politikacılara güvenmemesi oldukça eğlenceli bir hakikat kabul ediliyor. (Kimse bunu bir adım daha ileri götürüp bu karşılıklı küçümsemenin kamuoyu veya politikacılar üstündeki, birbiriyle çok az ilişki kuran o iki kesim üstündeki pek de eğlenceli olmayan etkisini düşünmüyor.) Amerikalılar içinde politikacılara en az güvenenler de Siyahlar ya da daha doğrusu politikacılardan hiçbir şey beklememek konusunda daha eğitilmişler; onlar diğer Amerikalılara göre, seçim vaatleriyle kendi günlük yaşantıları arasındaki muazzam uçurumun her daim daha fazla farkındalar. Gerçi vaatlerin onları heyecanlandığı doğru, ama bunun sebebi o vaatlerin birer iyi niyet göstergesi olarak kabul edilmesi değil. İyi niyetlerden daha somut şeylerin göstergesi vaatler: Siyahların durumunun durağan olmadığı, değişimler yaşandığının, yaşanıyor olduğunun ve yaşanacağını göstergesi; üstelik her günkü içinden çıkılmaz tekdüzeliğe rağmen. Fakat Siyahların, politikacılara böyle olağanüstü inançsız bir gözle bakmalarının kökeninde yine her günkü içinden çıkılmaz tekdüzeliğin

yanı sıra fazla umuda kapılıp aldanmama konusundaki bilgece istek var.

Bu kaderci kayıtsızlık, Amerikalı iyimser liberalleri basbayağı delirten bir şey; o liberaller ki kızdıkları anlarda Siyahları, biraz haksız bir yaftalamayla, politik çocuklar diye nitelemeye yatkınlar. Kendilerine danışılan Siyah liberaller bunun "eğitim"le, zihinlerde güneş alan konut projeleri, yığın yığın defterleri, R'leri asla uzatmayan, güzelce yıkanmış, kara tenli insan ırkına ait hayalleri canlandırıp her amaca hizmet eden o engin kavramla ortadan kalkacağına bizi temin ediyorlar. Fakat aslında bu siyasi sorumsuzluktan çok tecrübenin, hiçbir eğitimin silemeyeceği tecrübenin bir eseri. Başka şeylerin yanı sıra, siyahi oyların bu kadar kolay alınıp satılmasının; Sugar Hill'de, "Bizim insanımızdan bir halt olmaz," lafının bu kadar sık duyulmasının da sebebi.

"Bizim insanımız" bu ülkede neredeyse yüz yıldır siyasi bir silah, düşmanın yeninde sakladığı koz olarak iş görüyor; seçim zamanı Siyahlara verilen sözler aynı zamanda karşı tarafa savrulmuş bir tehdit anlamı taşıyor; üstünlük savaşında Siyahlar piyon yerine konuyor. Bunu mümkün kılan elbette Siyahların bu ülkedeki durumu; kimsenin, özellikle de politikacıların bu durumu değiştirmeye niyeti olmadığı, çoğu zaman aynı ölçüde aşikâr.

Bu ülkede yaşamaya başladıklarından beri Siyahların tek mühim ve fevkalade kazanımı, kölelikten kurtulmak –sadece insani güdülerle başarıldığına artık kimsenin inanmadığı Özgürleşme– oldu. Sonrasında yaşananların hepsi, tehlikeli olacak kadar aç kalmış bir köpek sürüsüne atılan kemiklerin talihsiz görüntüsünü getiriyor akla. Kulağa özellikle kötümser geliyorsa, bunun sebebi olduğundan daha karanlık bir tablo çizmek istemem değil; ben yalnızca genelde –samimi kaygı ve iyi niyet örneklerinin sayısı ne kadar çok olursa olsun, Si-

yahların durumunu düzeltmeye yönelik ne kadar çok dürüst çaba gösterilmiş olursa olsun, çoğunun durumunun değişmediğine dikkat çekerek– sunulan resmi tamamlamak derdindeyim.

Sosyologlar ve tarihçiler, tarihsel perspektifi akılda tutarak, her daim gelişen bir demokrasiye doğru ilerlediğimiz sonucuna varıyor olsalar da, ülkedeki gettolardan birinde yetişen bir Siyah'ın havsalasının alabileceği bir şey değil bu. Siyah politikacılara gelince, onlar gururla – Marian Anderson veya Joe Louis için duyulana çok benzer bir gururla– *politikacı* sayılıyorlar; Amerikan koşullarında bile kimsenin inkâr edemeyeceği şekilde Siyahların takdirine layık olduklarını ispat etmiş durumdalar. Gelgelelim bir ev kadını, ev sahibiyle olan gündelik ilişkisinde nasıl Marian Anderson'ın dehasından herhangi bir yardım beklemezse, Siyah milletvekillerinden de bir şey beklenmiyor. İşin korkunç yanı –ve burada tam da Amerika'ya özgü somut bir durumla karşı karşıyayız– Siyah milletvekilinin konumundan dolayı, görünüşte hizmet ettiği halkından daha da uzaklaşması. Üstelik çoğu zaman zarifçe ve can sıkıcı bir şekilde çelişkili olan o konum, milletvekilinin kişisel dürüstlüğünden bağımsız olarak, bütünüyle on dört milyon Siyah'ın aşağılanmaya devam etmesine bağlı; ulusal idealler yarın yürürlüğe konacak olsa önde gelen Siyahların çoğu varlık sebebini yitirir.

Son olarak, ülkenin psikolojisi ve geleneğiyle karşı karşıyayız; Siyah oylar bu kadar kolay alınıp satılıyorsa bunun nedeni o oylara saygısızlık edilmesidir çünkü hiçbir Siyah, herhangi bir politikacının Siyahların kaderini dert ettiğini veya elinde imkân olsa çok işler yapacağını ciddi düşünmeye cesaret etmez, o yüzden de oy, karşılığında alabileceği şey için, kısa vadede yapılabilecek bir şey varsa o hedef için takas edilmelidir. Söz konusu hedefler daha çok ekonomik, sıklıkla da kişisel, bazen de

acıklıdır: ekmek, yeni bir çatı veya beş dolar ya da çıtayı yükseltmeye devam edersek, okul, konut veya şimdiye dek beyazların ağırlıklı olduğu işlerde daha fazla Siyah'ın istihdam edilmesi. Amerikan uluslar topluluğu, Siyahların hiçbir zaman unutamadığı şeyi, onların ülkenin bir parçası olarak *görülmediği* gerçeğini görmezden gelmeyi yeğliyor. *Hindistan'a Bir Geçit*'teki Aziz veya *Tom Amca'nın Kulübesi*'ndeki Topsy gibi, adalete ne kadar düşkün olurlarsa olsunlar beyazların onlara sevgi beslediklerini biliyorlar.

Meselenin düğüm noktası şu: İlerici Parti, abartılı iddialarıyla kendini ağır bir ispat yükümlülüğü altına soktu. Yakın dönemden hatırladığımız yegâne diğer parti, yüksek perdeden aynı kardeşlik iddialarında bulunan ve imtihanı geçmeyi başaramayan komünistlerdi; benzer iddialar öne süren diğer yegâne siyasetçi tabii ki Wallace'ın eski hocası olan ve sesindeki büyü gidince kara tenli kardeşlerini yurttaşlık statüsüne çıkarmayı başaramayan Roosevelt'ti. İşte Wallace'ın partisinin soy kütüğü ve bu çok da lehine işlemiyor; en çaresizler ve safdiller bile onun karşısında duraksıyor.

Fakat başka bir açıdan, kısa vadeli hedefler açısından parti olumlu karşılanıyor çünkü Siyahlara, özellikle elinden bir şekilde iş gelen Siyahlara geçici iş imkânı sağlıyor. Bugünlerde 125. Sokak'ta biraz da ciddiyetsizlikle sorulan soru şu: "Ee, şu aralar Mr. Wallace için çalışıyor musun?" En azından bu var: Eğlence sektöründe olanlar, şöhretler rağbet görüyor. Dava konusu olmamak için burada "isimleri" (onların farklı denebilecek konumları burada çözümlenemeyecek kadar hassas ve karmaşık) ele almadığımı, adı sanı bilinmeyen, tanınmak için mücadele verseler de henüz gidecek çok yolları olan, sonu gelmez bir ordu halindeki Siyah oğlanlardan ve kızlardan söz ettiğimi söylemek zorundayım. O ordunun bir bölümü,

The Melodeers isimli bir dörtlü, ağustosta İlerici Parti'nin himayesinde Atlanta'ya bir yolculuk yaptı, on sekiz gün kadar süren ve bu srenin sonunda Mr. Wallace'a karşı hiçbir sevginin kalmadığı bir yolculuk. Gruptan ikisi benim kardeşim olduğu için gezinin ayrıntılarından haberdar edildim; hatta daha küçük olan David benim için bir tür günce tuttu ve en ince ayrıntısına kadar her şeyi not etti.

Harlem'de her yer kilise olduğu için pazar günleri insan buranın müzikle dolup taştığı izlenimine kapılır. Kardeşleriminkine benzer gruplar, gezgin vaizlere benzer şekilde kilise kilise gezer, onlar için toplanan ve ardından blştrlen önemsiz meblağlar kadar, müzik sevgisi ve pratik yapma ihtiyaıyla da söylerler. Bu gruplar arasında "şarkı savaşları" olur ve kazanan takım doğal olarak itibarına itibar katar, istikrarlı şekilde kazanmaya devam edenler bu sahanın devlerine dönüşür. Hepsinin amacı elbette açılmak, şöhreti yakalamak ve şarkı söyleyerek geçimlerini sağlamak. Golden Gate Quartet'in kökleri, en azından yaptıkları müziğe bakılırsa, buraya dayanır. On yıldan kısa bir süre önce 5. Cadde'deki bir vitrinli kilisede gitarını tıngırdatırken dinlediğim Rahibe Rosetta Tharpe'in da geçmişi aynıdır. The Melodeers grubunun öyle uzun bir geçmişi yok ve tanınır olmaktan da çok uzaklar. Hal böyleyken, Mason-Dixon sınırı¹ hakkındaki kuşkuları ne olursa olsun, Wallace ekibinin güney turnesinde şarkı söyleme daveti onlar için es geçilemeyecek kadar iyi bir fırsattı.

Bu arada söz konusu davet, eskiden şehir dışındaki islahevinde bakıcılık yaptıktan sonra bir ticaret gemisinde çalışan bir Siyah'ın, Clarence Warde'ın fikri gibi gr-

1. ABD İçsavaşı öncesinde ve sırasında kölelik yanlısı Güney eyaletleriyle kölelik karşıtı Kuzey eyaletleri arasındaki sınır. (.N.)

nüyor; New York'ta iki tarafa aracılık eden ve The Melodeers grubundakiler reşit olmadıkları için onların yasal vasiliğini, yoldaki menajerliğini üstlenen oymuş. Planlanan uzun gezi ailelerden yana itirazlarla karşılaştı ve bu itirazlara, çocukların kariyeri açısından turnenin uzun vadeli muhtemel yararları ve hiç olmazsa daha kısa vadede, mevcut işlerinde kazandıklarından ciddi ölçüde daha büyük paralarla eve döneceklerinin güvencesi öne sürülerek karşı çıkıldı. (Siyasi sonuçlar pek önemsenmiş gibi görünmüyor.) Güney'in çeşitli yerlerindeki kimi kiliseler de onlar için hazır edilmiş olmalıydı. David, "Bizim şarkı söyleyeceğimiz düşünülüyordu," diye yazıyor; sonrasında da sözü partililer devralacak ve dilekçeleri dağıtacaklardı. David lafı uzatmadan, "Kulağa çok umut verici geliyordu, biz de katılmaya karar verdik," diyor.

Gerçekten de Güney'e şaşaa içinde, daha doğrusu, konforlu bir tren kompartımanında yola çıktılar ve David'in, "Güneyli bir beyefendi ve eşi" diye tarif ettiği kişiler onların varlığını onaylamadıkları için yalnız seyahat etmişlerdi.

Wallace'ın Atlanta'daki merkezinde çocuklar, Mrs. Branson Price adında, partinin o bölgedeki yöneticisi olduğu anlaşılan, iflah olmaz aristokratik eğilimlere sahip, kır saçlı beyaz bir kadınla tanıştırılmış. Kadının çocuklara gösterdiği nezaket, şarkıcıların gelmesini beklememesi ve onların yeni bir propaganda grubu olduğunu sanmasıyla biraz gölgelenmiş; kadın onlara Butler Caddesi'ndeki ucuz bir misafirhanede yer ayarlamış. Verilen sözle yapılan iş arasındaki ilk uçurum burada belirmiş fakat çocuklar bunun dert edecek kadar önemli bir şey olduğunu düşünmemişler. New York'ta onlara belirli bir mahremiyet sözü verilmişti: Bir odayı iki kişi paylaşacaklardı, oysa şimdi hepsinin bir yatakhane kalmaları gerekiyordu.

Buradaki uçurumun kapatılması aslında Mr. Warde'in sorumlulu undaydı fakat artık yol yorgunlu undan mı yoksa Mrs. Price'in aristokratlı ından yıldı ından mıdır nedir, adam ne orada ağzını açmış ne de onu izleyen uzun süre boyunca.

Kalacakları yerin parasını verecek olan Louis Burner'in gelişini    saat beklemeleri gerektiğinden biraz sinirleri bozulmuş halde merkeze döndüklerinde, Mrs. Price çıkıp parti tanıtımı yapmaya gitmelerini söylemiş. New York'ta kimse propaganda yapmaktan söz etmediği, üstelik bu i i gönüllüler karşılıksız yaptıkları için çocuklar neye uğradıklarını  a ırmı lar. Dahası en büyükleri yirmiye, yani oy veremeyecek ya taydılar ve ne İlerici Parti hakkında bir şey biliyor ne de bunu umursuyorlardı. Öte yandan, insanların için gece gündüz çalışıp çabalayan kır saçlı, aristokrat görünümlü bir hanımefendiyi reddetmek kolay değil; onlar adına konuşması gereken Mr. Warde sesini çıkarmamaya devam ettiği için  ocuklar, Wallace'in partisini oy pusulasına dahil edecek dilekçeleri alıp Atlanta'nın Siyah mahallesinde kapıları  almaya ba lamı lar. Çocuklar bir siyah bir beyazdan oluşan çiftler halinde g nderilmi ler ki bu siyasi buluş yalnızca karde li in canlı bir ispatı değil, oturma odasındaki iyiliksever beyaz bir yabancıya sabırsızca hakaretler ya dırmayı isteyebilecek duygusal ev sahibini edilgin bir sessizliğe g mecek etkiye de sahip.

Çocuklar    gün boyunca böyle propaganda yapmışlar ve bu zaman zarfında masrafları –kişi ba ı günlük 2,25 dolar– kar ılanmı , ama ne  arkı s yleyebilmi  ne de para kazanabilmi ler.     nc  gün, New York'ta kendilerine böyle bir söz verilmediğini belirttiklerinde istifini bozmayan Mrs. Price'tan şöyle bir teklif almışlar: Bir tanıtım aracında  arkı söylemeye ne dersiniz? Tabii ki kamyonlarda  arkı söylemek istemiyorlardı, hele ki ken-

dilerine kiliselere gitme sözü verilmişken. Fakat şimdilik ne Mr. Warde'in gayreti ne de kiliseler söz konusuydu; Atlanta'da hiçbir şey yapmadan oturacak halleri de yoktu; parti için çalıştıkları sürece hiç olmazsa karınlarının doyacağını biliyorlardı. David, "Şarkı söylememizin amacı kalabalıkları çekip partinin konuşma yapmasına imkân sağlamaktı," diye yazıyor. Konser biterken ve konuşmalar sürerken kalabalığa broşürler ve dilekçeler dağıtılıyormuş.

David Güney'deki Siyahlarla Kuzey'dekiler arasında kayda değer bir fark görmemişti. Tek fark çoğunun şüpheli olması, "sürekli Kuzey hakkında konuşmaları, New York, Chicago veya Detroit'te bir tanıdıkları olduğunu illa söylemek zorunda" hissetmeleriydi. Toplanan kalabalığın –The Melodeers'in çok sayıda insanı cezbediği anlaşıyor– "çoğu okumayı bilmiyor ve kendi isimlerini yazamıyor"muş, İlerici Parti hakkında da pek azı bilgi sahibiymiş. Fakat, Amerikalı Siyahlar için bir zorunluluk olması bakımından, kendilerinden bekleneni kestirebiliyorlarmış; dolayısıyla konuşmaları dinlemiş ve dilekçeleri imzalamışlar.

Hem umudunu hem de sabrını yitiren The Melodeers kendine iş ayarlayıp şarkı söylemeye, provalar için propaganda zamanından çalmaya başlamış. Yetişemeyecekleri kadar çok randevu vermişler. Kısmen parasızlık yüzünden şehirdeki dolaşımlarının kısıtlı olması, kısmen de o gizli randevulardan haberdar olan Parti'nin araya girip kendi sesini duyurmak istemesi yüzünden randevulara yetişemiyorlarmış. Parti'yi kabul etmeyen kiliseler dörtlüyü dinleyemiyormuş, para kazanmak için beslenen son umutlar da böylece yitip gitmiş. Bu arada grup, Mr. Warde'a ne olduğunu da merak ediyormuş. David'in güncesinde ondan gezinin neredeyse sonuna kadar –ancak o zaman adamın bütün bu süreçteki duru-

şu hakkında biraz aydınlanırsınız– hemen hemen hiç bahsedilmiyor.

İşler giderek sarp sarmaya başlamış. Grubun prova yapmasına karşı çıkan misafirhane yöneticisiyle tartışmış ve bir eve taşınmışlar; Parti de orası için kişi başı günlük 75 sent vermiş. Masraftan amansızca kıştığını anladığımız Parti, Hunter Caddesi'nde Siyah bir işletme olan Frazier's Cafe'de onlara, kişi başı günlük 1,25 dolar karşılığında yemek ayarlamış. Kardeşimin notlarından anladığım kadarıyla çocuklar öğünlerini seçemiyor –“bize kendi istediklerini servis ediyorlardı”– ve çoğunlukla içi geçmiş sebzelerden yemek zorunda kalıyorlarmış – “oraya girerken ne kadar açsak çıkarken de o kadar aç hissediyorduk.” Fakat içeceklerini seçmelerine müsaade ediliyormuş: çay, kahve veya gazoz.

Bu aşamada Mrs. Branson Price'ı parti vermeye sevk edenin ne olduğunu bilemiyoruz. Belki kampanya beklenenden çok daha iyi gidiyordu; belki partinin düzenlendiği Frazier's Cafe'nin hem biraz ek gelire ihtiyacı vardı hem de Parti'ye verdiği desteğin daha iyi bir dünyanın var edilmesine yardımcı olacağı düşünülüyordu; belki de Mrs. Price sadece tekrar iyi bir ev sahibi olmak istiyordu. Her halükârda, bir pazar akşamı herkesin davet edildiği bir parti düzenlenmiş. Orada ne yiyeceğiyle daha çok ilgilenen kardeşim somurtarak, “Dondurma yedik,” yazmış.

Grup üyeleri bir masada kendi başına oturmuş, Mr. Warde ise Mrs. Price'ın masasına davet edilmiş: Kardeşim, “Kadın bunun bir şeref olacağını söyledi,” diye not etmiş ama kim için açıklamayı unutmuş. “Orada *halk* şarkıcısı denen bir adam vardı,” demiş David düşmanca, “ve tabii ki herkes birkaç *halk* şarkısı dinlemezse olmazdı.” Etkinliğin halkçı yanı nihayet yeterince tatmin edildikten sonra bizim dörtlü sahneye davet edilmiş. Dört

şarkı belirleyip söylemişler ve anlaşılan herkes onlara öyle bayılmış ki, beşincisini söylememek için hayli direnmeleri gerekmiş. Açık havada sürekli şarkı söylemek seslerini zorlamış, hatta birinin sesi basbayağı kısılmış. O yüzden gürültülü itirazlara rağmen, talepleri özür dileyerek geri çevirmek zorunda kalmışlar. "Mrs. Price bundan hiç hoşlanmadı."

Gerçekten de hiç hoşlanmamış. Değil isteklerinin, önerilerinin bile reddedilmesine alışık değilmiş kadın. Pazartesi sabahı Mr. Warde'ı ofisine çağırmış ve o kara oğlanların kendilerini ne sandıklarını sorup, hemen o gün hepsini trenle geri göndermeye karar vermiş. Önceki akşam gördüğü itibardan sonra şaşkına dönmüş olması gereken Mr. Warde böyle bir muameleye itiraz edince, Mrs. Price o zaman onları pekâlâ trensiz de gönderebileceğini, her birini kendi başına yola düşmek zorunda bırakabileceğini söylemiş. Bir Siyah kuzeyde seyahat etmek için böyle bir tercihte bulunmaz ve Atlanta'daki hiçbir Siyah'ın, özellikle de Kuzeyli bir Siyah'ın, bu şekilde pek uzağa gitmesi beklenemez. Mr. Warde zaman kazanmaya çalışmış: Böyle hemen gidemezlermiş; her şey bir yana, oğlanların giysileri kuru temizlemecideymiş ve hemen hazır olmazmış, onları orada bırakmayı göze alamazlarmış. Aristokrat damarları tek tek kabaran ve böyle avam meselelere kafa yormak istemeyen Mrs. Price'ın sonunda sabrı iyice tükenmiş ve Mr. Warde'dan ofisini terk etmesini istemiş: Georgia'da olduğunu unutmuş muymuş? Beyaz bir kadının ofisinde oturmaması gerektiğini bilmiyor muymuş?

Önceki akşam kardeşçe yenen yemeğin bağırsaklarına herhalde taş gibi oturduğu Mr. Warde oradan ayrılmış. Grup derdini dinletecek birilerini bulmaya çalışmış fakat acımasızca reddedildikleri yetmezmiş gibi, bir de polis tehdidiyle karşılaşmışlar. Kardeşimin yazdığına

göre o sıralar Atlanta'da, beyazları gözaltına almaya hakları olmasa da, gerektiğinde herhangi bir ırkdaşını tutuklamaya elbette hazır, hatta istekli beş Siyah polis memuru bulunuyormuş. Harlem'de Siyah polislerden beyazlara göre daha çok korkulur çünkü onların kendilerini daha çok ispat etmeleri gerekir ve bunun için seçenekleri daha azdır. Atlanta'da gözaltına alınma ihtimali karşısında bizimkiler korkudan ne yapacaklarını şaşırılmışlar: Harlem'de dayakla sonuçlanabilecek bir durum orada pekâlâ ölmek anlamına gelebilirdi. "Aynı zamanda komikti," diyor David; bununla kastettiği şey de o beş polis memurunun, İlerici Parti'nin hedefi olan eşitliğin uzak bir habercisi olmasıydı.

Mrs. Price'ı bir daha görmemişler ve masraflarını karşılamaya yanaşmayan Parti'yle bağları da böylece kopmuş. Sokakta kalmamalarının tek sebebi, kiralarının peşin ödenmiş olmasıymış. Fakat karın doyurmak hâlâ kolay değilmiş. Mr. Warde onlara "birkaç somun ekmek" ve biraz reçel getirmiş; söz verdikleri bir yerde sahne almışlar. O hafta Mrs. Price onlara giysilerini almalarına müsaade edecek kadar insaf göstermiş ve bilet alması için Mr. Warde'ı, partiden beyaz bir adamın nezaretinde otobüs terminaline göndermiş. Mr. Wallace'a duyduğu bağlılık, "kompartımandaki Güneyli beyefendi"ye benzemesine engel olmayan o adam da biletleri alıp yere, Mr. Warde'ın ayaklarının dibine fırlatmış ve ona, kara yüzünü Georgia'da tekrar göstermemesini öğütlemiş.

Bu arada grup çeşitli işler yaparak altı dolar toplamış, bu meblağ yolda belki üç kişinin karnını doyurmaya yetermiş. İki gruba ayrılmışlar: Üçü o cuma eve dönmüş, öbür ikisi de on gün daha kalıp bir inşaatta çalışmış. Mr. Warde ailesini görmek için yolda inerken The Melodeers'i New York'ta göreceğine söz vermiş fakat bu yazının yazıldığı sırada ondan henüz haber yoktu.

Grup artık o geziyi düşündükçe gülüyor; beyazlara göre Siyahların, dertlerini gülerek savuşturmanın talihli yeteneğiyle dünyaya gelmiş Siyahların özgün mirası olan o iyi niyetli, canlı gülüşüyle gülüyor. İlerici Parti'ye pek de kızgın olmamaları ilginç aslında ama onların destekçileri de sayılmazlar. "Hepsi aynı," diyor David bana, "hiçbirinden hayır gelmez; dediklerine kanacak kadar aptal olursan da sana müstahak. *Bana* hiçbirinden hayır gelmeyeceğini biliyorum."

BİR VATAN EVLADININ NOTLARI

I

Babam 29 Temmuz 1943'te öldü. Aynı gün, birkaç saat sonra en küçük çocuğu dünyaya geldi. Bir aydan fazla bir süre önce, tüm gücümüzü tam da bu ailevi gelişmelere odaklamışken, Detroit'te yüzyılın en kanlı ırk isyanlarından biri yaşanmıştı. Babamın cenaze töreninden birkaç saat sonra, daha naaşı cenaze evindeki şapelde yatarken, Harlem'de de bir isyan patlak verdi. 3 Ağustos gününün sabahında babamı parçalanmış vitrin camlarından, bir yaban ormanının içinden mezarlığa götürdük.

Cenaze töreninin yapıldığı gün aynı zamanda benim doğum günümdü. Adaletsizliğin, anarşinin, hoşnutsuzluğun ve nefretin yıkıntıları arasından babamı mezarlığa götürdük. Sanki onun ölümünü imlemek için Tanrı bizzat kendi eliyle böyle kesintisiz ve gaddarlık derecesinde ahenksiz bir final tasarlamış gibi geliyordu. Ayrıca babam dünyadan ayrılırken çevremizi saran şu şiddet, sanki en büyük oğlunun gururunu onarmak üzere tasarlanmış gibiydi. Babamın dünya görüşünün merkezinde yer alan kıyamet gününe inanmak istememiştim. Pekâlâ, diyordu adeta hayat, işte sana kıyamet günü gelene kadar onun alameti olduğunu inkâr edemeyeceğin bir şey.

Babamı kendisinin sürdüğü hayat koşulları, bizim sürdüğümüz hayat koşulları yüzünden küçümseme eğiliminde olmuştum. Fakat hayatı sona erdiğinde, sürdüğü o hayatı merak etmeye ve kendiminkini de yeni bir gözle görmeye başladım.

Babamı pek iyi tanıımıyordum. İyi geçinemiyorduk ve bunun sebebi biraz farklı tarzlarda bile olsa, inatçı bir gururdan mustarip olmamızdı. Öldüğünde onunla doğru düzgün hiç konuşmadığımı fark etmiştim. Ölümünün üstünden epey zaman geçtiğinde, keşke konuşmuş olsaydım diye hayıflanmaya başladım. Gerçek veya muhayyel, fırsatların dünyanın diğer yerlerinden daha kesif olduğu Amerikan yaşantısının tipik özelliğinden midir nedir, bir nesil sanki bir önceki nesille konuşmaya vakit bulamıyor. Babam dahil kimse tam olarak kaç yaşında olduğunu bilmiyor gibiydi, ama annesinin kölelik devrinde doğduğu biliniyordu. İlk özgür nesildendi babam. Binlerce Siyah'la beraber o da 1919'dan sonra Kuzey'e gelmişti ve ben, Siyahların bazen Eski Memleket dedikleri coğrafyayı hiç görmemiş neslin üyesiydim.

Babam New Orleans'ta dünyaya gelmişti. Bana şehirlerin en günahkârı olarak anlatılan yerde – New Orleans'ı ne zaman düşünsem aklıma şimdi bile ister istemez hep Sodom ve Gomore gelir. Louis Armstrong ucuz gece kulüpleri ve pavyonların ayak işlerini görürken, babam da orada delikanlılığını geçiriyordu. Plaklarını çalmamıza izin vermemesi haricinde Louis Armstrong'un adını hiç anmazdı babam; yine de adamın fotoğrafı duvarımızda uzun süre asılı kaldı. Onu oraya babamın dediğim dedik kadın akrabalarından biri koymuş ve indirilmesini yasaklamıştı. Babam fotoğrafa hiçbir zaman dokunmadı fakat sonunda kadını evden uzaklaştırmasını bildi ve birkaç yıl sonra akrabamız dara düşüp ölümün eşiğine gelince ona yardım etmek için hiçbir şey de yapmadı.

Sanırım çok yakışıklı biriydi. Bunu, pazar giysilerini giymiş halde bir yere vaaz vermeye gittiği zamanki fotoğraflarına bakınca ve ben küçük bir çocukken ona ait anılarımı gözden geçirince anlıyorum. Yakışıklı, mağrur ve birinin onun hakkında söylediği üzere, “ete gömülü bir turnak gibi” içekapanık. Fakat büyüme çağlarımda onu, gördüğüm Afrikalı kabile reislerinin fotoğraflarına benzetirdim: O yüzden aslında babamın mızrakların arasında, yüzünde savaş boylarıyla, barbarca yadigârlar kuşanmış olarak anadan üryan dikilerek boy göstermesi gerekiyordu. Kürsüde tüyler ürpertebiliyor ve özel hayatında tarif edilemeyecek kadar acımasız olabiliyordu; hayatımda tanıdığım en öfkeli insan olduğuna şüphe yoktu fakat içinde gömülü, ona müthiş bir etkileyicilik ve biraz da ezici bir cazibe kazandıran başka bir yanının da olduğunu söylemem gerek. Kara tenli olmasıyla ilgili bir şeydi bu sanırım, kara tenli –hem de kapkara– ve yakışıklı olmasıyla ilgili; aynı zamanda kara tenli olduğunu bilmesine rağmen güzel bir adam olduğunu bilmemesiyle ilgili. Karalığından gurur duyduğunu ileri sürerdi ama bu durum onun çokça hakarete uğramasına yol açmış ve hayatına karamsar sınırlar çekmişti. Biz büyürken gençliğinden artık eser kalmamıştı, ayrıca birçok yıkıma uğramıştı. Korkunç talepkâr ve korumacı biçimde olsa bile, kendi gibi kara, kendi gibi tehditkâr olan çocuklarını severdi ve birimizle iletişim kurmaya çalıştığında –o çabaların hiçbirinin başarıya ulaştığını hatırlamıyorum– bazen tüm bu nitelikleri yüzüne yansırdı. Oynamak için çocuklarından hangisini dizine oturtsa çocuk huysuzlanır ve ağlamaya başlardı. Birimize ödevinde yardım etmeye çalışacak olsa, bedeninden her daim, hiç aman vermeden yayılan gerilim yüzünden aklımız ve dilimiz tutulur ve dolayısıyla babamın sebebini pek de anlayamadığı şekilde tepesi atar, çocuk da nedenini bilmeden ceza

yerdi. Çocukları için evde sürpriz yapmayı akıl ettiği zamanlarda neredeyse her zaman yanlış hediye getirir ve yazları sık sık sırtlanarak taşıdığı koca karpuzlar bile afallatıcı sahnelere yol açardı. Onca yıl bir kere bile, çocuklarından birinin onun eve geldiğine sevindiğini hatırlamıyorum. Anladığım kadarıyla, insanlarla iletişim kurma konusundaki beceriksizliği hayatının erken yıllarına da damgasını vurmuş ve New Orleans'tan ayrılmasına bu sebep olmuştu. Yine bu sebepten, içinde el yordamıyla ve ihtiyatla aranan, derinlerinde gömülü olup da hiçbir zaman ifade bulmayan bir şeyler vardı. Bunu en çok yeni insanlarla karşılaşp onları etkilemeye çalıştığı zamanlarda belli ederdi. Fakat bu etki hiçbir zaman uzun sürmezdi. Biz en olmadık yerlerdeki küçük kiliseler arasında mekik dokurken onun vaizliğine talep giderek azaldı; öldüğü zamansa arkadaşlarının hepsi onu görmeyi çoktandır bırakmıştı. Babam ruhunda dayanılmaz bir öfkeyle yaşayıp ölmüştü ve biz huzursuz, perişan sokaklardan onu mezarlığa götürürken o öfkenin ne kadar kudretli ve taşkın olabileceğini görmek, onun artık bana ait olduğunu anlamak beni korkutuyordu.

Öldüğünde bir yıldan biraz uzun bir süredir aile evinde yaşamıyordum. O bir yıl zarfında, tüm öfke yüklü uyarıların anlamını idrak edecek vaktim olmuştu, gururla büzdüğü dudaklarının ve katı duruşunun sırrını keşfetmiştim: Beyazların dünyadaki ağırlığını keşfetmiştim. Bununla yaşamının atalarım için nasıl korkunç bir şey olduğunu ve benim için nasıl korkunç bir şey olacağını, babamın ölümünü hızlandıran o öfkenin beni de öldürebileceğini artık görüyordum.

Şimdilerde farkına vardığımız üzere, uzun zamandır –zihinsel olarak– hastaydı babam ve o illetin yeni ışığında, onun efsanevi uzlaşmazlığına ait sahneleri içimizde baştan yaşıyor ve onun için üzölmeye çalışsak da bunu

pek beceremiyorduk. Paranoyanın onu yiyip bitirdiğini anlamamıştık, onun bedenlerimizde ve zihinlerimizde yaşattığı ıstırabın hastalığından kaynaklandığını öğrenmek o sıralar onu bağışlamamıza yetmemişti. Küçükler, babaları artık eve gelmeyeceği için enikonu rahatlamışlardı. Annemin, yıllardır onların karnını onun doyurduğu şeklindeki gözlemi, çocukların karın doyurma derdi çocuklar için zaten gerçek olmadığından, küçükler için de bir anlam ifade etmiyordu. Büyükler de, baba artık yaşamadığına göre, hakarete maruz kalma –ya da bazen benim başıma geldiği üzere, şeytanla işbirliği yapıp ailemizin sahip olduğu her şeyden bizi mahrum etmek istediklerini işitme– korkusu olmadan arkadaşlarını eve davet edebileceklerini hissediyorlardı. (Kendime, başkasının sahip olmak isteyebileceği neyimiz var diye sorar ve bu yüzden babamdan nefret ederdim.)

Hasta olduğu anlaşıldığında artık iyileşme umudu kalmamıştı. Zaten her zaman böyle tuhaftı ve Tanrı'sıyla öyle akıl almaz bir yakınlık içinde, bir peygamber gibi yaşamıştı ki oturma odasının penceresi başında otururken çıkardığı iniltileri, şükür nidalarını ve eski şarkılardan söylediği kısa bölümleri hiçbir zaman yadırgamamıştık. Ancak ailesi onu zehirlemeye çalışıyor diye yemeyi reddettiğinde annem, o zamana dek isteksiz bir şüpheyile karşılanan durumu bir gerçek olarak kabul etmek zorunda kaldı. Hastaneye yatırıldığında da verem olduğu ve akıl hastalığının, bedendeki hastalığın onu yıkmasına müsaade ettiği anlaşıldı. Doktorlar da onu yemeye zorlayamadılar, damardan besin verilse de durumun ümitsiz olduğu başından belliydi.

Gözümde onu korkularına hapsolmuş halde pence-
renin başında otururken canlandırabiliyordum. Kendisi-
ni hor gören dünyaya ait olmaya çalıştıkları için ihanet
içindeki çocukları dahil, herkesten nefret ediyor ve çeki-

niyordu. Dokuz kardeştik. Zar zor doyurabildiği dokuz evlada sahip olmanın öyle bir adam için ne anlama geldiğini merak etmeye başladım. Yoksulluğumuz hakkında ufak tefek şakalar yapardı ve biz onları elbette hiçbir zaman komik bulmazdık fakat o şakalar ona da pek komik gelmemiş olmalıydı, yoksa verdiğimiz belli belirsiz tepkiler asla tepesini öyle attıramazdı. Çevremizdeki insanlardan –uyumak yerine sabaha kadar süren *rent party* eğlencelerine¹ kulak kabarttığımız insanlardan, içip küfreden ve Lenox Caddesi'nde jilet çeken tiplerden– bizi uzak tutmak için büyük çaba harcar ve hoşumuza gitmese de bu konuda azımsanmayacak bir başarı gösterirdi. O kadar enerjileri varsa, bunu niçin hayatlarını iyileştirmek için kullanmadıklarını anlayamazdı. Yaşadığımız binadaki neredeyse herkese hoyrat bir kabalıkla davranırdı ve onlar ve çocukları da doğal olarak aynı şekilde karşılık vermekte gecikmezlerdi.

Evimize gelen yegâne beyazlar sosyal yardım çalışanları ve fatura tahsilatçılarıydı. Gururunun insafına göre hareket eden babamın asabiyetine hiçbir zaman güvenilemeyeceği için onlarla daima annem ilgilenirdi. Onların evdeki varlığının babam için bir tecavüz anlamı taşıdığı barizdi: Neredeyse gülünç derecede katılaştan duruşu ve sert, kindarca kibar sesi bunu belli ederdi. Dokuz-on yaşındayken bir oyun yazmıştım ve oyunu yöneten beyaz kadın öğretmen benimle ilgilenmiş, okumam için bana kitaplar vermiş, tiyatro yeteneğimi pekiştirmem için beni, biraz da patavatsızca, "gerçek" olarak nitelendiği oyunlara götürmeye niyetlenmişti. Tiyatroya

1. Siyahların kitle halinde Kuzey'e göç ettikleri yıllarda yüksek olan evlerin kirasını çıkarmak için müzik gruplarının davet edilip katılımcılardan yardım toplandığı ve 1920'lerde Harlem'den başlayarak kültürel bir olgu halini alan yarı gizli toplantılar. Caz ve blues müziğinin gelişiminde önemli rol oynadığı kabul edilir. (Ç.N.)

gitmek bizde yasaktı ama bir çocuğun “gerçekten” amansız sezgisiyle, kadının ten rengi sayesinde o yasağı delebileceğimi tahmin ediyordum. Okuldayken tiyatroya gitme teklifi alınca, öğretmenim Siyah olsaydı yapacağım şeyin aksine, onu vazgeçirmeye çalışmamış, bir akşam beni evden alabileceğini söylemiştim. Sonra da kurnazlık yapıp her şeyi anneme bırakmıştım. O da babama, hiç şüphe duymadığım üzere, kadının boş yere kapıya kadar gelmesinin hoş olmayacağını açıklamıştı. Ayrıca beni götürecek kişi öğretmenim olduğu için annemin günah fikrine “eğitim” düşüncesiyle, babamın nezdinde bile acı bir ağırlığa sahip o kelimeyle karşı koymuş olduğunu sanıyorum.

Öğretmen gelmeden önce babam beni bir kenara çekip kadının *niçin* geldiğini, bizimle, benim gibi bir oğlanla *niçin ilgileniyor* olabileceğini sordu. Bilmediğimi ama yine eğitimle ilgili olması gerektiğini söyledim. Benden bir şey söylememi beklediğinin farkındaydım fakat ne olduğundan emin değildim, belki de bu öğretmene ve onun “eğitim”ine karşı ondan koruma istememi bekledi. Ağzımdan öyle bir şey çıkmadı ve öğretmenim gelip beni götürdü. Oturma odamızdaki kısa görüşmeden babamın hiç istemediği halde razı geldiği ve cesareti olsa izin vermeyeceği anlaşılıyordu. Cesaretinin olmaması beni ondan tiksindirmişti: Babamın o oturma odasında yepyeni ve korkutucu bir durumla karşılaştığını nereden bilecektim?

Daha sonraları babam işten çıkarıldığında o öğretmenin bize büyük iyiliği dokunacaktı. Kadın sahiden çok tatlı ve cömert biriydi, özellikle çetin geçen bir kış mevsimi bize yardım etmek için büyük fedakârlıklar yapmıştı. Annem onu bildiği en değerli sözcükle anıyordu: Onun bir “Hristiyan” olduğunu söylüyordu. Buna karşı çıkacak hali olmasa da babam, nispeten yakın oldu-

ğumuz o dört-beş yıl boyunca, öğretmenime hiç güvenmedi ve onun Orta Batılı cömert yüzünü hep gafıl avlayıp orada kurnazca gizlenmiş birtakım su katılmamış, hain dürtüler ortaya çıkarmaya çalıştı. Sonraki yıllarda, özellikle de "eğitim"imin beni cehennem azabına sürükleyeceği anlaşılmaya başlayınca, babamın dili daha da çözüldü ve beni, lisedeki beyaz arkadaşlarımın gerçek arkadaşlar olmadıkları ve büyüdüğümde beyazların Siyahları dipte tutmak için nasıl ellerinden geleni yaptıklarını göreceğim konusunda uyarmaya girişti. Bazılarının kibar olabileceğini kabul ediyordu gerçi, ama ona göre hiçbirine güvenilemezdi ve çoğu zaten kibar bile değildi. En iyisi onlarla hiçbir işimin olmamasıydı. Bense hiç böyle hissetmiyordum ve tüm masumiyetimle, hiçbir zaman böyle hissetmeyeceğimden de emindim.

Fakat babamın ölümünden bir önceki yıl hayatımda çok şeyi değiştirmişti. New Jersey'de siyah ve beyaz Güneylilerin arasında yaşıyor, onlarla savunma sanayisinde çalışıyordum. Güney'i biliyordum elbette, Güneylilerin Siyahlara nasıl davrandıklarını ve onlardan nasıl bir tutum beklediklerini de biliyordum fakat onlardan birinin bana bakıp *benden* de aynı tutumu bekleyecekleri hiç aklıma gelmemişti. Siyah olmanın kimsenin size aldırması ve ten renginizin başka insanlarda uyandırdığı reflekslerin insafına kalmanız anlamına geldiğini New Jersey'de öğrendim. New Jersey'de her zamanki rolümü oynuyor, hep kendi halimdeymiş gibi davranıyordum – bunu *oynamak* zorundaydım– ve aldığım sonuçlar tek kelimeyle inanılmazdı. Oraya geldikten kısa süre sonra, tüm amirlerimin ve çalışma arkadaşlarımın çoğu bana düşman kesildi. Yetmezmiş gibi, başta neler olduğundan da haberim yoktu. Ne yaptığımı bilmiyordum ve insanların, birlik olmuşçasına, böyle doğrudan ve dayanılmaz bir sözlü husumet göstermeleri için *kimin* nasıl bir gü-

nah işlemesi gerektiğini çok geçmeden merak etmeye başladım. Irk ayrımcılığı uygulamasını duymuş ama hiç yaşamamıştım. Üç kere aynı selfservis restorana gidip kahve ve hamburger için tezgâhın önünde, Princeton'lı üniversitelilerle aynı sıraya girdim. Üçünde de önüme bir şey konması fevkalade uzun sürdü fakat aslında önüme bir şey konmadığını ancak dördüncü gidişimde öğrendim: Ben kendim bir şeyler almıştım. Bana restoranda Siyahlara hizmet edilmediği söylendi; benim oradaki tek Siyah olduğumu anlamamı bekliyorlarmış. Bunu duyduğumda sürekli oraya gitmeye azmettim. Fakat bu sefer hazırlıklıydılar, bazı rezil sahneler yaşanmış olsa da bir daha o restoranda bir şey yemedim.

New Jersey'in her yerinde, barlarda, bowling salonlarında, lokantalarda, mahalle içlerinde hep aynı hikâyeye yaşandı. Her seferinde sessizce veya küfürleşerek çıkmak zorunda kalıyordum. Çok kısa bir sürede adım çıktı; yanlarından geçerken çocuklar arkamdan kıkırdıyor, büyükler fısıldaıyor veya bağırıyorlardı: Sahiden deli olduğuma inanıyorlardı. Ve tabii, bu benim de içime işlemeye başladı; herhangi bir yere bile çıkmaya korkuyor ve bunu telafi etmek için hiç gitmemem gereken, üstelik Tanrı bilir ya, gitmek de istemediğim mekânlara gidiyordum. Şehirdeki şöhretim işyerindekini perçinledi ve böylece iş günlerim belaya bulaşmamaya odaklı bir cambazlık silsilesine dönüştü. O cambazlıkların başarılı olduğunu söyleyemeyeceğim. Çalıştığım kurumun çarkları gece gündüz adeta tek bir amaç için, beni dışarı atmak için dönüyordu. Bir kere işten atıldım ve New York'tan bir arkadaşımın yardımıyla tekrar kadroya alınmanın yolunu buldum; yine atıldım ve yine geri döndüm. Üçüncü kez atılmam biraz zaman aldı fakat o son oldu. Hiçbir yerde açık yoktu. Kapılardan içeri girmek bile imkânsızdı.

New Jersey'de geçirdiğim o yılı, varlığından hiç şüp-

helenmediğim bir yatkınlığın sonucunda müzmin, berbat bir hastalığa yakalandığım, hastalığın şaşmaz belirtileriyle bir tür öfke nöbetlerine tutulduğum, kafamın zonkladığı ve bağırsaklarımın yandığı yıl olarak anımsarım. O hastalığı kaptınız mı bir daha asla tam olarak o eski kaygısız halinize dönemezsiniz, söz konusu ateş hiçbir uyarı vermeden her an nüksedebilir. Irksal ilişkilerden daha önemli şeyleri mahvedebilir. Kanında bu öfkenin dolaşmadığı tek Siyah bile yoktur. Eldeki seçenek onun bilincine varıp yaşamak veya ona teslim olmaktır. Bende bu ateş nüksetti, nüksediyor ve öldüğüm güne kadar da nüksedecek.

New Jersey'deki son akşamımda New York'tan beyaz bir arkadaşım, sinemaya gidip bir şeyler içelim diye beni en yakındaki büyük kasabaya, Trenton'a götürmüştü. Sonrasında beni en azından sağlam bir dayaktan da kurtaracaktı. O akşamın bütün ayrıntıları hafızamda capcanlı duruyor. Adını çok yerinde ve ironik bulduğum için gittiğimiz filmi bile hatırlıyorum. Almanların Fransa'yı işgal etmesini ele alan ve başrollerinde Maureen O'Hara ile Charles Laughton'un oynadığı filmin adı *This Hand is Mine*'di.¹ Sinemadan sonra gittiğimiz lokantanın adını hatırlıyorum: "Amerikan Lokantası." İçeri girdiğimizde, tezgâhta duran adam ne istediğimizi sormuş, ben de artık alışkanlık haline getirdiğim gelişigüzel bir sertlikle, "Birer hamburgerle kahve istiyoruz, ne isteyeceğiz?" diye karşılık vermiştim. Bir yıl boyunca fena halde terslendikten sonra adamın, "Burada Siyahlara hizmet vermiyoruz," şeklindeki olağan cevabını niçin hiç mi hiç öngöremediğimi bilmiyorum. O cümle, en azından o an için, sınırimi bozmaya yetmedi. Ben lokantanın adıyla ilgili birkaç

1. Jean Renoir tarafından yönetilen 1943 yapımı bir ABD filmi. (Y.N.)

alaycı yorum yaptıktan sonra arkadaşımınla beraber sokağa çıktık.

Amerika'nın tüm şehirlerinde ışıkların fazlasıyla loş kullanıldığı "düşük voltaj" dönemi idi. Tekrar sokağa çıktığımızda, bende görsel bir yanılsama veya bir kâbus etkisi uyandıran bir şey oldu. Sokaklar acayip kalabalıktı ve yüzüm kuzeye dönüktü. Herkes farklı yönler gidiyordu ama o an sanki gördüğüm herkes –ve gördüklerimden çok daha fazlası– bana doğru geliyor, üstüme yürüyordu ve hepsi de beyazdı. Yüzlerin nasıl parladığını hatırlıyorum. Adeta fiziksel bir duyum, başımı gövdeme bağlayan bir tel içeriden kesilmiş gibi, ense kökümde bir çıt sesi hissettim. Yürümeye başladım. Arkadaşım arkamdan sesleniyordu ama onu duymazdan geldim. Aklımdan neler geçirdiğini hiç bilemiyorum fakat bana dokunmayacak (dokunsaydı ne olurdu bilmiyorum) ve beni gözden kaçırmayacak sağduyuya sahipti. Aklımdan neler geçtiğini bilmiyorum; bilinçli bir planım olmadığı kesindi. Beni dağıtan o beyaz suratları dağıtacak bir şey yapmak istiyordum. Belki bir ya da iki blok yürüdükten sonra, araya Meryem Ana girse bile bana hizmet edilemeyeceğini bildiğim ışıltılı, devasa, lüks bir restorana geldim. Kapıyı itip içeri girdim ve boş gördüğüm ilk yere, iki kişilik bir masaya oturup beklemeye koyuldum.

Ne kadar beklediğimi bilmiyorum, orada nasıl görünmüş olabileceğimi bugün hâlâ merak ediyorum. Artık nasıl görünüyorduysam, kısa bir süreliğine beliren garson kadını korkuttum; o an tüm hiddetim ona yönelmişti. Beyaz yüzünden, kocaman, şaşkın korkulu gözlelerinden dolayı ondan nefret ediyordum. Madem Siyah bir adamı korkunç buluyordu, o zaman bu korkusunun hakkını vermeyi düşünüyordum.

Ne istediğimi sormadı, bir yerden öğrenmiş gibi, "Burada Siyahlara hizmet vermiyoruz," diye yineledi.

Bunu o alıştığım duyarsız, aşağılayıcı bir düşmanlıkla değil, sesinde özür dilemenin tınısıyla, ürkerek söylemişti. Bu da beni iyice soğuttu, iyice çileden çıkardı. Boğazını ellerimin arasına alabileceğim kadar yaklaşmasını istiyordum.

Yanıma sokulması umuduyla onu anlamamış gibi yaptım. Kalemimi kararsızca not kâğıdının üstünde tutarak gerçekten de küçük bir adım atıp yaklaştı ve ezberinden tekrarladı: "...Siyahlara hizmet vermiyoruz."

Kafamın içinde halihazırda bin tane çanın aynı anda çalışması gibi çınlayan o ifadenin yinelenmesiyle kadının bana kesinlikle daha fazla yaklaşmayacağını ve hamlemi uzaktan yapmam gerektiğini her nasılsa anladım. Masada yarısı su dolu alelade bir sürahi dışında hiçbir şey yoktu, ben de onu alıp var gücümle kadına doğru fırlattım. Kadın eğilince sürahi onu ıskaladı ve bar tezgâhının gerisindeki aynaya çarpıp parçalandı. Çıkan sesle, donmuş haldeki kanım aniden çözüldü ve gittiğim yer neresiyse oradan döndüm. O an ilk kez restoranı, ağzı açık insanları, içlerinden birinin kalkar gibi olduğunu *gördüm* ve ne yaptığımı, nerede olduğum kafama dank edince korkuya kapıldım. Kalkıp kapıya doğru koşmaya başladım. Tam varmıştım ki göbekli, tombul bir adam beni ense kökümünden yakaladı ve suratıma vurmaya girişti. Adama tekme savurup kurtuldum ve koşarak sokağa çıktım. Arkadaşım, "*Kaç!*" diye fısıldayınca ben de kaçtım.

Arkadaşım, peşime düşenleri ve anlattığına göre hemen gelen polisi yanlış yönlendirecek kadar restoranın önünde oyalanmış. O akşam odama geldiğinde ona ne söylediğimi bilmiyorum. Fazla bir şey söylemiş olamam. Nasıl olduğunu bilmesem de bana çok tuhaf, çok korkunç gelen bir biçimde ona ihanet etmiş gibi hissediyordum. İçinden tek başına, sağ salim çıktığı bir otomobil kazasını insanın sonradan tekrar tekrar yaşamaması gibi,

başımından geçenlerin tekrar tekrar defalarca üstünden geçtim. Hayal gücümün kavramakta aynı ölçüde zorlandığı iki gerçeğin üstesinden gelemiyordum ve onlardan biri o akşam öldürülmüş olabileceğimdi. Diğerine gelince, ben de öldürmeye hazırdım. Hiçbir şeyi açıkça görebilecek halde değildim ama şu kadarının farkındaydım: Can güvenliğim, *hayatım* tehlikedeydi ve bunun sebebi başkalarının yapabilecekleri değil, benim kendi kalbimde taşıdığım nefretti.

II

Haziranın ikinci haftası gibi eve döndüm; apar topar döndüm çünkü babamın ölmesi ve annemin doğum yapması an meselesiydi. Gerçi annemin bir hesapta hata yaptığı çok geçmeden anlaşılacaktı. Bu onun her zamanki haliydi ve biz kardeşlere gelince, sanmıyorum ki birimiz bile bu dünyaya veya daha sonrasında başka bir yere vaktinde gelmiş olsun. Öte yandan, doğmak için hiçbirimiz kız kardeşim kadar oyalanmamışızdır. O bitmek bilmeyen boğucu haftalarda bazen bebeğin güvenli, sıcak karanlığın içinde keyif çattığını, dünyanın keşmekeşine girme zorunluluğuna için için direnip bunu inatla elinden geldiğince geciktirdiğini hayal ederek eğlenirdik. Onu çok iyi anlıyor ve erkenden böyle basiret göstermesini takdir ediyordum. Annemin rahminde hayat kımıldana dursun, ölüm de aynı inatla babamın başucuna kurulmuştu, adamın o uzun gölgede niçin bu kadar oyalandığını anlamak zordu. Çok uzun zamandır bütün mecalini ölüme yönlendirmiş gibiydi babam. Artık ölüm de ona hazırды ama bu kez o geri duruyordu.

Bekleyiş sanki tüm Harlem'e sirayet etmişti. Semtin böyle şiddetle durgunlaştığını hiç hatırlamıyorum. Savaşın ilk yılları ırkçı gerilim iyice artırmıştı ve bunun sebe-

bi biraz işgücü piyasasının yüz binlerce hazırlıksız insanı bir araya getirmesi, biraz da Siyah askerlerin, doğdukları yerden bağımsız olarak, askerî eğitimlerini güneyde almalarıydı. Savunma sanayisine bağlı fabrikalarda ve karargâhlarda yaşananlar, her Siyah gettosunda doğal olarak yankı uyandırıyor. Harlem'deki durum o kadar vahim bir hal almıştı ki din adamları, polisler, eğitimciler, politikacılar ve sosyal hizmet görevlileri hep bir ağızdan bunun bir "suç dalgası" olmadığını söyleyebiliyor, hemen arkasından da nasıl mücadele edilmesi gerektiği hakkında öneriler sıralıyorlardı. Bu öneriler her zaman oyun alanlarını kapsıyor gibiydi, oysa ırkçı çatışmalar yine aynı alanlarda cereyan ediyordu. Oyun alanı veya başka bir şey, suç dalgası veya değil, Harlem emniyetine mart ayında takviye yapıldı ve belki de gettonun polislerle karşı içgüdüsel nefretinin bir sonucu olarak huzursuzluk arttı. Gasp, bıçaklama, saldırı, ateşli silahla saldırı, çete savaşları ve polis şiddetine ilişkin suçlamalar hakkındaki kesintisiz haber akışının arasında belki en aydınlatıcı örnek, altı Siyah kızın –tamamen doğru ifade ettikleri üzere– ayaklarına bastığı için metroda beyaz bir kıza saldırmasıyla ilgili olandı. Gerçekten de ülkenin her yerinde Siyahların ayaklarına basılıyordu.

Yaya, at sırtında, köşelerde, her yerde, daima ikişer ikişer dolaşan polisler hiç bu kadar gözüme batmamıştı. Aynı şekilde, küçük gruplar halinde toplanan insanlar da böyle gözüme batmamıştı. Sundurmalarda, köşelerde ve kapı aralıklarında duruyordu bu insanlar ve en çok dikkatimi çeken de –sanırım– konuşur gibi bir hallerinin olmayışındı. O grupların önünden geçtiğimde hiçbir zaman o olağan küfür seslerini, kahkaha çınlamalarını duymadım; dedikodu mırıltıları bile gelmiyor gibiydi. Fakat aralarında olağanüstü yoğun bir iletişimin sürdüğü kesindi. Dikkat çeken bir başka şey de grupları meydana getiren alı-

şılmadık insan çeşitliliği idi. Sözelimi, sokak köşesinde bir grup üçkâğıtçı bir arada durur, gelip geçen genç hatunlarla çene çalarlardı ya da yaşı ilerlemiş erkekler bir sebepten bir berber dükkânının yakınında toplanır, beyzbol skorlarını veya piyango sonuçlarını tartışır yahut vaktiyle tanıdıkları kadınlar hakkında tüyler ürperten yorumlar yaparlardı. Kadınları –kiliseye gidenler, küçük kızlar veya meslek dışı nedenlerle buluşmuş fahişeler dışında– bir arada görmek genellikle daha zordu. Fakat o yaz en olmadık birleşimlere rastlıyordum: Yaşını başını almış, saygın, dindar kadınlar saçlarını toplayıp sundurmalarında veya köşelerde üstlerinde ucuz saten elbisesi, yüzünde akşamdan kalmışlık ve jilet izleri taşıyan bir kızla birlikte dikiliyordu. Lafını esirgemeyen, akli başında babayiğit adamlarsa en rezil ve fanatik Siyah ırkçılarla yan yana duruyordu, aynı fanatikler üçkâğıtçılarla ya da üçkâğıtçılar dindar kadınlarla bir aradaydı. Yedinci Gün Adventistleri, Metodistler ve Spiritüalistler hafife aldıkları diğer mezhep üyeleriyle ahbaplık ediyor ve hepsi de apaçık inançsızlarla içli dışlı görünüyorlardı; duruşlarındaki ağırlık inanılmaz şekilde hepsinin aynı ilahi manzarayı gördüklerini işaret ediyordu adeta, hepsinin yüzüne aynı tuhaf, kindar gölge vurmuş gibiydi.

Dindar kadınların ve akli başında, sağduyulu adamların askere giden çocukları vardı. Konuştukları pespaye kızların sevgilileri askerdeydi, üçkâğıtçı ve fanatiklerin orada arkadaşları, kardeşleri vardı. Tartışmasız bir vatanseverlik isterdi bu. Bu ülkede neyse ki alışılmadık olduğu kadar arzulanmayacak bir vatanseverlik, çünkü vatanseverliğin böylesi aldıkları acı mektuplarla, gazetelerde okudukları olaylarla söz konusu insanların sinirlerini bozuyordu. O günlerde New York'un dört bir yanında görülen ve Japonları “sarı göbekli çekik gözlüler” diye niteleyen posterler, bu insanları çileden çıkarıyordu. Irkçı fana-

tiklerden başka kimse üniformalı Siyah oğlanların –nasıl alınacağı belli olmayan– öcünü almaktan söz etmiyordu, orası kesin fakat herkesin kontrolsüz, umutsuz bir öfke duyduğu, sevdiği bir insan tehlikede olduğu halde ona erişemeyeceğini bilmekten kaynaklanan bastırılması güç bir telaşa kapıldığı belliydi. Bu çaresizlik ve çıldırtıcı huzursuzluk en dayanıklı insanları bile uzun vadede etkiler. Tüm bunları özetlemenin muhtemelen en iyi yolu, oğullarının ve arkadaşlarının denizaşırı ülkelerde savaşmak için bile olsa güneyden gönderildiklerini öğrenen tanıdıklarımın esasen, tuhaf bir tür rahatlama hissettiklerini söylemek olacak. Bunu belki tehlikeli bir yolculuğun en tehlikeli kısmının atlatıldığı, sonrası ölüm olsa bile bunun şerefli bir ölüm olacağı ve hemşerilerin suç ortaklığını içermeyeceği duygusuna benzetmek mümkün. Böylesi bir ölümle insan, tek kelimeyle, baş etmeyi umabilirdi.

Babamı hastalığı süresince ilk kez ve sağken son kez olmak üzere ziyaret ettiğimde Temmuz'un 28'i, sanırım günlerden çarşambaydı. Onu gördüğüm an ziyaretimi niçin bu kadar ertelediğimi anladım. Anneme, babamdan nefret ettiğim için onu görmek istemediğimi söylemiştim. Fakat sebep aslında bu değil, ondan *eskiden* nefret etmem ve o nefrete tutunmak istememdi. Onu enkaza dönmüş haliyle görmek istemiyordum: Ben bir enkazdan nefret etmemiştim. Herhalde insanların nefretlerine inatla tutunmalarının bir sebebi de geriye nefret kalmadığında acılarıyla yüzleşmek zorunda olduklarını hissetmeleri.

Halam ve ben, Long Island'ın en ucu gibi görünen uzun bir yolculuk yaparak babamın yanına gittik. Hava sıcak ve buğuluydu. Onca yolu sigaraya başlamam, halamın deyişiyle, havalara girmem hakkında tartışarak geçirmiştik. Kardeşinin ölmekte olduğu gerçeğini kabullenemediği için benimle tartıştığını biliyordum. Ben de onun umutsuzluğa kapılmasına, hem kardeşinin hayatı-

na hem kendi hayatına olanlar karşısındaki açığa vurulmamış şaşkınlığına tahammül edemiyordum. Böylece tartışmaya devam ettik. Ben sigara içtim ve o da ara ara derin hayallere daldı. Bu sırada sezdirmeden onun yüzünü, ihtiyar kadın yüzünü süzdüm: Çökmüştü, ferî sönmüş gözleri içeri kaçmıştı; çok geçmeden o da ölecekti.

Çok da geçmişte kalmayan çocukluğumda onu güzel bulurdum. Leb demeden leblebiyi anlayan, akıllı, atik bir kadındı; tüm çocuklara son derece cömert davranır ve bize her geliş olay olurdu. Bir ara bir kardeşimle onun yanına kaçmayı düşünmüştük. Şimdiyse el çantasından bildik ama yine de beklenmedik bir şeker çıkarmaya bile âcizdi. İçimde acıma, tiksinti ve korku uyandı- rıyordu. Bende sevgi uyandırmadığını anlamak korkunçtu. Hastaneye yaklaştıkça daha da huysuzlaştı ve aynı zamanda, doğal olarak, bana daha da mecbur kaldı. Acıma, suçluluk duygusu ve korku arasında, zihnimin içinde bir başka ben daha olduğunu, onun kutudan fırlayan palyaço kafası gibi her an kontrolümden çıkıp ortalığı çılgılık çılgılığa inleteceğini hissediyordum.

İçeri girip de babamı küçük bir kara maymun gibi iyice büzüşmüş ve kıpırtısız halde gördüğümüzde halam ağlamaya başladı. Babamı besleyen ve istese bile kımıldamasına engel olan ısıltılı kocaman alet akla iyiliği değil, işkenceyi getiriyordu; koluna giren hortumlar çocukken gördüğüm, adadaki küçük insancıklar tarafından bağlanmış Gulliver resimlerini hatırlatmıştı bana. Halam sürekli ağlarken babamın boğazından ıslığa benzer bir ses geldi; hiçbir şey denmedi; babam konuşamıyordu. Elini alıp bir şey söylemek istiyordum. Fakat beni duyacak olsa bile ne diyebilirdim, bilmiyorum. O odada benimle değildi, sonunda sahiden de yolculuğuna çıkmıştı; halam her ne kadar, İsa'yla buluşmaya gideceğini söyledi dese de ben boğazından çıkan o ıslığa benzer ses dışında

bir şey duymadım. Doktor gelince çıktık ve tekrar o dayanılmaz trene binip eve döndük. Sabahleyin öldüğünü bildiren telgraf geldi. Derken, ev bir anda akrabalar ve arkadaşlarla, histeri ve şaşkınlıkla doldu. Evden apar topar çıkarak, annemi ve çocukları, böyle yaslı zamanlarda kolonyalar, atasözleri, sabır ve aşçılık hüneriyle donanmış halde –en azından Siyah çevrelerde– kendiliğinden beliriveren o etkileyici kadınların ilgisine bıraktım. Şehir merkezine gittim. Aynı gün, daha sonra eve döndüğümde annem hastaneye götürülmüş ve doğum yapmıştı.

III

Babamın cenaze töreni için hiç siyah kıyafetimin olmaması bütün gün başımı ağrıtmıştı. Basit, çözümünü imkânsız, gerçek dertlerinden uzaklaşmak için aklın delice tutunduğu bir sorundu bu. Günün çoğunu tanıdığım bir kızın şehir merkezindeki evinde, doğum günümü viskiyle kutlayarak ve o akşamüstü ne giyeceğimi düşünerek geçirmiştım. Doğum günü planı yaparken insan doğal olarak bir cenazeyle rekabet edeceğini düşünmez, sözünü ettiğim kız beni akşam dört başı mamur bir yemeğe, sonrasında da gece kulübüne götürmeyi ummuştu. O uzun günün seyri içinde bir yerde, babamın cenaze töreninden sonra ne olursa olsun, yine de dışarı çıkmaya karar verdik. Galiba kararı *ben* vermiştim çünkü tören saati yaklaştıkça, sonrasında kendimle ne yapacağımı bilmediğim giderek açıklık kazanmıştı. İçtiğim viskinin babamın en yakınlarından biri üzerinde yaratacağı muhtemel etki yüzünden duyduğu son derece somut kaygıyı zapt etmeye çalışan kız, bütün dikkatini uzlaşmacı ve gerçek anlamda yardımcı olmaya veriyordu. Bir yerlerden siyah bir tişört bulup çıkarıp ütüledi, böylece ben de elimdeki en koyu renkli pantolon ve ceketini kuşanıp hafif çakırkeyif olarak babamın cenazesine yollandım.

Şapel tıklım tıklım olmasa bile doluydu ve içeride çıt çıkmıyordu. Katılanlar çoğunlukla babamın akrabaları ve evlatlarından ibaretti ama çocukluğumdan beri görmediğim, babamla bir zamanlar arkadaş olan simalar da vardı. Çok üzgün ve ciddiydiler; böyle bir şeyin olacağını başından beri bildiklerini bir şekilde ima eder gibiydiler. Matemlilerin başını, babamla ömrü boyunca kavga etmiş olan halam çekiyordu fakat bununla onun üzüntüsünün samimiyetsiz olduğunu veya babamı sevmediğini söylemek istemiyorum. Herhalde babamı seven dünyadaki birkaç kişiden biriydi o, aralıksız kavgaları da ikisi arasındaki sağlam bağın ispatıydı. Babamla yakınlığı bakımından halamla yarışabilecek dünyadaki ikinci kişi, bildiğim kadarıyla, orada olamayan annemdi.

Cenaze töreni bana tabii ki çok uzun geldi, oysa tam tersine, çoğu törenden daha kısaydı. Kahredici ve kontrol edilemez bir keder söz konusu olmadığı için –kullandığım sözcük mazur görülürse– başarılı da sayılmazdı. Törende vaaz veren rahip babamın sona doğru yaklaşırken hâlâ görüştüğü birkaç kişiden biriydi. Vaazı sırasında hiçbirimizin görmediği bir adam tasvir etti: düşünceli, sabırlı ve hoşgörülü bir adam; kendisini tanıyanlara ilham veren bir Hıristiyan, evlatlarına güzel bir örnek. Sözü edilen evlatlar o üzgün ve suçlu halleriyle buna kolayca inanabilirlerdi şüphesiz. Babam her şeye yakıştırılacak kadar uzak olmuştu bize ve önümüzdeki tabutun içinde yatanın gerçekten babamız olduğu şeklindeki inkâr edilemez hakikat karşısında aklımız zaten her şeye inanmaya hazırdı. Ağlayıp sızlayan halamızın kederli iniltileri bunun ispatı olmalıydı. Öbür yüzlerse kasvetli ve çekimser bir dalgınlığa gömülmüştü. Tanıdıkları adam bu değildi, *böyle biriyle* karşılaşmayı beklememişlerdi; hatta olgusal soruların derinlerinde tanımadıkları bir adamla karşılaşmışlardı ve belki de gerçek olan, o tanımadıkları kişiydi.

Gerçek olan kişi, artık her kim idiyse, acı çekmiş ve şimdi de ölmüştü: Tek emin oldukları buydu ve artık sadece bunun önemi vardı. Şapeldeki herkes vakti geldiğinde kendilerinden de övgüyle söz edileceğini, yani bağışlanacaklarını; tüm kusurlarına, hırslarına, hatalarına ve doğru yoldan ayrılmalarına tutarlı bir hava katılacağını ve kendisine merhametle bakılacağını umuyordu. İnsanın birbirine verebileceği belki de son şey buydu ve Tanrı'dan da, en nihayetinde, bunu istiyorlardı. Gece vakti dökülen gözyaşlarını yalnızca Tanrı görür, çocuklarından biri ağlayıp ellerini ovuşturarak odayı yukarı aşağı adımlarken yanında yalnızca O olurdu. Birisi kızgınlıkla birisinin evladına tokat atacak olsa yürekteki ürperti göklerde yankılanır ve evrendeki acının bir parçası haline gelirdi. Ve çocuklar aç, huysuz, güvenini yitirmiş haldeyken, insanlar onların günden güne nasıl yabanileştiklerini, uzaklaştıklarını, pervasızca tehlikenin içine atıldıklarını izlerken, kayış sırtlarına inerken duygu yüklü yüreğin nelere katlandığını bilen Tanrı'ydı; insanın Tanrı gibi sözle hayat verme yeteneği olsaydı, *söylenecek* sözün ne olacağını O bilirdi. O odadaki her ebeveynin yüzleştigi imkânsızlığı –evladını onun hor görüleceği güne nasıl hazırlayacağını, bu zehre karşı kendisi için geliştirdiği panzehirden daha güçlüsünü onun için nasıl ve hangi imkânlarla *var edeceğini*– Tanrı bilirdi. Anacaddeler, ara sokaklar, barlar, bilar-do salonları, hastaneler, karakollar, hatta Harlem'deki oyun alanları –ıslahevleri, hapishaneler ve morglardan hiç söz açmayalım– o zehrin ne kadar etkili olduğunun kanıtıydı fakat diğer panzehirlerin işe yarayıp yaramadığına gelince suskun kalıyor, öyle bir panzehrin varlığı konusunda ister istemez soru işaretleri uyandırıyorlardı. Daha kötüsü, bir panzehir istenip istenmediği konusunda bile soru işaretleri uyandırıyorlardı; belki de zehre karşı zehirle savaşmak gerekiyordu. Akıl bu sorunlarla

birkaç yerinden birden bölünmüşken ve yürekte ismi koyulamayacak kadar çok korku varken, altından kalkılamayacak yüklerin altına girmiş bir adamı yargılamamak en iyisiydi. En iyisi şunu hatırlamaktı: *Bu adamın nasıl çöktüğünü biliyorsun ama nasıl çabaladığını bilmiyorsun.*

Vaiz konuşurken, ben de çocukları izlerken (altlarını değiştirmek, yıkamak, dayak atmak, okula götürmek ve azarlamakla geçen yıllar, o sırada bunun farkında olduğumdan emin olmasam bile, muhtemelen kaçınılmaz olarak onları bana sevdirmişti) bölük pörçük izlenimlerin hücumuna uğrayan zihnimde büyük bir fırtına kopuyordu. Popüler şarkılardan parçalar, uygunsuz şakalar, okuduğum kitaplardan satırlar, film sahneleri, yüzler, sesler, siyasi meseleler... Aklımı kaçırdığımı sanıyordum; tüm izlenimler sıcaklığın ve içkinin verdiği belli belirsiz mide bulantısının çözeltisinde asılı kalmıştı. Bir an sakızla boş yere gizlemeye çalıştığım alkollü nefesimin tüm şapeli doldurduğu hissine kapıldım. Sonra birisi babamın en sevdiği şarkılardan birini söylemeye başladı ve kendimi ansızın ilk gittiğimiz kilisede, sıcak, devasa, kalabalık mabette onun dizinde otururken buldum. 138. Sokak'taki Habeşistan Vaftiz Kilisesi'ydi bu. Çok devam etmemiştik oraya. Bu imgeyi bir sürü başka imge takip etti. Büyümenin hışmı içinde, küçükken babamın benimle ne kadar gurur duyduğunu unutmuştum. Sanırım güzel bir sesim vardı ki cemaat üyeleri önünde benimle hava atmayı severdi adam. Keyfi yerindeyken nasıl biri olduğunu unutmuştum ama ben sololarımı bitirirken zevkten nasıl gülümsediği şimdi gözümün önüne geliyordu. Anneme takılırken yüzünde beliren bazı ifadeleri bile hatırlıyordum; onu sevmiş miydi? Hiçbir zaman emin olamadım. Peki her şey ne zaman değişmeye başlamıştı? Çünkü şimdi bana her zaman öyle gaddar biri değilmiş gibi geliyordu. Saçımı kestirmek için berbere götürüldüğümde dizimi berber

koltuğunun ayaklığına sürüp zedelediğimi, çığlıklarımı yatıştırıp yakıcı tentürdiyordu sürerken babamın yüzünün nasıl bir hal aldığını hatırladım. Sonra kavgalarımızı, susma tekniğini kullandığım için kavgaların en fenası olan tartışmalarımızı hatırladım.

Ömrümüz boyunca birbirimizle gerçek anlamda sadece bir kere konuştuğumuzu hatırladım.

Günlerden pazardı ve herhalde evden ayrılmadan kısa bir süre önceydi. İkimiz beraber her zamanki sessizliğimizi koruyarak kiliseye doğru veya kiliseden eve yürüyorduk. Ben lisedeydim, bol bol yazıyordum ve artık lise dergisinin editörlüğünü yapıyordum. Fakat aynı zamanda genç bir papaz olarak kürsüde vaaz da veriyordum. Son dönemlerde kürsüye daha az çıkıyor ve olabildiğince az konuşuyordum. Kilisede, haklı olarak, “sinirimi boşalttığım” söyleniyordu.

Babam damdan düşer gibi, “Vaaz vermektense yazmayı tercih ediyorsun, değil mi?” diye sordu.

Sorusu beni şaşırtmıştı çünkü gerçek bir soruydu. “Evet,” dedim.

Bu kadar konuştuk. Sadece *bu kadar* konuşmuş olduğumuzu hatırlamak korkunçtu.

Artık tabut açılmıştı ve merhumu son bir kez görmeleri için, cenazeye katılanlar sıraların arasındaki koridora yönlendiriliyordu. Üzüntüden ne yapacağını bilmez durumda olduğu için ailedekilerin böyle bir yolculuğu tek başına yapamayacağı varsayıldığından, halamın önce tabut başına götürülmesini, sonra da karalara bürünmüş halde titreye titreye yerine götürülüşünü izledim. Babanın ölümünün yarattığı sarsıntı, daha doğrusu, bir vakıa olarak ölümün yarattığı sarsıntı zaten bir çocuğun kaldırabileceğinden fazla olduğundan, kardeşlerimin ölmüş babalarına bakmaları için zorlanmalarını tasvip etmiyordum ama bu konudaki fikrim reddedildi ve

o küçücük, şaşkın, ürkmüş halleriyle onları birer birer tabutun başına getirdiler. Fakat böyle anlarda çocuklara büyük bir cesaret de geliyor. Bu hem onların sessizliği ve ağırbaşlılığıyla hem de kimsenin onlara yardım edemeyecek olmasıyla ilgili. Bacakları nedense öyle *savunmasız* görünüyordu ki onları ayakta tutabilecek olanın o bacaklardan başkası olmadığını da inanılmaz ve korkunç bir netlikle ortaya koyuyordu.

Kendim de tabutun başına gitmek istememiş, hele başkalarınca oraya götürülmeyi hiç tercih etmemiştim ama ikisinden de kaçmanın yolu yoktu. Papaz yardımcılarından biri beni elimden tuttu, ben de gözlerimi babamın yüzüne doğru çevirdim. Onun babama benzediğini söyleyemem. Siyahlığı pudrayla gizlenmişti ve tabuttaki o hali, nasıl bir kudrete sahip olduğu veya olabileceğini hiçbir şekilde ele vermiyordu. Alt tarafı ölmüş ihtiyar bir adamdı tabuttaki ve birilerine sevinç ya da acı yaşatmış olması inanılır gibi değildi. Öte yandan, salon onun verdiği hayatla doluydu. Caddenin daha yukarılarında karısı, yeni doğmuş çocuğunu tutuyordu. Yaşam ve ölüm birbirine ne kadar yakındı ve sevgiyle nefret, doğruyla yanlış, insana, insan hayatına ilişkin bana duymak istemeyeceğim bir şey söylüyordu.

Cenazeden sonra şehir merkezinde umutsuzca doğum günümü kutlarken, Braddock Oteli'nin lobisinde Siyah bir asker, Siyah bir kız için beyaz bir polisle kavga-ya tutuştu. Siyah kızlar, üniformalı yahut üniformasız beyaz polisler ve -yine üniformalı yahut üniformasız- Siyah erkekler Braddock Oteli lobisinin demirbaşlarından ve orada böyle bir hadisenin ilk kez yaşanmadığı da kesindi. Gelgelelim polisle asker arasındaki kavga, askerin vurulmasıyla sonuçlanınca görülmemiş derecede patırtı çıkarması kaçınılmaz oldu. Dışarıya, sokaklara ânında taşan söylentiye bakılırsa asker sırtından vurul-

muştı, oracıkta uydurulan rivayete göre vurulduğu sırada Siyah bir kadını koruyordu. Gerçekler ise biraz daha farklıydı: Sözgelimi, asker ne sırtından vurulmuştu ne de ölmüştü. Kızın da, Georgia eyaletinin genelindeki beyaz hemcinsleri gibi kadınlığı temsil ettiği şüpheliydi fakat kimse gerçeklerle ilgilenmiyordu. İnsanlar uydurulan söylentiye tercih ediyordu çünkü bu, onların nefretini ve korkusunu kusursuzca ifade edip doğruluyordu. Bu arada, insanların bunu sürekli yaptığını hatırlamakta yarar var. Hristiyanlık dahil, dünyanın tutunduğu masalların birçoğu muhtemelen, çarpıtmalara toplu halde kapılarak cihanı fethetmeye başlamıştır. Bizim örneğimizdeki masalın Harlem'deki etkisine gelince, bir teneke mazota kibrit çakılmış gibi oldu. Braddock Oteli'nin kapısında toplanan serseri kalabalığı gitgide büyüdü ve dört bir yana yayıldı, derken Harlem patladı.

Kalabalık getto sınırlarını aşmadı. Mesela, Batı yakasında Morningside Parkı'ndan taşıp veya Doğu 125. Sokak'taki Grand Central demiryolunu aşp beyaz mahalleleri mahvetmesi kolay olurdu. Anlaşılan kalabalığın esas ilgisi beyaz yüzlerden daha kudretli ve daha gerçek bir şeye, beyaz iktidara yönelmişti. 1943 yazında çıkan isyanda en büyük zarar, beyazların Harlem'deki ticari işletmelerine verilmişti. İsyanın başladığı sırada aynı işletmeler hâlâ açık olsa sonuç elbet çok daha kanlı olabilirdi. Kalabalık Braddock Oteli'nden Batı 125. Sokak boyunca doğuya ve batıya yayıldı, Lenox, 7. ve 8. Cadde'ye doğru uzandı. O caddelerde ve belli başlı yan sokaklarda –116, 125, 135 vs. – yer alan bar, mağaza, rehinci dükkânı, restoran, hatta küçük büfelerin kapıları kırılarak içeri girildi ve yağmalandı. Şunu eklememe müsaade edilirse verimli bir şekilde değil, daha ziyade apar topar yağmalandı. Rafalar gerçekten bombalanmış gibi görünüyordu. Fasulye, çorba ve köpek maması kutuları, tuvalet kâğıdı, mısır

gevreği, sardalye konserveleri ve süt paketleriyle birlikte dört bir yana dağılmış, terk edilmiş yazarkasalar ve bira kasaları, parçaları caddeler boyu saçılan tuz buz olmuş pencerelerden acayip biçimlerde dışarı sarkıyordu. Çarşaf, battaniyeler ve türlü çeşit giysiler insanlar koşarken onları düşürmüş gibi yol oluşturmuydu. Kapısı penceresi dağılmış halde görene dek Harlem'de *o kadar* dükkân olduğunu bilmezdim; Harlem'i düşünürken aklıma *refah* sözcüğü ilk kez sokakların o halini görünce gelmiştir. Fakat insanın ilk anda elde ettiği o tutarsız bolluk izlenimi, derhal israf izlenimiyle dengeleniyordu. Şu olanların kimseye bir faydası yoktu. Vitrin camlarını olduğu gibi bırakmalar ve içindekilere dokunmasalar daha iyi olurdu.

Daha iyi fakat ama aynı zamanda tahammül edilemez olurdu çünkü Harlem'in bir şeyleri dağıtması gerekiyordu. Bir şeyleri dağıtmak gettonun müzmin ihtiyacıydı. Getto fertleri çoğu zaman birbirlerini ve kendilerini dağıtırlar. Fakat ghetto surları var olmaya devam ettikçe bu mecraların işe yaramayacağı zamanlar illa ki gelir. Örneğin o yaz, Lenox Caddesi'nde kavga etmek veya berber dükkânlarında birilerine verip verişirmek yetmedi. Harlem kiliselerine, bilardo salonlarına ve barlarına sinen şiddet olur da daha dolaysız bir yoldan patlayıp taşacak olsa, o zaman semtin kendisi de sakinleri de herhalde bir kıyamet seli içinde yok olurlar. Gerçi bunun olmaması için birçok sebep var ve bunların en gizli ve en güçlüsü, Siyahların beyaz Amerikalılarla olan gerçek ilişkisiyle ilgili. Bu ilişki basitçe, çetrefilsiz ve doyurucu bir şey olarak, katıksız bir nefreti engelliyor. Beyazlardan gerçekten nefret edebilmek için insanın aklını –ve yüreğini– öylesine karartması gerekir ki böyle bir nefret kendi kendini tüketip yok eder. Fakat bu, sevmenin kolay olduğu anlamına gelmiyor: Beyazların dünyası fazla keskin, halinden fazla hoşnut, başkalarını sebepsiz-

ce aşağılamaya fazla hazır ve her şeyden öte, sevmeyi kolaylaştıramayacak kadar cahil ve saf. Kişi mutlaka kalıcı nitelikler koymaya zorlanır ve bu durum kendi tepkilerinin birbirini ortadan kaldırmasıyla sonuçlanır. Beyaz veya siyah, nice insanı delirten şey bu aslında. Kişi sürekli bir uzvunu kesip atmakla onu kangren etmek arasında bir tercih yapmak zorunda kalıyor. Kesip atmak anlık bir şey ama zamanla bunun gereksiz olduğu anlaşılabilir ya da yapılması gereken için fazla geç kalma ihtimali de var. Kangren daha yavaş bir süreç fakat insan belirtileri doğru okuduğundan da hiçbir zaman emin olamıyor. Ömrünü sakat olarak geçirme fikri dayanılır gibi değil, ama acılar içinde ağır ağır, zehirlene zehirlene iltihaplanıp şişme ihtimali de dayanılmaz. Hepsi bir yana, nihayetinde şu sıkıntı söz konusu: Yukarıdaki seçenekler var olmasa bile riskler gerçek.

“Ben ve ev halkım,” derdi babam, “Rab’be kulluk edeceğiz.” Onu ebedî istirahatgâhına götürürken, bu ayetin onun için ne ifade ettiğini merak ediyordum. Vazalarında kaç kez bunu andığını duymuştum. Bir vaazımda ben de aynı ayete başvurmuş, gururla babamınkinden farklı bir yorum getirmiştım. Şimdi hepsi, sanki babamla pazar okuluna gidiyormuşuz ve ben o kıymetli ayeti ezberliyormuşum gibi, yine aklıma üşüşüyordu: İçinizden Rab’be kulluk etmek gelmiyorsa, atalarınızın Fırat Irmağı’nın ötesinde kulluk ettikleri ilahlara mı yoksa topraklarında yaşadığınız Amorluların ilahlarına mı kulluk edeceksiniz, bugün karar verin. *Ben ve ev halkım Rab’be kulluk edeceğiz.*¹ O satırlarda daha önce görmediğim bir anlamın saklı olduğundan şüpheleniyordum. Babamın kullandığı ve benim anlamsız olduğuna kanaat

1. Eski Ahit, “Yeşu”, 24:15. (Ç.N.)

getirdiğim tüm ayetler ve şarkılar, şimdi onun ölümüyle içi boş şişeler gibi önümde dizilmiş, hayatın benim için onlara vereceği anlamla dolmayı bekliyordu. Babamın mirası buydu: Hiçbir şeyden kaçamazsın. O kasvetli, unutulmaz sabah, akıl almaz durumdaki sokaklardan, onların bu hale gelmesinde eşit payı olan Siyahlardan ve beyazlardan nefret ediyordum. Fakat bunun ahmaklık, babam böyle derdi, bu öfkenin ahmaklık olduğunu biliyordum. Önemli olan neyse insan onlara tutunmalıydı. Ölen kişi önemliydi, yeni hayat önemliydi; siyah yahut beyaz olmanın önemi yoktu; aksine inanmak insanın kendi yok oluşuna rıza göstermesi anlamına gelirdi. Nice şeyleri yıkabilecek olan nefret, nefretin sahibini yıkmaktan asla geri kalmazdı; değişmez bir kanundu bu.

Birbirinin zıttı görünen iki düşünceyi sonsuza dek akılda tutmak gerekirmiş gibi hissediyordum. İlki kabul etmektir; hayatı, insanları oldukları gibi, hiçbir gazez beslemeden, her şeyiyle kabul etmek: Bu fikir göz önünde tutulduğunda, haksızlığın olağan bir şey olduğu açık. Fakat bu, böyle bir şeyi sineye çekeceğimiz anlamına gelmiyordu çünkü diğer düşünce de eşit derecede etkiliydi: İnsan yaşadığı sürece bu haksızlıkları hiçbir zaman olağan şeyler olarak kabul etmemeli, aksine, tüm gücüyle onlara karşı mücadele etmeli. Öte yandan bu mücadele yürekte başlıyordu, dolayısıyla ben artık kendi yüreğime nefret ve umutsuzluğu sokmamaya karar vermiştim. Vardığım sonuç yüreğimi ağırlaştırdı, artık babamı geri getiremezdik; bana ancak gelecek zamanın verebileceği cevapları almak için, keşke yanımda olsaydı da ifadesinde o yanıtları bulabilseydim diye düşündüm.

Üçüncü Bölüm

SEINE NEHRİ'NDE KARŞILAŞMA: SİYAH İLE KAHVERENGİ

Günümüz Paris'inde, Amerikalı bir Siyah'ın otuz yıl kadar önce rivayet edildiği şekliyle insanları gerçekten başarıyla eğlendirmesi bir hayli zor. Bir kere şampanya artık ayakkabılardan içilmiyor, ayrıca gayriciddi biçimde renkli bin franklık banknotlar da ne 1920'lerdeki gibi elastik ne de öyle kolay harcanıyor. Buradaki müzisyenlerin ve şarkıcıların onlara şöhreti getirecek parıltıya ve unvana kavuşmaları için sahiden çok ama çok çalışmaları gerekiyor. Yine de her daim baştan çıkarıcı olan bu olasılığa tanıklık eden, Duke Ellington ve Louis Armstrong gibi saygınlıkları tartışma götürmez sanatçıların yolu arada bir buradan geçiyor. Onların hırslı selefleri şöhreti yakaladı veya buna halihazırda çok yaklaştılar; bazıları da henüz ABD'de sınanması gereken bir üne kavuştular. Birkaç sezon önce Broadway'de sahnelenen *Deep Are the Roots* performansında güç durumunda kalan asker rolünden hatırladığımız Gordon Heath, Abbaye Sokağı'ndaki kendi gece kulübünde her akşam balatlar okuyor. Latin Mahallesi'nde Inez Cavanaugh adında bir şarkıcının işlettiği, kızarmış tavuk ve cazda uzmanlaşan Chez Inez bugünlerde Paris'e gelen herkesin er ya da geç keşfedeceği bir gece kulübü. Burası öyle bir yer ki, ilk kez bir topluluk karşısına çıkan nice

isimsiz sima sonrasında, her zaman daha büyük zaferlerle olmasa bile en azından başka gece kulüpleriyle yoluna devam ediyor, bazen de kendilerini bahar ve yaz aylarında Akdeniz kıyılarında turneye çıkaracak sözleşmeler imzalıyor.

Genel olarak yalnızca Siyah sahne sanatçılarının diğer Siyahlarla somut ve kayıtsız şartsız bir dostluk sürdürebildikleri söylenebilir. Onların sahneye çıkmayan renkli hemşerileri, başkalarıyla kıyaslanamayacak derecede yalıtılmış yaşıyorlar ki bu yalnızlığın kasıtlı olduğunu kabul etmek durumundayız. Şehirde beş yüz Amerikalı Siyah'ın yaşadığı tahmin ediliyor ve büyük çoğunluğu, yüksek öğrenim görmek isteyen askerlik hizmetinde bulunmuş kişilere verilen burslarla okuyor. Sorbonne'daki standart *Cours de Civilisation Française*'den¹ tutun da anormallik psikolojisi, beyin cerrahisi, müzik, güzel sanatlar ve edebiyata kadar her alanda eğitim alıyorlar. Siyahların ancak beraberken mutlu oldukları şeklindeki –Amerikalı ev sahiplerince hiç sorgulanmadan– kabul edilen düstur hatırlanırsa, onların niçin birbirlerinden uzak durdukları da anlaşılabilir. ABD gettolarından ayrılarak o kalıbın dışına çıkmaya yöneltilenler, salt toplumsal ve psikolojik bir veda yaşamadı, aynı zamanda acımasız bir psikolojik savaşa da sürüldüler. Geçmişteki aşağılamaların yalnızca geleneksel baskıcılarla değil, geleneksel hısımlarla da ilişkilendirilmesi son derece doğal.

Dolayısıyla yurttan bir simayla karşılaşmak her zaman sevinç kaynağı olmadığı gibi, kolayca mahcubiyet veya öfke kaynağına da dönüşebiliyor. Paris'teki Amerikalı Siyahlar nihayetinde, Amerikalılarda nadiren gördüğümüz, demokrasiyle bağdaşmayan bir ayrımcılık gös-

1. (Fr.) Fransız Uygarlığı Dersleri. (Ç.N.)

termek zorunda kalıyorlar: Kendi insanlarını birer birer yargılıyor, birbirlerinden ayırt ediyorlar. Sözünü ettiğim kasıtlı yalıtılmışlık, sayıca az olmaları ve hepsinden önemlisi, deyim yerindeyse, unutulmak için duydukları ezici ihtiyaç sebebiyle Paris'teki Amerikalı Siyahlar neredeyse görünmez durumda.

Renkli akrabalarına duydukları güven eksikliği, tüm hemşerilerine duydukları güven eksikliğinin doğal bir uzantısı. En başta şüphesiz Fransızların abartılı umuduna tutunuyorlar. Beyaz hemşerileri, biraz ırkçılığın açıkça teşhir edilmesine elvermeyen toplumsal iklim, biraz da elçi konumunda olduklarını bilmeleri yüzünden ve en nihayetinde, zannedersen, renk bakımından düşünmek zorunda olmamanın verdiği rahatlık sayesinde, Siyahların korkularını haklı çıkaracak davranışları neredeyse hiç sergilemiyorlar. Ona rağmen beyaz Amerikalılarla Siyah Amerikalıların karşılaşmasında ne yapacağını bilememe halinin veya çirkin bir durumun yaşanması hâlâ yüksek bir ihtimal.

Beyaz Amerikalı, koyu tenli kardeşine bir ömürlük koşullanmanın yarattığı çarpık mercekten bakıyor; onu ya muhtaç veya layığını bulan bir mağdur ya da ritmin ruhu olarak görmeye alışkın fakat yurdundan kilometrelerce uzakta rastladığında da o yabancından bir hayli korkuyor. Akli sonradan nasıl bir yaygara koparırsa koparsın, başta içgüdüsel olarak onunla ilgileniyor, onu kendi kişisel haysiyetinin ve iyi niyetinin yansıması olarak görüyor ve aynı zamanda, Amerikalıların özelliği olan bu dostane, hem iyi niyetli hem tedirgin cömertlikle beraber, onunla iletişim kurmak, yurttasına anlayış göstermek istiyor. "Peki bu konuda *sen* ne düşünüyorsun?" diye sormak istiyor. "Bu konu" ile kastettiği şey Ruslar da olabilir, Betty Grable da, Concorde Meydanı da. Buradaki sorun, tereddütle kullanılan "bu konu"nun bir anda geri-

limle dolup taşan bir hal alabilmesi, iki taraf arasında dayanılmaz bir tehlike atmosferi yaratabilmesi.

Siyah'a gelince, beyazın görünür jestlerini kısıtlayan koşullanmayla o da şunu öğrenmiştir: Ağız açılırken, dilin söyleyeceği sözü de tahmin eder. Paris'e gelmeden çok önce, herhangi bir hemşerisini Amerika'daki kendi statüsünü sahiplenmeye çağırmanın ya da ona yaşadıklarından herhangi birini anlatabilmeyi ummanın kendi adına pahalı ve mutlak beyhudeliği üzerine düşünüp taşınmak için vakti de olmuştur. Amerikalı Siyah ile beyaz bu yüzden, ihtiyatla düşünülmüş kısacık aralıklar haricinde, geçmiş konuşmazlar. Onun yerine –ve gayet akıllılık ederek– Eiffel Kulesi'nin abartılmış etkileyiciliği hakkında yorum yapmayı tercih ederler.

Eiffel Kulesi çoktandır –Amerika'dan gelen bütün Siyahların müzik yapıp dans ettiklerini, onca ihtişamına rağmen Fransız Cumhuriyeti'nin bile merhem olamayacağı, tarifsiz acılar veren yaralar taşıdıklarını sanan– Fransızların dikkatini dağıtmıyor elbette. Bu içerlemiş cömertlik, diller ve âdetler ne olursa olsun, kendi sorunlarını beraberinde getirir ve onları savuşturmak öyle kolay değildir.

Avrupalılar, kırk sekiz eyaletin birbiriyle ilişkisini anlama çabasının doğurabileceği gerçekten de muazzam kafa karışıklığından uzak durma eğilimindedir ve onun yerine, radyo, basın ve filmlerde aktarılan bilgilere, Amerikan yaşantısını örneklediği düşünülen anekdotlara ve bizzat sürdürdüğümüz masallara tutunurlar. Bunun sohbetlerdeki neticesi, insanın abartılı bir sadakatle canlandırılmış kendi arka bahçesini görmeye benzer ama böyle bir perspektiften bakınca söz konusu bahçe hiç görülmemiş veya gidilmemiş, hiç var olmamış ve hiçbir zaman da var olamayacak bir yere dönüşmüştür. Siyahlar birçok zor soruya “evet” demek, ama o cevapların işaret

ettiği sonucu reddetmek zorunda kalırlar. Geçmişlerinin urgan, ateş ve aşağılanma silsilesinden ibaret olmadığını, bundan daha karmaşık bir şey olduğunu anlarlar. Bir yandan, "Çok daha kötü bir şeydi," diye acı acı düşünürken, öbür yandan da mantıksızca çok daha iyi bir şey olduğunu hissederler. Hemşerilerini şiddetle eleştirmek fayda etmediğinden, kendilerine kurban olarak merhamet gösterilmesi, el altında hazır bulunan ama onları birer Amerikalı olarak kabul etmedikleri için de kusurlu olan bu sempati sinir bozucudur. Bu kez başka bir dilde olmak üzere, kendilerini yine aynı savaşın, öz kimlikleri için verilen savaşın içinde bulurlar. Amerikalı oldukları gerçeğini kabul etmek aynı zamanda dürüstlüklerini ve en büyük umutlarını korumak demektir artık, çünkü ancak bu gerçekliği kabul ederlerse deneyimlerinin biricikliğini kendilerine ve başkalarına anlatmayı umabilir, nicedir isimsiz ve tutsak olan o ruhu özgür bırakabilirler.

Fransız sömürgelerinden gelip de Paris'te yaşayan Siyah öğrencilerle karşılaşmak, Amerikalı Siyahlara ait statünün muğlaklığını somut olarak gözler önüne serer. Afrikalı Fransızlar – en azından Amerikalıların gözüyle bakınca– fazlasıyla ilkel bir bölgeden ve hayat tarzından, sömürünün daha çıplak biçimler aldığı yerlerden gelirler. Paris'teki Afrikalı Siyahların statüsü belirgin ve güç algılanacak derecede zahmetlidir; bir sömürge statüsüdür ve bu insanlar köklerinden çok yakın bir zamanda ansızın koparılmış kişilerin anlaşılması zor, kararsız hayatını yaşarlar. Onların öfkesi, tehlikeli bir biçimde kendi aleyhlerine dönme ihtimalinin daha düşük olması bakımından, Amerikalı akrabalarınınkinden farklıdır. Onların çok uzak olmayan bir yerlerde bir yurtları var; oraya olan ilişkileri ve oraya karşı sorumlulukları da son derece açıktır: Ülkelerine ya özgürlük verilmeli ya da o özgürlük zorla alınmalıdır. Bu amansız tutku, ortak bir

dil konuşulan ve karşılaşmaktan hiçbir zaman kaçınılmayan –hatta onların desteği olmadan Paris'te neredeyse hepten kaybolacakları– diğer sömürgeler tarafından da paylaşılır. Onlar aynı mahallelerde topluluklar halinde, öğrenci pansiyonlarında, Amerikalıların mutlaka dayanılmaz bulacakları şartlarda yaşarlar.

Fakat Amerikalıların dikkatini öğrencilerin yoksulluğundan çok, Avrupalılarla Amerikalıların hayat standartları arasındaki muazzam uçurum çeker. Latin Mahallesi'ndeki öğrencilerin *hepsi* tekinsiz görünen tarihöncesi pansiyonlarda yaşarlar; hepsi de öğle yemeğinde peynir ile sigara arasında tercih yapmak zorunda kalırlar.

Amerikalı Siyahların gördükleri yoksulluk ve öfkenin Amerika'yla değil, Avrupa'yla ilişkilendirilmesi gerektiği doğru. Fakat bir an, hiç olmazsa arazinin tanıdık geldiği evine dönmeyi dilerken, –o hor görülen davulların tamtam seslerine benzeyen– henüz yararlanacak şekilde kullanıma sokamadığı geçmişin yankıları, henüz yüzleşmeye cesaret edemediği bir sorumluluğun habercileri içinde gümbürdemeye başlar. Amerikan devletindeki uzun misafirliği süresince ne çok şey kazandığını ve kaybettiğini hesaplamaya başlar. Karşılarındaki Afrikalılar temel ihtiyaçlarından yoksun kalmışlar, haksızlıklara ve Ortaçağ gaddarlıklarına katlanmışlardır fakat aynı Afrikalılar kendilerine, halklarına ve geçmişlerine her bakımdan yabancılaşmış olmayı henüz tatmamışlardır. Onların anneleri, "Bazen Kendimi Annesiz Bir Çocuk Gibi Hissediyorum,"¹ diye şarkı söylemezler; onlar düz saç ve beyaz teni yegâne makbul güzellik sayan bir kültürde kabul görmek için ömür boyu çırpınmamışlardır.

1. "Sometimes I Feel Like a Motherless Child": ABD'de siyah kölelerce söylenen dinî şarkılardan biridir. Köle çocuklarının satılıp ana babalarından, mecazi olarak da anavatanlarından ayrı düşmelerine göndermede bulunur. (Ç.N.)

Siyah ile Afrikalı üç yüz yıllık bir uçurumun iki yakasından birbirlerine bakarlar ve bu yabancılaşma bir akşamlık iyi niyetle aşılamayacak kadar geniş, söze dökülemeyecek kadar da ağır ve çift yönlüdür. Bu yabancılaşma Siyah'ın bir melez olduğunu fark etmesine yol açar. Yalnızca bedensel olarak melez değildir: Siyah, yaşantısının her yanıyla açıkartırma kürsüsünün hatırasını ve mutlu sonun neticelerini ele verir. Beyaz Amerikalıların şahsında gerilimlerinin, korkularının, duyarlılığının yansımasını –deyim yerindeyse daha tiz perdeden yenilenişini– bulur. Birbirlerinin hayatında ve tarihinde oynadıkları rollerin doğası ilk kez, belli belirsiz bile olsa, görüş alanına girmeye başlar. Artık o da onların eti, kemiğidir; birbirlerini sevdiler, birbirlerinden nefret ettiler, birbirlerine musallat oldular ve birbirlerinden korktular; birinin kanı diğerinin toprağına karıştı. Dolayısıyla Siyah için ne beyazları inkâr etmek söz konusudur ne de birbirlerinden ayrılmaları.

Amerikalı Siyah, erkeklik, ırksal gurur ve acıklı bir bağışlama yetisi gibi görünen durumunu Afrikalılara açıklayamaz. Siyah bir insan olarak doğuştan gelen haklarından feragat etmek peşinde olmadığını, tam tersine, o haklarını tanımanın ve kelimelere dökmenin mücadelesini verdiğini anlatması zordur. Kendini en çok geçmişle ilişkisinde konumlandırmaya çalışırken Amerikalı hissettiği, kendine ve halkına duyduğu o dipsiz yabancılaşmanın aslında tam da Amerikan deneyiminin özeti olduğu belki de ancak kafasına dank ediyordu.

Yine de bir gün yüzünü tekrar yurduna dönecektir ve gerçekçi olmak gerekirse, orada muhteşem değişimler bulmayı bekleyemeyeceğinin de farkındadır. Amerika'da görüntünün sürekli değiştiği doğru; her neslin kısa ömürlü bir sevinçle selamladığı bu değişim, şöhretli vitrinimize baş döndürücü ilaveler getiriyor. Oysa kaygı, öfke ve

suçluluk duygusu, gettoda tarif edilemez karmaşıklıkta gerilimler üretmeye devam ediyor. Zaman eninde sonunda Amerikalılara öz kimliklerini kazandıracak; Amerikalı Siyah da aynı gemide yapılan o tehlikeli yolculukta hem kendiyle hem kendinden önce gelip geçmiş binlercesiyle barışacak.

BİR KİMLİK MESELESİ

Paris'teki Amerikalı öğrenci topluluğu gerçekten de sınıflandırması güç bir toplumsal vaka, bir yanıyla genellemeye direniyor bir yanıyla da bunu istiyor. İnsan konuyla ilgili söyleyecek şey bulmakta zorlanmıyor; hatta zorlanmak şöyle dursun, söylenecek o kadar fazla şey var ki bunların hepsi birbiriyle çelişiyor. Esas öğrenmek istediğimiz şey, *başkalarının* buraya gelip de ne bulduğu: Bu sorunun cevabı kafe masalarındaki yüzler kadar çok, belki daha bile fazla.

Ortak payda olduğu varsayılan şey, yani askerlik tecrübesi, meseleyi umulduğu kadar aydınlatmıyor. Her şeyden önce, *ortak* bir deneyimin varlığını teyit etmek, konu hakkında düşünmeye başladığımız an imkânsızlaşıyor. Düşünmeye başladığımız an öyle bir şeyin olmadığı ortaya çıkıyor. Sözünü ettiğimiz tecrübe, kişiye özel ve son derece baskın olan suskunluk da mevzubahis öğrenci topluluğunun tanıklık ettiği temel hakikati oluşturuyor. Öte yandan bize toplu halde, hırçınlıkla gösterdikleri okunaksız çehre, yaşanan tecrübenin gayet anlamsız olduğu şeklindeki tedirgin edici ihtimali de akla getiriyor. Tahmin yüklü bu yorum bir yana, bu tecrübenin onlara veya onlar için ne yaptığı, onlarda ne etki uyandırdığı veya uyandıracığı sorusuna kimsenin henüz

açıkça tutarlı bir cevap bulamadığı kesin. Üstelik askerlik tecrübesi illa bir çatışma yaşandığı anlamına gelmiyor ki öğrenci topluluğunun ortak paydası, tüm üyelerin üniforma içinde bir süre geçirdikleri gerçeğine indirgenebilsin. Bu gerçek onların kuşağının tamamının ortak paydası ve Paris'te, hatta Avrupa'da o kuşağa ait ancak küçük bir azınlık bulunuyor. Dolayısıyla üniformanın kimlikleri silen zorunluluğuna teslim oldukları veya muharebenin dehşetini yaşadıkları için yurttan kaçma fırsatını değerlendirdikleri varsayımını en baştan reddetmek durumundayız. Birbirinden farklı bunca kimliği bir araya getirmek namına yapılabilecek en iyi şey, onların askerî bir tecrübe yaşadıkları gerçeğini, bu gerçeğin boyutlarını sorgulamadan, yorum yapmadan kabullenmek ve dahası, buradaki varlıklarıyla biraz da beklenmedik bir azınlık oluşturduklarını söylemek. Eve dönmekten tek kelimeyle memnun akranlarının çoğundan farklı olarak, bu azınlık Eski Dünya'da, bildikleri her şeyden hayal edilemeyecek kadar uzak manzaraların ve insanların arasında kalmayı yeğledi. *Okumak* fiiliyle gelişigüzel özetlenen, esrarengiz ve neredeyse anlaşılmaz bir amacın peşine düşerek Paris'in sefil sıhhi tesisatına ve hamamlarına, köhneliğine ve kirine katlanmaya hiç olmazsa bir dönem katlanmaya hazır görünüyorlar.

Gelişigüzel diyorum, çünkü sabık askerler derslerini ne kadar sıkı çalışırlarsa çalışsınlar, salt bu sebeple bu kadar uzaklara geldiklerine inanmak çok zor. Bu insanlar genellikle kendi memleketlerinde çok daha rahat şartlarda okuyabilecekleri alanların dışında bir öğrenim görmüyorlar. (Kendimizi şimdilik az çok ciddiyetle okuyanlarla sınırlandırıyoruz; okuyor numarası yapanları daha sonra ele alacağız.) Çevremize şöyle bir bakana kadar burada okunabilecek en iyi bölüm gibi görünen resim bölümünde okuyanlar, sözgelimi Picasso veya Matisse'ten

ders almıyorlar; derslerine girenler ABD'de bulabilecekleri öğretmenlerle aynı nitelikte. Bu öğretmenler de onlara aynı despotlukla muamele ediyor ve onlar da bu zorbalığı aynı Amerikan üslubuyla karşılıyorlar. Washington Meydanı'ndakilerden veya New York'un aşağı doğu yakasındaki sıcak sudan yoksun dairelerde yaşayanlardan daha ilginç tablolar yaptıkları da söylenemez. *Au contraire*,¹ doğu yakasının Montparnasse'tan üstün olduğu iddiasına az değil, çok itibar etmek gerekir ve Paris'in hak edilmiş şöhretli ışığı bunu değiştirmiyor. Resim öğrencilerini şimdilik –ve sırf sayılarından dolayı– “tipik” öğrenciye en çok yaklaşan örnek olarak alırsak, onların Paris'e geliş nedenlerinin hiç de belirgin olmadığını görürüz. Bu nedenle Paris efsanesinden dolayı buraya geldiklerini farz etmek zorunda kalırız ki o efsane çoğu zaman çok kaba ve yüzeysel hal almıştır. Öğrencilerin aklındaki Fransız geleneği ne olursa olsun, ona duyulan sevgiyle bunun kesinlikle ilgisi yok; zaten kendileri de bir geleneği olmadığı için başka halkların geleneğini değerlendirecek donanıma da sahip değiller. Burada olmalarının sebebi zaruri ihtiyaçlar haricinde konuşmadıkları bir dile ya da kendi tarihlerinden de az anladıkları Fransız tarihine olan sevgide de değil. Yaşadıkları şeylerin onları hiçbir şekilde hazırlamadığı ve tümüyle kayıtsız değilseler bile ancak turistlerin aceleci hayretiyle yaklaşabildikleri anıtlara, katedrallere, saraylara, mabetlere duyulan sevginin de bununla bir ilgisi yok. Fransızlara duyulan –ve öyle bir şey varsa bile gerçek iletişimin gerilimini kaldıracak kadar güçlü olmayan– hayranlık veya sempati de söz konusu değil. Memleketlerindeyken onların filmlerini beğenmiş olabilirler ve gerçeklerle yüz

1. (Fr.) Bilakis, tam tersine. (Ç.N.)

yüze gelince, beğendikleri şeylerce biraz kandırılmış hissedebilirler. Sözelimi Marcel Carné'nin yarattığı imgeler, büsbütün gerçekçi olduğu için tamamen aldatıcıdır. Kameranın hayranlık uyandıracak bir ayrıntıyla verdiği, tuhaflığı ve mesafesiyle sevdayı son derece güzel anlattığı sefil Fransız otel odası, orada yaşayan kişi Jean Gabin değil de kendileri olunca, bambaşka bir hal alır ve öğrenci sevdaya tam anlamıyla düşman kesilir. Arzu edilen şeyle gerçekliğin üstelediği şey arasındaki farktır bu. Öğrencileri buraya getiren sebepler romantik ve tutarsız olduğu için, sonuçta ancak zihinlerinde var olan bir şehre gelmiş bulunduklarını gözlemlemek dışında, bu farkın daha fazla üstüne gitmeyeceğiz. Öğrenciler gerçekliğin sarsıcı etkisine karşı korunmak için Paris'i tanımayı çok uzun bir süre tümüyle reddeder ve onun yerine yalnızca şehrin görüntüsüne tutunurlar. Paris'in yine çok uzun bir süre onlarda herhangi bir iz bırakmamasının sebebi de belki budur: Gerçek ile muhayyel arasındaki gerilim artık sürdürülemez olduğunda, belki de bu yüzden niceleri ruhsal çöküntü yaşar veya eve giden ilk gemiye atlarlar.

Çünkü rivayet odur ki Paris'te herkes zıvanadan çıkar, herkesin ahlakı bozulur, herkes en az bir *histoire d'amour*¹ yaşar, bir yere vakitli gitmeyi enikonu unuttur ve dindarlara burun kıvrır; kısacası özgürlüğün bildik güzel havasından şehirdeki herkes sarhoş olur. Bu rivayet bize, tüm efsaneler gibi, her şeyin nasıl başladığını kolayca görebileceğimiz kadarını gösterir; yaşanmaz –basbayağı yaşanmaz– olması ve geçmişten söz etmesi bakımından da yine efsanelere özgü biçimde sınırlıdır. Dolayısıyla aynı efsanenin Paris'te yaşanan hayatla, yani efsanenin

1. (Fr.) Aşk hikâyesi. (Ç.N.)

en az kendisi kadar şehre ait insanların hayatıyla neredeyse hiç ilgisinin olmaması şaşırtıcı gelmemeli. Bu efsanenin çekiciliği, Fransız bürokrasisinin olmadık ihlallerine, yetkililerin tuhaf aşırılıklarına, rahatsız apartman dairelerine ödenen muazzam kiralara, sıkıntının kendisine, hatta Fransız siyasetine –ve Fransızların yüzüne– yansıyan büyük karmaşaya ve umutsuzluğa rağmen direnmeyi sürdürüyor. Dahası aynı efsane, yabancıların katlanmak zorunda kaldığı sıkıntıların hepsini –yerlilerin çoğunun payına düşen katıksız sefalet de cabası– pitoresk ve absürt olanın yumuşak ışıltısına yerleştiren bir işleyişe sahip. Öyle ki, sonunda Fransızlara tamamen kayıtsız kalmak ve hatta düşman olmakla birlikte, Paris'in yine de meftunu olmak mümkün. Üstelik bu, Paris'te yaşayan ve herhalde efsaneden en az etkilenen, onu hiç de yaşamayan kişinin sayesinde, bizzat Parislinin sayesinde oluyor. Parisli, akıl ermez *politesse*'i¹ ve bundan çok daha dolaysız yöntemleriyle gezginleri kol mesafesinde tutmayı biliyor. Halkın hayatını yakından tanımak için yanıp tutuşan gezgin için son derece talihsiz ve nadir görülen şey şu ki, halk onu hayatında istemiyor. Ayrıca Parisli de herhangi bir yabancıнын hayatına veya alışkanlıklarına karşı en küçük bir kişisel ilgi veya merak göstermiyor. Yasalara uyduğunuz müddetçe –ki insanların çoğu bunu yapabilecek hüneri sergiliyor– isterseniz başınızın üstünde durun, Parislinin umurunda değil. Parislinin gösterdiği bu mağrur kayıtsızlık ve onun gezgin üstündeki kestirilemez etkisi, şehir sahnesini alabildiğine coşturması bir yana, Paris'e böyle mükemmel bir hava katıyor.

Demek ki Amerikalı öğrenciler burada toplumsal bir arafa benzer şartlarda yaşıyorlar. Kendilerine müsaa-

1. (Fr.) Nezaket, kibarlık. (Ç.N.)

de edilen sorumsuzluğu minnetle kucaklıyor ve aynı zamanda Amerikalı oldukları için, beğenseler de beğenmeseler de, onaylasalar da onaylamasalar da, güce de kavuşuyorlar. Gerçi hangi ülkeden olursa olsun, Paris'te hiçbir öğrenciye sorumluluk yüklenmiyor ama buna asıl ihtiyaç duyanların Amerikalılar olduğu anlaşılıyor. Ayrıca kimse onlarla aynı güç halesine sahip olmadığından kamuoyunda belirgin bir endişe ve merak, belirgin bir içerleme oluşuyor. Paris'in özgür ortamında Amerikalıların "pürüz"ü bu: Geleceği belki de ellerinde olan Avrupa için bir hortlağa dönüşebilirler. Üzerlerine atılan bu ayrıcalıkla gelen sorunların, daha belirsizce yalnız olan duyarlı kimseler için, illa acı verici bir ikilem yaratması gerekmez: Fakat Amerikalılar *kişi olarak* sevilmek isterler, bu örtük ayırım onların aklına fazlasıyla yatsa bile Avrupalılar için hiçbir anlam ifade etmez. Amerikalının söylemek istediği, Marshall Planı, Hollywood, dolar, televizyon veya Senatör McCarthy'yle özdeşleştirilmek istemedikleridir. Avrupalı, insanı tam anlamıyla çileden çıkaran bir saflıkla, Amerikalıların kendi ülkelerini oluşturan çeşitlilikten elbette ki ayrı tutulamayacaklarını, onların kendi açmazlarını aydınlatmaya istekli ve kabiliyetli olduklarını varsayar. Umutsuz bir görünüşle, "Bunu Amerikalıların kendileri yapamıyorsa o zaman başka kim yapabilir?" der gibidir. İçgüdüsel zekânın elden geldiğince geciktirdiği bu an sonunda gelip çatar ve Paris balayına noktayı koyar. O an kişi, deyim yerindeyse, efsanelerin Paris'inden sıyrılır ve kendini şimdiki Paris'in gerçekliği ve zorluğu içinde bulur. Paris *la vie bohème*'e¹ adanmış bir şehir olmaktan çıkar ve Avrupa şehirlerinden biri olur. Bu noktada Paris'in ölümcül hamlesini yaptığı, gez-

1. (Fr.) Bohem hayat. (Ç.N.)

gini özgürlükle serseme çevirdikten sonra ona belki kendi evinin –artık soruların sorulmadığı bir yer olarak evinin– hapishanesini özlettiği de ileri sürülebilir.

Birçok ama birçok öğrenci, eve dönüş için çantasını tam bu noktada toplamaya girişir. Taşra hayatının yavanlığından kurtulup Avrupa'nın zarafetiyle haşır neşir olmak isteyen gencin tavırlarında ve özlemlerinde bir yıla kalmadan gerçekleşebilen dönüşüm, en hafif tabirle, muazzamdır. Kısa ömürlü sihrin bozulmasının ardından anavatanı –yavanlığı hafiflemese de en azından bir anda *sade* ve *zinde* olmak gibi erdemlere kavuşan ülkesi– tekrar burnunda tüter gibidir. O genç size, dipsiz kuyuya baş aşağı yuvarlanmaktan son anda kurtulan birinin edasıyla, olgunlaşan gözüne artık köhne, kirli, yıkık ve ölü görünen bu şehirden çekip gitmek için sabırsızlandığını anlatır. Le Havre limanına ulaştığında dünyanın en zengin kültürünün mirasçıları, en büyük *esprit*'sinin¹ sahipleri yerine koyduğu insanlar meğer fena halde yoz, yoksul, bencil ve sahtekârdır. Amerikalıların doğallığıyla hiç alakaları olmadığı gibi, Amerika'nın iyiliğine minnetleri bile yoktur. Yalnızca Amerika'da hayat vardır, yalnızca Amerikalılar gerek sanatlarda gerek insan faaliyetleriyle ilgili diğer alanlarda sözünü etmeye değer işler yapmaktadır: Gelecek yalnızca ve yalnızca Amerika'nındır. Oysa daha düne kadar Amerika'yla ilgili herhangi bir şeyden hoşlandığınızı söylemeniz affedilmez bir şovenlikle suçlanacakken, bugün Avrupa'nın o kadar da berbat olmadığını ima etseniz hain duygular barındırdığınızdan şüphe duyulur. Söz konusu gencin Amerika'ya ait şeyleri abartıyla benimsemesi, sırf onun takdire şayan halini örnek almaya pek de hazır olmadığımız için değil, onun ülke-

1. (Fr.) Akıl, zihin. (Ç.N.)

sine olan yeni bakışını –önceki reddiyeci tavrından– daha nesnel veya daha gerçekçi olarak görmek imkânsız olduğu için de utanç vericidir. Taşrayı sorgusuzca kınamak da onun kültürel verimsizliğini öylece kabullenmek de kolay ve anlamsızdır çünkü. Her iki uç da taşranın gerçekten verimsiz olup olmadığı sorusundan kaçıyor, hatta doğrusu taşra hakkında soru bile sormuyor (uçlarda olmanın asıl rahatlığı bu zaten). Olumlamaların yarıştığı bu gürültülü ortamda, uzaktan uzağa bile olsa, bireysel olgunluğun yankısına nafile kulak kabartırız. Sorgulamayı reddederek herhangi bir şeyi olumlamak pek mümkün değil zaten. Kendimizi, sahip olmadığımız halde hayalî bir eylemle bizim kıldığımız bir şey hakkında konuşmamaya mahkûm ederiz. Ansızın olumlayıcı kesilen öğrenci, bilgisizliğinde biçimsel bir değişiklik yapmaktan öteye gitmez ve iddia ettiği üzere –tecrübeden duyduğu muazzam tiksinti karşısında yeni ve hayli uğursuz bir havailiğin boyutlarına indirgenen bir söz olarak– sorumluluklarını benimsemeye artık hazır olması her zamankinden daha uzak bir ihtimaldir.

Memleketine dönen öğrenci en rahat yoldan kaçmayı yeğlemiştir, o kadar. Geride kalanların çoğu daha dolambaçlı ve çok daha gizli yollara saparlar; o yollar o kadar iyi gizlenmiştir ki orada kendileri de kaybolurlar.

Bu sınıfa dahil edilebilecek öğrenciler sıklıkla Fransız hayat tarzına en iyi uyum sağlayanlar arasından, Fransız sanatı, tiyatrosu, dili veya tarihindeki çalışmaları dolayısıyla burada bulunmayı en çok hak edenler arasından çıkar. Bu öğrenciler sakız çiğnemeyi büsbütün bırakmıştır; tişört giymekten, saçlarını kısa kestirmekten sakınır, Amerikan filmi seyretmeye güçbela ikna edilirler ve derslerini *gerçekten* çalıştıkları o kadar barizdir ki kafe masasındaki halleri kesinlikle ciddiyetsizlik olarak değil, ancak ülke

âdetlerini öğrenme tutkusunun bir ispatı olarak görülür. İnsan, onların Fransızlar gibi yaşadıklarını sanır fakat bu sanı, istekli Amerikalılar bulunsa bile, hiçbir Amerikalının Fransızlar gibi *yaşayamayacağı* şüphesiyle derhal reddedilmeye adaydır. Oysa bu öğrenciler Fransız ailelerle birlikte yaşar, onlarla Fransızca konuşur ve onların yemeklerini yerler; üstelik kimi öğrencilerin aksine, Bastille Meydanı'nda artık hapishanenin olmadığını da bilirler. Racine, Proust, Gide, Sartre'ın yanı sıra daha az bilinen yazarları –tabii ki özgün dilinde– okumuş ya da okumaktadırlar. Müzeleri düzenli olarak ziyaret eder, Arletty'nin¹ dünyanın en güzel kadını ve en iyi aktrisi olduğunu düşünürler. Fakat onlar için dünya adeta Fransa'dan ibaret olmuştur: Başka bir dünya görmeye isteksizdirler. Bu durum, Amerikalıların sohbet etme tarzını öylesine sınırlandırır ki insan o öğrencileri saygı ve korkuyla karışık bir merakla süzer ve –Avrupa tecrübesine ait her şeyi görmekle yansıttıklarından– biraz da utanır. Kesinlikle Fransızlarla iletişim kurmuşlardır; Paris'teki zamanlarını Amerika'da pekâlâ karşılaşılabilecekleri insanlarla konuşarak ziyan edecek değiller. Derslikteki, kafedeki, bulvardaki ve elbette evdeki arkadaşları Fransız'dır Fransız olmasına, ama insan konuşacak ne bulduklarını bazen merak etmeden de duramaz. Bu merak onların İngilizce sohbete tenezzül ettikleri nadir zamanlarda ve kimi renkli ayrıntılar bir yana, Paris'teki yaşantıyla ilgili kendi memleketindekilerden pek de fazla bir şey bilmedikleri anlaşıldığında epey kabarır. Arkadaşları on dokuzuncu yüzyıldan yirmincisine sanki hiç yara almadan sıçramış, ülkelerinin yaşadığı felaketlerden hiç etkilenmemişlerdir. Bu yönüyle ilginç bir toplulukturlar fakat haklarında daha fazla

1. Gerçek adı Léonie Marie Julie Bathiat (1898-1992) olan Fransız oyuncu, şarkıcı ve manken. (Ç.N.)

bilgi edinmek için boşuna çabalarız çünkü sohbetlerinin Fransız şarabı, aşk hakkında nükteler, Fransız tarihi ve Paris'in güzellikleriyle sınırlı olduğu anlaşılır. Fikirlerinin dikkat çekici darlığıyla ancak arkadaşlığa getirdikleri, sanki herhangi bir iletişim gerektirmeyen, yakınlığıysa hiç gerektirmeyen kafa karıştırıcı bir tanım yarışabilir. Kısacası, ortama kusursuzca uyum sağlamış olan bu öğrencilerin gayretle tapındıkları insanlarla olan ilişkileri, onlara insani vasıflar –memleketteki hemşerilerinin sahip olmasından dolayı utandığı vasıflar–yakıştırmak istememelerine dayalıdır, onların yüceltilmiş tarihine dönük anlayışları kuru bir akademik basmakalıptan ibaret olup hayal gücünü tümüyle dışlar. O yüzden de Fransız yaşantısıyla olan meşguliyetleri insana tam bir yapaylık, hatta küstahlık gibi gelir. Kıta Avrupa'sını hevesle sahiplenmelerinin en çarpıcı yanı da, Amerikan basitliklerini korumanın bir yönteminden ibaret gibi görünmesidir. Kendilerini törelerden çelik bir kasanın içine yerleştirmişler ve Paris'te altın renkli bir pusun gerisinden görülebilecek şeyler dışında hiçbir şey görmek istemiyorlar. Kendilerini bu şekilde gerçekliğe, deneyime veya değişime karşı savunuyor, yakından bakmamayı yeğledikleri değerleri yozlaşmanın menzilinden çıkarıyorlar. Üstelik sayısız Fransız arkadaşı da bu konuda ona yardım ediyor çünkü ne de olsa ayaktakımıyla arkadaş olmak imkânsız: Onlar aşka tanıklık eden pus içindeki çehre yığınınından başka bir şey değiller.

Bu iki uç arasında, yani Memleket'i sahiplenene öğrenciyle Kıta Avrupa'sını sahiplenene öğrenci arasında –göstermeye çalıştığımız üzere, her iki taraf da yalnız sevgiden değil, iletişimden de uzak durmayı benimser– burada açıklayabileceğimizden de fazla basamak var. Avrupa'daki Amerikalı her yerde kimlik meselesiyle karşılaşır

ve biz de bunu, Amerikalıyı ele alırken önümüze çıkan bütün çelişkilerin anahtarı olarak kabul edebiliriz. Özellikle öğrenci topluluğu için başka bir ortak payda bulamayacağımız kesin; gerçekten de öğrenciler arasında başka bir ortak özellik yoktur ve onları birbirlerinden ayırt etmek için kafa karışıklıklarıyla nasıl baş ettikleri veya edemediklerine bakarız. Memlekette çok az farkına varılan bu devasa sorun Avrupa ikliminde neredeyse bir mikrop gibi canlanır, orantısızca gelişir, eski kanaatleri yerinden eder ve hiç beklenmedik gerilimler, şaşkınlıklar üretir. Üstelik burada, deyim yerindeyse, fikir erbabıyla sınırlı bir meseleden söz etmiyoruz. Bu mesele herkesin önüne çıkıyor, herkesi hazırlıksız yakalıyor; sonuçlarından kimse kolay kolay kaçamadığı gibi, kaçmaya çalışmak da felaketin kapısını aralayabiliyor. Bizim kusursuzca uyum gösteren öğrencimiz, sözgelimi, olur da törelerle dolu çelik kasası kırılırsa, kendini Paris sahnesinin gösterişli bir parçası olan –ve *C'est vraiment les Américains*¹ diye hayretle mırıldanan Parislilerin çoğu zaman akıllarından geçirdikleri– numaradan okuyanlar zümresinin içinde bulabilir. Nitekim o zümrenin epey büyük bir bölümü, az çok kişisel düzeylerde geçmişini unutmaya veya gizlemeye yeltenip de bir zorunluluk toplamından ibaret kalmış kimse-lerden oluşur. Önceden aldıkları terbiyenin her türlü-ünden sıyrılmış, o terbiyenin onlara verdiği biçimi yitirmiş ve yerine de yenisini bulamamışlardır. Amerikan toplumunun kısıtlamalarını reddetmiş olmaları, onlara yeni bir toplum içinde bir işlev kazandıracak özgürlüğü vermemiştir, bu yüzden de yanılsamaları olduğu gibi kalır: Toplum denen şeyin kusursuz bir kısıtlamalar labirentinden başka bir şey olmadığı görüşünün onları yozlaştırmasına

1. (Fr.) Gerçekten Amerikalılar. (Ç.N.)

daha zaman vardır. Paris'in iki bin yıllık bir şehir olduğunu düşünerek kendilerinden geçer fakat Parislilerin de aşağı yukarı aynı süredir oluşum halinde olduğunu, dolayısıyla Paris'te bir adres sahibi olmakla Parisli olunmadığını anlamazlar. Ateşli Protestan tarikatlarının çoğu kadar katı ve dar kafalı olan o küçük bohemler güruhu, Amerikalı tavırları şiddetle reddetmeleri bakımından tam da Amerikalılardan beklenecek bir tutumu örnekleyerek, zamanın gerçekliğini inkâr ederler. Bu inkârdır ki onları toplumun doğasına romantik gözle baktırır ve bu inkârdır ki onları deneyimin doğası hakkında tam bir karmaşaya sürükler. Onlara göre toplum aşağılanmaya bile değmeyecek, başkalarınca ve başkaları için düzenlenmiş çürük bir yapıdır; deneyim de duyumlar toplamından, insana zengin ve dolu bir hayatın duyumunu veren aritmetik toplamdan ibarettir. Bu yüzden büyük bir yiğitlikle aramaya çıktıkları şeyi, her türlü besinden mahrum kaldığı için çok geçmeden yok hükmüne indirgenen kendi öz benliklerini yitirirler ve sonunda da başkalarının kişiliğini tehlikeli şekilde hiçe sayma noktasına ulaşırlar. Herhangi bir kalıptan yoksun oluşlarının özgürlük olduğuna inanmakta ısrar etmelerine rağmen, halihazırdaki bu özgürlüğün sessizlik veya yalnızlığa tahammül edemediğini ve kendini son çare olarak ifade için kafeler arasında yersiz yurtsuz dolaşmayı gerektirdiğini gözlemleyebiliriz. Nitekim Amerikalı topluluğunun kalbi olan ve o topluluğa ait öğrencileri özümsemekten fazlasıyla uzak kalan Saint Germain des Près'de bahar, yaz ve güz akşamları neredeyse Times Meydanı'nın bir kopyasına dönüşür.

Fakat Amerikalı öğrenciler topluluğunda gördüklerimiz bu kadarla kalsa onları tartışmaya zaten dilimiz varmazdı. Amerikalı, Avrupa'da salt kafa karışıklığı bulsaydı evde kalması kesinlikle çok daha akıllıca olurdu. Oysa burada karşılaştığı şaşkınlığın özünde, körlemesine

aramaya geldiği şeyin ta kendisi saklı: Bu şaşkınlığın özünde ülkesiyle ve dünyayla kurduğu ilişki var. Kulağa pek cafcaflı ve genel gelen bu konu aslında fazlasıyla kişisel çünkü Amerikalının şaşkınlığı, kişiyi, kendisini meydana getiren etkenlerin hepsinden ayrı değerlendirmenin mümkün olduğu şeklindeki neredeyse şuursuz varsayıma bağlı görünür. Fakat aynı varsayım aslında biz-zat kendi tarihimize, bütün bir halkın kendi atalarına gönüllü olarak tümüyle yabancılaştırmasının tarihine bağlıdır. Görünüşe göre, bizden başka herkese apaçık görünen şey, bu tarihin benzersiz ve bireysel bir geçmişe sahip, tam anlamıyla eş görülmemiş bir halk yarattığıdır. Gerçekten de bize bugünkü son derece sıkıntılı rolü biçen bu geçmiştir. Bizi bugün beslemesi gereken geçmiş, Avrupa kıyılarındaki onulmaz geçmişin aksine, Amerika kıtasında yaşanan geçmiştir. Bu geçmişe ilişkin gerçek onun fazla kısa veya fazla sık olması değil, yüzümüzü kararlılıkla başka yere çevirmiş olduğumuz için bize verebileceklerini ondan hiç talep etmemiş olmamızdır. Paris'teki Amerikalı öğrencinin önünde sonunda talep etmesi gereken şey işte budur; aksi taktirde bir kimliği, burada bulunmak için sebebi yahut onu burada besleyecek herhangi bir şeyi olmaz. Talep etmesi gerekeni ettiğinde ise Avrupa'nın sunduğu bakış açısından kendi ülkesini keşfeder. Ve bu keşif onun kendine yabancılaştırmasını sonlandırmakla kalmaz, Avrupa'daki hayata katılımının boyutlarını da ilk kez ona açar.

PARİS'TE EŞİT

19 Aralık 1949'da, Paris'te bir yıldan biraz daha uzun bir süredir yaşadığım sırada, çalıntı mal bulundurduğum gerekçesiyle gözaltına alındım ve hapishanede sekiz gün geçirdim. Gözaltına alınma sebebim, New York'ta iki kez karşılaştığım, kendisine adımın ve adresimin verildiği, burada beni bulması söylenen Amerikalı bir turistti. Paris'te bolca mevcut olan, havasız, nemli ve buz gibi holleriyle, loş ışıkları, oradan oraya seğirten oda hizmetlileri ve gıcırdayan merdivenleriyle sanki çağlar önce tarihe karışmış bir asaletin kokusunu yayan o müt-hiş karanlık, soğuk ve tekinsiz müesseselerden birinin, Bac Sokağı'ndaki gülünç derecede çirkin bir otelin en üst katında yaşıyordum. Oteli işleten, herhalde 1910'lar-dan beri nefes alıp vermediği için değil afallamak, şaşır-maktan bile âciz olarak tarif edilebileceğim, eskimekten artık yeşile dönmüş siyah takım elbiseli, müzelik bir Fransız'dı. Adam tuhafça ışıklandırılmış, aynı tuhafılıkta döşenmiş lobideki masasında her gün otururken, yoksul-luğun dibine vurmuş veya şaibeli pansiyonerlerinin her birini –çok eskiden *propriétaire*'lere¹ konuklarını münâ-

1. (Fr.) Ev sahibi, işletme sahibi. (Ç.N.)

sip şekilde nasıl karşılamaları gerektiği öğretiliyse şüphesiz o biçimde- başını vakurca eğerek selamlıyordu. Baş hareketleri bir baltanın inişi kadar ani ve dondurucu olan dik kafalı, *tricoteuse*¹ tipli kızı olmasaydı, otel çoktan batmıştı. Rivayete göre, kadının babası otuz yıldır otelin kapısından öteye gitmemişti ki buna inanmak hiç de zor değildi. Adam gün ışığı onu öldürecekmiş gibi görünüyordu.

Vaktimin çoğunu doğal olarak bu sarayın dışında geçiriyordum. Fransız otellerinde kalmaya başladığım an, Fransız kafelerinin nasıl bir ihtiyaç olduğunu anladım. Gerçi bu bana pek yaramıyor çünkü yataktan çıkar çıkmaz defterimi ve dolmakalemimi umutla alıp Café de Flore'un üst katına çıktığım halde, orada epey kahve içtikten sonra akşama doğru bir hayli alkol tüketiyor ve pek bir şey yazamıyordum. Bir akşam St. Germain des Près'deki kafelerden birinde, şu sözünü ettiğim New York'lu beni buldu ve Paris'te olduğumuz için ABD'deki eski güzel günlerimizde ne kadar sıkı dost olduğumuza dair bir yanılsamaya kapıldık. Nitekim o yanılsama bir akşamlik içki muhabbetini bile kaldıramayacak kadar zayıf çıktı, fakat olan olmuştu. Adam St. Lazare Garı civarındaki otellerden birinde kaldığı ve söylediğine göre *propriétaire* hırsız, karısı bastırılmış bir nemfoman, oda hizmetlileri "domuz", oda kirası da vukuat olduğu için, ertesi gün ona benim otelden bir oda ayarlamaya söz vermiştim. Amerikalılar, Fransızlar hakkında hep böyle konuşurlar, o yüzden adamın ciddi olduğunu veya Fransa Cumhuriyeti'nden intikam almak için girişimde bulunacağını düşünmemiştim. Bulunacağı girişimin böyle korkunç sonuçlanabileceğini, durumun bir komik ope-

1. (Fr.) Fransız devriminin yaşandığı yıllarda halka açık infazları oturup örgü örerek izleyen kadın. (Ç.N.)

raya dönüşmesinin bu korkunç sonucu hafifletmeyeceğini de düşünmemiştim.

Paris'e cebimde yaklaşık kırk dolar, boş bir banka hesabı ve sıfır Fransızcayla gelmiş olmamın belki kaçınılmaz kıldığı bir felaketler silsilesinin sonuncusuydu yaşananlar. Fransızların kişiliğinden bihaber olduğumu da kısa sürede anlayacaktım. Fransızları köklü, zeki ve kültürlü bir ırk olarak düşünürdüm ki sahiden öyleler. Fakat şanlı bir geçmişin –en azından şu yüzyılın ortalarında– güncel bir bitkinliği ve büyük ihtimalle paranoyayı da içinde barındırdığını, insan ilişkilerinde zekânın sınırlı bir rol oynadığını ve hiçbir halkın ağır bir bedel ödemeden bir kültüre sahip olamayacağını bilmiyordum. Elbette, bu bedeli onlar takdir edemese de kişiliklerinde ve kurumlarında bunun tezahürleri görülebiliyor. Okyanusun bize ait olan tarafında eksikliğini fena halde hissettiğimiz ve güvenliği, düzeni ve sağduyuyu çağrıştırdığı için “Kurum” kelimesinin kendisi bile sanki kulağa hoş geliyordu. Meğer vadelerini doldurduklarını, sinir bozucu, bireyi hiçe sayan ve çoğu zaman acımasız olduklarını anlamak için onlarla temasa geçmek gerekiyormuş. Aynı şekilde, uzaktan muazzam ve özgür görünen Fransız kişiliği de aslında muazzam olduğu kadar katıydı ve yabancının nazarında, içinde yaşanması mümkün olmayan yüksek tavanlı, toz tutmuş, acayip odalarla doluydu. Kısacası, kültür denen şeyin birlikte sepet örme projesi ya da Tanrı'nın takdiri olmadığını, kendi başına özenilecek veya uzak durulacak bir şey değil de kaçınılmaz bir şey olduğunu, bir insan topluluğunun baş etmeye çalıştığı değişimler ve bilinmezliklerin onlar üstündeki görünür, kayıtlı etkilerinden ibaret –veya ona yakın bir şey– olduğunu anlamak için yabancı bir kültürle temas etmek gerekiyormuş. Üstelik onların büyük adamları, bu değişimler içinde bir değişim olarak ortaya çıkar ve onların

kendi toplumlarıyla girdikleri kısa süreli savaşlarının, istemedikleri halde, o toplumları zenginleştirmiş olması bunu değiştirmez.

Amerikalı arkadaşım kendi otelinden ayrılıp benimkine taşınırken, hıncından eski otele ait bir çarşafı alıp bavuluna koymuş. Benim kaldığım yere gelince o çarşafı ondan ödünç aldım. Benimki leş gibi olmuştu, oda hizmetlisi de yenisiyle değiştirme emaresi göstermeyince arkadaşım onu yatağıma bırakmıştı. *Benim* otele ait çarşafı hole çıkardım ve Grand Hôtel du Bac'ın dikkatini böylece yatak takımlarının bu korkunç haline çektiğim için kendimi tebrik ettim. Yeni arkadaşımın saatlerimizin birbirini tutmadığı ortaya çıktı –ben öğlen kalkıyordum, bir gün merdivende karşılaşmamıza istinaden anladığım kadarıyla, o da ancak o sıralar otele dönüyordu–, bu yüzden sonradan onu çok az gördüm.

On dokuzu akşamı, Noel hakkında melankolik düşüncelere dalmış, odamın duvarlarını izliyordum. Bir şey satmış olmalıyım veya birisi bana Noel hediyesi göndermiş olmalı diye tahmin ediyorum, çünkü cebimde biraz para vardı. Paris'teki o günlerde, tabiri caizse, bir tanıdık deryasında yüzüyor olmama rağmen neredeyse kimseyi tanıımıyordum. Birçok insan, benden daha paralı oldukları ve ben de kendimi bu yüzden aşağılık bir beleşçi gibi gördüğüm için yörüngemden çıkmışlardı. Kimilerini de yoksullukları hoşlarına gittiği, sefil otel odaları arasında dolaşmanın, kötü yiyeceklerin, onları hor gören otel görevlilerinin ve ödenmemiş faturaların Büyük Macera olduğu hususunda üzerine basa basa ısrar ettikleri için onları ben hayatımdan çıkarmıştım. O Büyük Macera'nın benim için kısa sürede sona ermesini beklemesem de hangimizin, benim mi yoksa Büyük Macera'nın mı daha önce tükeneceğiyle ilgili sahici bir soru dönüp duruyordu aklımda. Bu aynı zamanda, çalışamayacağımı bildi-

ğim halde birçok akşamı odamda oturarak, ne yapacağımı veya kimi göreceğimi bilmeden geçirdiğim anlamına geliyordu. Aşağı inip Amerikalının kapısını çaldığım zaman da o akşamlardan biriydi.

İçeride kendilerini derhal polis memuru olarak tanıtan iki Fransız dikiliyordu ki bundan rahatsız olmamıştım. Paris'te olmadık zamanlarda ve yerlerde belirip insana *carte d'identite*¹lerini soran polislere alışmıştım. Fakat bu polisler benim kimliğime çok az ilgi gösterdiler. Başka bir şey arıyorlardı. Onun ne olduğu hakkında hiçbir fikrim olmadığından ve bende bulunmadığından da emin olduğumdan, adamların arkadaşım ile yürüttükleri sohbeti takip etmedim. Bir gangster veya ona benzer birini aradıklarını sanıyordum. Ne gangster olduğumdan ne de arkadaşımın gangsterlikle bir ilgisi olmadığını bildiğimden, iki polisin kısa süre içinde saygıyla baş selamı vererek, *Merci messieurs*² deyip ayrılacaklarına emindim. O sırada artık bir içki içip yemeğe gitmek için can attığımı çok iyi hatırlıyorum çünkü.

Oysa daha nice gün boyunca ne bir içki içebilecek ne de yemeğe gidebilecektim ve bunları yapabildiğimde de şaşkına dönmüş midem her şeyi gerisingeri çıkaracaktı. Polislerden biri bana büyük ilgi göstermeye başlamıştı ve son derece nazikçe, odamı görüp göremeyeceklerini sordu. Yolda havadan sudan uygarca konuşarak yukarı çıktığımızı, hatta yaşı, ırkı, ülkesi, mesleği veya niyeti ne olursa olsun, Paris'in *les étudiants*³, bazen de daha büyük bir ironi ve isabetle *les nonconformistes*⁴ olarak kabul ettiği o tutarsız insan topluluğuna özgü, yoksulluğun ve dağınık-

1. (Fr.) Kimlik, nüfuz cüzdanı. (Ç.N.)

2. (Fr.) Teşekkürler, beyler. (Ç.N.)

3. (Fr.) Öğrenciler. (Ç.N.)

4. (Fr.) Ayırıksılar, toplum normlarına uymayanlar. (Ç.N.)

lığın bildik manzarası dışında görülecek hiçbir şey olmadığından şüphe duymadığım odama girdiğimizde aynı sohbeti bir müddet daha sürdürdüğümüzü hatırlıyorum. Derken, adam yatağıma yöneldi ve örtüyü kaldırmadan hemen önceki o kısacık an neyi aradığını anladım. Çarşafa birlikte bakakaldık: Üzerinde, hiç görmediğim kadar parlak bir kızilla çalındığı otelin adının yazdığını o an fark ettim. Çalıntı sözcüğü aklımdan ilk kez orada geçmişti. Çarşafı yatağa serdiğimde otelin simgesini mutlaka görmüş olmalıydım. Muhtemelen benim için bir anlam ifade etmemiştir. New York'tayken otel simgelerine çatal bıçaklardan sabunlara ve havlulara kadar, her şeyin üstünde rastlardım. New York otellerinden bir şeyler götürmek neredeyse âdet olduğu halde, kimsenin çarşaf götürdüğüne tanık olmadığım kafama bir anda dank etti. Polis memuru esefle, bana hiçbir şey demeden çarşaf topladı, katlayıp koltuğunun altına koydu ve ardından hep birlikte merdiveni inmeye başladık. Gözaltına alındığımı anlamıştım.

Ses çıkarmayan ihtiyarın ve kızının gözünde ikimiz de apaçık birer suçlu olarak, dört kişi lobiden geçip hafif yağmurlu sokağa yöneldik. "Bu çok mu ciddi?" diye sordum Fransızca.

Çünkü alt tarafı bir çarşaf, diye düşünüyordum, üstelik yeni bile değil.

"Hayır," dedi polislerden biri, "ciddi değil."

"Mühim değil," dedi öbürü.

Benim bundan anladığım, karakolda biraz azar işitip ardından salıverileceğimiz, böylece yemeğe gidebileceğimizdi. Sonradan polislerin ne ikiyeüzlülük yaptıkları ne de bizi avutmaya çalıştıkları sonucuna vardım. Tamamen doğruyu söylemişlerdi. Tek sorun başka bir dilde konuşmalarıydı.

Paris'te her şey yavaş ilerler. Bürokrasiyle uğraşırken

konuştuğunuz kişi hiçbir zaman asıl görmeniz gereken kişi değildir. Görmeniz gereken kişi ya yakın zaman önce Belçika'ya gitmiştir, ya ailesiyle meşguldür ya da az önce boynuzlandığını öğrenmiştir. Haftaya salı günü üçte, belki bugün öğleden sonra, belki yarın, hatta belki beş dakika içinde dönecektir. Fakat beş dakika içinde dönerse bugün sizinle ilgilenemeyecek kadar meşgul olacağı muhakkaktır. Dolayısıyla karakolda, Esas Adam ertesi sabah gelene kadar hiçbir şey yapamayacaklarını öğren-
diğimde galiba çok da şaşırمامıştım. Ama hayır, yemek için gidip ertesi sabah gelemездik. Elbette *geleceğimizi* biliyorlardı, sorun bu değildi. Hatta ortada bir sorun bile yoktu: Geceyi orada geçirmemiz gerekiyordu, o kadar. Tavuk kümesini andıran bir hücreye yerleştirildik. Artık saat yedi olmuştu ve ben akşam yemeği düşüncesine boş verip öğle yemeğini düşünmeye başlamıştım.

New York'lu arkadaşımı çene çalmaktan caydırarak düşüncelere daldım. Korkmaya başlıyor ve bu yüzden tüm gücümü, telaşımı denetim altında tutmaya veriyordum. Hakkında hiçbir şey bilmediğim bir ülkede olduğum, hiçbir şekilde anlamadığım insanların eline düştüğüm kafama dank etmeye başlamıştı. Benzer bir şey New York'ta başıma gelse, ne beklemem gerektiği hakkında bir fikrim olacağı için ne yapmam gerektiğini de az çok bilirdim. Yoksulların çoğu gibi, bir an bile güvenmediğim kanunlara uymaktan değil, muhatabım olan insanların huyundan suyundan söz ediyorum. New York'tayken beyaz dünyanın tepkilerini kestirmek ve sınırlı ölçüde bile olsa kendi çıkarıma yönlendirmekte büyük hüner kazanmıştım. Fakat burası New York değildi. Aşına olduğum silahların burada bana bir faydası olmazdı. Bana baktıklarında ne gördüklerini bilmiyordum. Oysa Amerikalıların baktıklarında ne gördüklerini çok iyi biliyordum ve bu da bana, benim için uygun görülen rolü sonu

gelmez fesat çeşitlemelerle oynama imkânı veriyordu. Bu rolü, kişiliklerinde gerekli ve tatminkâr hale getiren şeyin yüzlerine vurulmaması onlar için hayati önem taşıdığından ve ben de bunu bildiğimden, benden asla yardım istemeyeceklerini hatta ne yaptığımı öğrenmeye bile tenezzül etmeyeceklerini de bilirdim. Bu sayede, nefretle biriktirilen algının, gururun ve kibrin ölümcül, umutsuz avantajlarını kuşanmış halde, can alıcı durumların hepsinin içinden çıkardım. Taşınması korkunç bir kılıç ve kalkandır bu; nitekim oynadığım oyunda beni New York'tan süren şey de, dünyanın en haşın haliyle bile bana güçbela uygulayabileceği bir şiddeti kendime reva gördüğümü keşfetmem olmuştu. Paris'te bir yıl geçirdikten sonra, içinde bulunduğum durumda silahlarımın bana bir daha aynı şekilde hiç hizmet edemeyeceğini görmek garip bir duyguydu.

Ellerine düştüğüm Fransızların, Amerikalı meslektaşlarından daha iyi veya kötü olmadıklarının gayet farkındaydım. Üniformaları şüphesiz beni aynı şekilde ürktüyordu ve insanı hiçe sayan tavırları, yoksulların daima iliklerine dek hissettikleri şiddet tehdidi o karakolda da herhangi bir karakoldaki kadar gerçektir. Üstelik Paris'te polislerin, Arap fıstık satıcılarına ne yaptıklarını görmüştüm mesela. Tek fark benim bu insanları tanımamam, zulüm yöntemlerini bilmemem, kişiliklerine yeterince aşına olmamam dolayısıyla tehlikenin gelişini görüp savuşturamamam, onu hangi zeminde karşılayacağımı kestiremememdi. O akşam karakolda hor görülen bir siyah değildim. Öyleymiş gibi davransam bana güler geçerlerdi. Onların gözünde ben bir Amerikalıydım. Ve burada üstünlük onlardaydı çünkü o sözcük, *Americain*, benden ne bekleneceği konusunda onlara hiç de yanlış olmayan bir fikir veriyordu. Onların alaycı beklentilerinden hiçbirini karşılamamak için ne bir şey dedim ne de

yaptım. Bu da, ister beyaz olsun ister siyah, herhangi bir Fransız'ın vereceği bir tepki değildi. Aklımın derinliklerinden yukarı çıkan soru *ne* olduğum değil, *kim* olduğumdu. *Ne* olduğun meselesinin üstesinden ustalıkla gelinebildiği halde *kim* olduğun meselesi gerçek bir birikim gerektirdiği için, bu soruyla aslında ne kadar küçük olduğumuzu gerçek anlamda ilk kez seziyordum.

Sabah hâlâ yağmur yağıyordu. Saat dokuz-on arasında siyah bir Citroën bizi Île de la Cité'ye, o gri renkli, büyük emniyet binasına götürdü. Bize eşlik eden değişik polislere yönelttiğim soruların hep duymak istediklerimi onaylayacak şekilde cevaplandığını şimdi daha iyi anlıyorum. Bunun sebebi nezaket değil, kayıtsızlıktı –hatta belki ironik bir acıma duygusuydu– çünkü o polislerin her biri, içine girdiğim çarkı hızlandıracak veya durduran bir şey olmadığının gayet farkındaydı. Benim bunu bilmediğimi ve bana bunu anlatmaya çalışmanın hiçbir anlamı olmadığını biliyorlardı. Bu işten öyle ya da böyle mutlaka yırtacaktım çünkü çalıntı bir çarşaf bulundurken yakalanmanın giyotinle cezalandırılmayacağını da biliyorlardı. (İlerleyen zamanlarda bundan şüphe duyduğum anlar olacağı için burada da üstünlük onlardaydı.) *Yırtamazsam* da, eh, o da yeterince kötüydü. O yüzden Citroën'de yönelttiğim soruya –“Bugün bitecek mi?”– “*Oui, bien sûr,*”¹ cevabı alabiliyordum. Adam yalan söylemiyordu. *Procès-verbal*² gerçekten de o gün bitti. Citroën'deyken gerçekçi olmaya çalışarak, öğle yemeği yeme fikriyle ilgili tüm düşünceleri zihnimden kovup akşama erteledim.

Emniyette önce, içinde ne oturmanın ne uzanmanın

1. (Fr.) Evet, tabii. (Ç.N.)

2. (Fr.) Yazılı ifade, tutanak. (Ç.N.)

mümkün olduğu küçük bir hücreye konduk. Birkaç saat bu şekilde geçtikten sonra aşağıda, çarşafın sahibiyle ilk kez karşılaştığım ve *procès-verbal*'in gerçekleştiği büroya götürüldük. *Procès-verbal* dediğim, tüyler ürpertici şekilde kısa ve etkili yürütülen (böylece suçlunun suçlu gibi muamele görmesi *gerektiği* konusunda kimsenin aklında şüphe kalmayacaktı), bir sekreter tarafından kayıt altına alınan basit bir sorguydu. İşlem bitince ifadeyi imzalamamız için bize verdiler. Yazılı Fransızcaya hâkimiyetim epey yetersiz olmasına rağmen imzalamak dışında bir seçenek yoktu elbette. Fransız yasalarına göre tecritte tutuluyorduk. Büyükelçiliğimle konuşmak veya bir avukatla görüşmek için bulunduğum öfkeli taleplerimin hepsi katı bir, "Oui, oui. Plus tard,"¹ ile karşılanıyordu. *Procès-verbal* bitince tekrar hücreye götürülmek üzere çarşaf sahibinin önünden geçirildik. Adam kindarca göz kırparak, iyi uyumuş olduğumuzu umduğunu söyledi ve ardından kayboldu.

Artık bir şey açıklığa kavuşmuştu: Olayların seyrinde hiçbir etkimiz yoktu ve o seyrin ne yönde gelişeceğini de asla kestiremiyorduk. Öte yandan, işin en önemli kısmı olarak gördüğüm şeyi –*procès-verbal*'i– atlattığımız ve otel sahibi tekrar çarşafına kavuştuğu için birkaç saat içinde polis gözetiminden çıkarılacağımızı düşünmek bana hiç de mantıksız gelmiyordu. Gözaltı süremiz yakında yirmi dört saatini dolduracaktı ve bu süre zarfında, bana yöneltilen resmî suçlamanın *receleur*² olduğunu öğrenmişim. Aklımın öğle yemeğiyle akşam yemeği arasında gidip gelişi ve dahası, bu iki öğünün de lezzetinden yoksun oluşum yüzünden artık başım dönmeye baş-

1. (Fr.) Evet, evet. Daha sonra. (Ç.N.)

2. (Fr.) Çalıntı malın alıcısı. (Ç.N.)

lamıştı. Moralimi düzeltmeye çalışmaktan yılmayan New York'lu arkadaşımın kesintisiz gevezeliği beni cinnetin eşiğine getiriyordu; bu dürtü açığa çıkmadan önce bir gücün imdada yetişip bizi şu kaskatı taş yığınınan kurtarması için dua ediyordum. Şu duvarların dışında hayatın sürdüğü güzelim Paris şehrinde neler olduğunu merak etmeye de başlamıştım. Birinin, "İyi de Jimmy nerede? Ortalıkta görünmüyor," diye gelişigüzel sorması ne kadar sürer diye merak ediyor ve tanıdığım insanları düşününce bunun birkaç gün alacağını anlıyordum.

Akşamüstüne doğru bizi hücrelerimizden çıkardılar ve kelepçeli vaziyette birer yetkiliye verildik, sonra bir basamaklar ve koridorlar labirentinin içinden binanın en üst katına çıkarıldık; parmak izlerimiz alındı; fotoğraflarımız çekildi. Gördüğüm filmlerdeki gibi bir duvara dayadılar beni, hayatımda gördüğüm en aldirışsız ve gad-dar suratlardan birinin önündeki eski tip bir makineye çevirdiler yüzümü ve bu arada yanı başımda duran, bu yüzden de görüş alanımın hemen dışında bulunan biri, tüm insani duyguları, hatta en asgari tanıma girecek duyguları bile çoktan geride bırakmış bir sesle, sözümona dış görünüşüme ilişkin özellikleri –o sırada ve o yerde benden başka her şeyi açıklayan özellikleri– okumaya girişti. Sanki gece yarısının mahremiyetinde, kendime bile güç-bela itiraf edebileceğim sırları düşman bir dünyaya karşı kükrüyordu. Oysa alt tarafı boyumu, yüz hatlarımı, yaklaşık kilomu, ten rengimi –kulağa ne kadar tuhaf gelse bile, Amerika Birleşik Devletleri'nde beni sık sık kurtaran rengi–, saç rengimi, yaşımı, uyruğumu sıralıyordu. Sonra fotoğrafçıyla birbirimizi boğazlayacakmışız gibi dik dik bakışırken flaş patladı ve işlem bitti. Tekrar kelepçe takıldı, beni aşağıya, binanın en alt katına, Paris sokaklarının tam anlamıyla artıklarının toplandığı büyük, kapalı bir alana götürdüler. İhtiyar mı ihtiyar adam-

lar, o kadar perişan ve ihtiyar ki yaşıyor olmalarıyla bile Kutsal Ruh'un hayat veren mucizevi gücünü ispatlayan insanlar (çünkü belli ki hayat artık onların işi hatta sorumluluğu bile değildi, sadece tanrısal elin değdiği çamurdan ibarettiler). Yüzlerinin rengi kurşun, kıvamı yulaf ezmesi olup da o kadar ihtiyar olmayan, gözleri bana arsenik katılmış bayat birer *café-au-lait*'yi¹ hatırlatan, gövdeleri yiyecek ve su –yiyecek ve suyun her türlüünü– alıp çıkarabilen fakat bundan başka, belki geceleyin sıçanların cirit attığı nehir kıyısında tecavüz etmek hariç, bir şey yapamayan adamlar. Paris'in taşlarından daha sert ve acımasız, kronolojik olarak onlardan beş ila yedi yıl daha kıdemli olsam da benden çok daha yaşlı görünen genç adamlar. Ve şaşkına dönme inceliğini korudukları için oradaki tek canlı gibi görünen, yaşlısıyla genciyle Kuzey Afrikalılar. Gerçi onları şaşırtan o ahırda olmak değil, artık Kuzey Afrika'da olmamaktı. Ahırın ortasındaki büyük çukur ortak tuvaletti. Onun yanında –gerçi çok uzak durmak imkânsız– bir parça camembert peyniri yiyen beyaz saçlı yaşlı bir adam dikiliyordu. Muhakeme yetim herhalde o noktada durdu ve deyim yerindeyse, fizyoloji devreye girdi. Ağzımdan tek kelime çıkarmayacak haldeydim, ama sebebi bağırmaktan değil, kusmaktan korkmuş olmamdı. Artık Paris şehrini de düşünmüyordum; aklım kaçmış olduğum yurduma gidivermişti. Orayı artık hiç göremeyeceğimden emindim. Beni buraya, asla tahmin edemeyeceğim kadar alçak –fevkalade nefret ettiğim ve çok sevdiğim, kendisinden kaçmayı kısa sürede hayatımın en büyük hedefi haline getirdiğim Harlem'de gördüklerimin hepsinden daha alçak– bir noktaya düşürdüğü için, memleketimden kaçmanın ken-

1. (Fr.) Sütlü kahve (Ç.N.)

dime karşı oynadığım en hain oyun olduğunu düşünmüş olmalıyım. Bir saat kadar sonra bir görevli gelip kapıyı açtı ve isimlerimizi söyledi. Artık *kesin* serbest bırakılıyordum. Fakat ellerim tekrar kelepçelendikten sonra emniyetten dışarı çıkarıldım; hava kararmıştı, hâlâ yağmur yağıyordu ve emniyetin basamaklarının önünde büyük bir polis aracı, arka kapısı açık halde bana bakıyordu. Kelepçe çıkarıldı ve son derece tuhaf dizayn edilmiş araca bindirildim. İçerisi dar bir koridorla bölünüyordu ve her iki yanda da dar kapılar sıralanmıştı. Kapılar dar birer hücreye açılıyor ve onların gerisinde yine dar birer hücre daha yer alıyordu: kapılarında kilidi olan müstakil üç veya dört hücre. Onlardan birine kondum; hemen başımın üstündeki küçük havalandırmadan az da olsa ışık sızdığını hatırlıyorum. Hücremen kapısı dışarıdan kilitlendi. Aracın beni nereye götürdüğünü bilmiyordum, hareket edince ağlamaya başladım. Galiba hapishaneye, Paris'in on iki kilometre dışındaki Fresnes denen cezaevine varana kadar ağladım.

Hiçbir şekilde anlayamadığım sebeplerden ötürü, soyadı A, B ve C harfleriyle başlayan tutuklular daima Fresnes'e; diğerleri de, bana kalırsa gayet alaycılıkla La Santé¹ adı verilmiş başka bir hapishaneye gönderiliyor-muş. Benim La Santé'ye gitmeme izin verilmeyeceği aşikâr olsa da konuya vâkıf kimseler oranın Fresnes'le kıyas kabul etmeyecek derecede katlanılmaz olduğunu söylemişlerdi. Öbür Hapishane olarak aklımda daha o an yer eden mekâna bugün bile canlılığını koruyan mutlak bir ilgi uyandırmıştır bende bu. Alfabetik sıralamada daha sonra gelen suç ortağım oraya gönderildi ve itiraf etmeliyim ki daha gittiği dakika onu özlemeye başladım. Fran-

1. (Fr.) Sağlık. (Ç.N.)

sız olmadığı ve anlattıklarımın doğru olduğunu bilen dünyadaki tek kişi olduğu için özlüyordum onu.

Çünkü bağcıklarım, kemerim, saatim, param, evraklarım, tırnak törpüm benden alınıp da penceresi ve klozeti parçalanmış, buz gibi bir hücreye altı maceraperestle birlikte tıkıldıktan sonra *l'affaire du drap de lit*¹ hakkında anlattığım olay ya delice eğlenerek karşılanıyordu ya da derin bir şüpheyle. Benimle ilk üç gün aynı hücreyi paylaşanların hepsi, doğruya doğru, ciddiye alınmayacak –en azından benim gözümde ciddiye alınmayacak– şeylerden tutuklanmışlardı. Bir mağazadan kazak çaldığı için muhtemelen altı ay hüküm giyeceği konusunda fikir birliğine varılan bir oğlanı hatırlıyorum, sözgelimi. Aynı türden küçük bir hırsızlık yaptığı için tutuklanan daha yaşlı bir adam da hatırlıyorum. Hayat dolu, yabani ve güzel iki Kuzey Afrikalı, tutuklanmış olmalarıyla değil, hücrenin haliyle kâh eğleniyor kâh köpürüyorlardı. Kimse içeri atılmış olmasına benim kadar büyük bir duygusal enerji harcamıyordu; durumu, benim tercih ettiğim bir yorumla, fazlasıyla kirlenmiş bir dünyadaki talihsizliklerden biri daha diye değerlendiriyorlardı. Kendimi aman vermez keskin bir gözle dünyaya bakan biri olarak düşünmeye alışmıştım, ama asıl onlardı dünya karşısında gerçekçi olan ve bu konuda doğruya daha çok yaklaşan. Aramızdaki uçurum, ki tek bir jestim bile bunu kapatabilirdi, otuz altı saat içinde daha da açıldı. Sırf onlardan korktuğum için o jesti yapamıyordum. Tutuklu olduğum gerçeğini geçici bir vakıa olarak bile kabul etmekten âcizdim. Halihazırdaki yoldaşlarımı bir an bile *kendi* yoldaşlarım olarak kabul edemiyordum. Onlar da bunu elbette hissediyor

1. (Fr.) Çarşaf meselesi. (Ç.N.)

ve son derece haklı olarak, bunu benim Amerikalı oluşuma veriyorlardı.

Koca gün yapacak hiçbir şey yoktu. Günün birinde mahkemeye çıkarılacaktık herhalde ama ne zaman, kimse bilmiyordu. Sabah yedi buçukta, sanırım gözetleme deliği denen, gardiyanın tutuklulara baktığı hücre kapısının küçük deliğindeki bir tıkırtıyla uyandırılıyorduk. Tıkırtıyı duyunca yerden kalkıyor (ot yataklarda yatıyor ve ince bir battaniyeyle üstümüzü örtüyorduk) ve hücre kapısına yaklaşıyorduk. Delikten, hatırladığım kadarıyla üç kat yüksekliğinde, tam da filmlerde gördüğüm cezaevleri gibi tepeden tırnağa gri renkli taş ve tunç renkli çelikten yapılmış hapishanenin ortasına doğru bakıyorduk fakat filmlerdekinin aksine, hapishanelerin böyle soğuk olduğunu bilmezdim. Bağcıklardan ve kemerden mahrum kalınca insanın böyle tuhaf bir moral bozukluğuna kapıldığını bilmezdim. Ayaklarınızı sürümek, pantolonunuzu bir elinizle tutmak zorunda olmak insanı bez bebeğe çeviriyor. Ayrıca filmler hapishanelerdeki yemeklerin neye benzediğini anlatmaktan da doğal olarak âciz. Saat yedi buçukta koridordan, her biri tekerleklerin üstünde kocaman bir çöp kutusu itekleyen üç adam geliyordu. İlkinin çöp kutusunda ekmek oluyordu; ekmekler kapıdaki küçük delikten içeri uzatılıyordu. İkinci kutuda kahve vardı. Üçüncü kutudaysa *la soupe*¹ denen, o büyük ve tarihî devrimden çok önceleri bile hapishane ocağında kaynadığı su götürmeyen yavan patates lapası geliyordu. Tabii bize gelene kadar patates çoktan soğumuş oluyordu ve olanca açlığımıza rağmen onu yiyemiyordum. Kahveyle ilgisi olmayan kahveyi sıcak olduğu için içiyor ve günün kalanını battaniyeme

1. (Fr.) Çorba. (Ç.N.)

sarınıp ekmeğimi kemire kemire geçiriyordum. Fırınlardan alınan Fransız ekmeği değildi bu. Ve akşamları aynı geçit töreni yineleniyordu. Saat on buçukta da ışıklar sönüyordu. Her gece tekrar tekrar aynı kâbusu görüyor, rüyalarım hep annemin kızarmış tavuğu giriyordu. Tam tavuğu yiyecekken kapıdan o tıkırtı geliyordu. O ilk üç günle ilgili sessizlikten başka bir şey hatırlamıyorum; sessizlik ve grilik.

Mahkemeye ilk olarak üçüncü mü yoksa dördüncü gün mü çıkarıldığımdan emin değilim. Günleri birbirinden ayırt edecek bir şey olmuyordu tabii. Noel'in yaklaştığının gayet farkında olduğumu ve o günü sahiden hapiste geçirip geçirmeyeceğimi merak ettiğimi hatırlıyorum. İlk duruşmamın Noel arifesinde yapıldığını da hatırlıyorum.

İlk duruşma gününün sabahı, adımın seslenildiğini duymamla uyandım. Annemin kızarmış tavuğuyla soğuk hapishane zemini arasındaki tuhaf bir boşlukta asılıyken, "*Vous préparez. Vous êtes extrait,*"¹ sözlerini işittim ve *extrait* sözcüğüne ne anlam yükleyeceğimi bilemediğimden, hücre arkadaşlarım da Fransız hapishanelerinin içler acısı –duruşmaya çıkarılacak kişilerin sık sık yanlış sıraya konup giyotine gönderilmelerine varacak kadar içler acısı– hali hakkında hikâyeler anlatarak kendilerini eğlendirip durduklarından içimi basbayağı bir korku kapladı. Bana sataştıklarını bilsem de anlattıklarına verdiğim tepkiyi ifade etmenin en iyi yolu, söylenenlere *tamamen* inanmamanın benim için tek kelimeyle imkânsız oluşuydu. Bana kalırsa, Fransa'da kanun eline düştünüz mü başınıza her şey gelebilirdi. *Extrait* olan diğerleriyle birlikte ayaklarımı sürüye sürüye hapishanenin ortasına

1. (Fr.) Hazırlanın. Çıkarılıyorsunuz. (Ç.N.)

kadar geldim, bana dünyanın tek sıcak noktası gibi gelen büroda oyalanmaya çalıştım, derken kendimi yine o korkunç polis aracında buldum ve Île de la Cité'ye, bu kez Adalet Sarayı'na götürüldüm. On dakikalık bir zaman dilimi dışında, önce duruşmayı, sonra hapis haneye geri götürülmeyi beklerken o koca günün tamamını da bir hücrede geçirdim.

Çünkü o gün duruşmam *görülmedi*. Ellerim kelepçelendi, hollerden geçirilerek yukarıdaki mahkeme salonuna götürüldüm ve orada New York'lu arkadaşımı buldum. Yan yana durup fısıltıyla konuşuyorduk, çilemizin artık sona ereceğinden emindik. Davamızın görülmesi için çağrılmayı beklerken her şeye rağmen gözlerim, yeni bir yüz görmeyi, hiç olmazsa *beni* tanıyan birinin, dışarıya başımın dertte olduğu haberini götürecek birinin olmasını umarak salonu taradı. Fakat tanıdığım kimse yoktu ve aradan geçen zamanda, Paris'te belki bana yardım edebilecek sadece bir kişi bulunduğunu, onun da vaktiyle yanında büro elemanı olarak çalıştığım Amerikalı bir patent avukatı olduğunu düşünme fırsatım olmuştu. Adamın bayağı sağlam bir konumu ve belli bir itibarı olduğu için bana yardım edebilirdi; onun için çalışırken elimden düzenli olarak büyük miktarlarda para geçtiğine tanıklık edebilir, bu da insanları çarşaf kaçırmaya tenezzül etmeyeceğime ikna edebilirdi. Gelgelelim, adam Paris'te bir yerlerde, o sırada bir kadeh şarap eşliğinde bir şeyler atıştırıyor olmalıydı ve ona ulaşabilme ihtimalim düşünüldüğünde pekâlâ Mars'ta da olabilirdi. Duruşmaları izleyip kafamı boşaltmaya çalıştım. Fakat onlar da pek güven telkin etmiyordu. Kazağı çalan oğlan, sözgelimi, sahiden altı ay hapis cezası yedi. O gün verilen cezaların hepsi bana fazla gelmişti; öte yandan, o gün ceza alan herkes hayatlarını suç işlemeye adanmış veya adayacak gibi görünüyordu. En azından, tutuklulara nadiren bakan veya ku-

lak veren yargıcın fikri bu olmalıydı; kendi adlarına konuşmaya nadiren yeltenen tutukluların fikri bu olmalıydı; onları savunan –çoğunlukla devletin onlara verdiği– avukatların fikri bu olmalıydı. Duruşma salonuna sanki bu insanları kimsenin göremeyeceği bir yere kapatma dürtüsü hâkimdi. Bunun sebebi de işlenen suçların onları gocundurması değil –tabii suçların bu kadar küçük olmasından gocunmuyorlarsa eğer–, bu insanların muhtemelen çoğalıp hayatlarını suça adayacakları devasa bir topluluk oluşturduklarını görmek istememeleriydi. Her toplum ister istemez kendi suçlularını üretir, ama hem katı hem de istikrarsız toplumlar en alttaki bireylerin yoksulluğunu hafifletecek hiçbir şey yapamaz; o can alıcı an geldiğinde, hayli reklamı yapılan doğru yolu o varsayılan gence sunamaz. Ayrıca Fransızların dünyanın en nesnel insanları olmalarının yanı sıra, en gururlularından biri arasında sayılması gerektiği gerçeği de herhalde en alttaki, en genç ve en talihsiz bireyleri iyice çıkmaza sokuyor, ıslah olma fikrini onlar için gerçek bir seçenek olmaktan çıkarıyor. Fransızların, kelimenin en iyi ve en kötü anlamıyla, ünlü ve görkemli soğukkanlılığını açığa vuran bu tavrın bende öfke, hayranlık ve umutsuzluk duyguları uyandırdığını itiraf ediyorum.

Sonunda sıra bizim davamıza geldi ve ayağa kalktık. İsimlerimizi verdik. Amerikalı olduğumuz ortaya çıkınca duruşma kesildi, yargıçla avukat olduğunu tahmin ettiğim birkaç kişi arasında hızlı bir istişare yapıldı. Biri si bir tercüman çağırdı. Meğer bizi tutuklayan memur uyruğumuzu belirtmeyi unutmuş, o yüzden mahkemede tercüman yoktu. Fransızcamız kötü olmasa bile davamızın tercümansız görülmesine izin verilemezmiş. Durumu tam anlayamadan tekrar kelepçelendim ve duruşma salonundan çıkarıldım. Dava 27 Aralık'a ertelendi.

Yaptığı esrarengiz küçük hırsızlıktan tutuklanan ya-

şını başını almış adam olmasa hapisten çıkabilir miydim hâlâ bilmiyorum. Adam o gün beraat etmiş ve hücreye döndüğünde –ancak ertesi sabah salıverilecekti çünkü– beni uyuşmuş halde yerde otururken bulmuştu: Kanlar içindeki bir adamın sedyeyle *hücre*sine götürüldüğünü gördükten sonra parmaklıklara yapışıp serbest bırakılana kadar bağırmaktan henüz alıkonulmuştum. Gerçi sedyedeki adam bağırmanın pek de işime yaramayacağını gösteriyordu. Küçük hırsızlığı işleyen adam geride bıraktığı bizler için dış dünyada yapabileceği bir şey olup olmadığını soruyordu teker teker. Sıra bana geldiğinde ben önce, “Hayır, bir şey yok,” dedim. Sanırım kendi içime çekilip hatırladığım kadarıyla ilk kez babamın, hiçbir şeyden fayda gelmeyeceği (zira onun Tanrı’sını yitirmiştim) şeklindeki tavrını sergiliyordum. Galiba adamın, “*Mais êtes-vous sûr?*”¹ diye üstelemesini öleceğim güne kadar minnetle anacağım. O sırada onun *dışarı* çıkacağı kafama dank etti; dış dünyayla Tanrı bilir ne zamandır kurduğum ilk bağlantı o adam olacaktı. Öte yandan, onun bana yardım edeceğine pek inanmadığımı da hatırlıyorum. Etmesi için bir sebep yoktu. Yine de ona avukat tanıdığımın telefon numarasını ve adımlı verdim.

Böylece Noel arifesi, öğle vakti yine ayaklarımı sürüye sürüye aşağı inip ziyaretçimi görmeye gittim. Son derece besili, aklı başında ve temiz görünüyordu. Bana artık herhangi bir şey için endişe etmememi söyledi. Gerçi onun bile elinden adalet çarkını hızlandıracak bir şey gelmiyordu. Fakat yirmi yedisinde beni savunması için tanıdığı bir avukatı gönderecek, kendisi de kişilik tanığı olarak birkaç kişiyle birlikte mahkemede hazır bulunacaktı. Bana bir paket Lucky Strikes verdi (yukarı çıkarken gar-

1. (Fr.) Emin misiniz? (Ç.N.)

diyan onu benden alacaktı) ve hapishanede herhangi bir kutlamanın yapılacağı şüpheli olsa da, çıktıktan sonra benim için iyi bir Noel yemeği ayarlayacağını söyledi. Her nasılsa bu bana çok komik geldi. Gerçekten güldüğümü fark edince ne kadar şaşırdığımı hatırlıyorum. Aynı zamanda saçma kır düşmemesinden, yüzümde trajedinin açık bir izinin kalmayacak olmasından epey hayal kırıklığına uğramış, o odada adamla karşı karşıyayken, birçok insanın başına çok daha büyük belaların geldiğini ve anemin deyimiyle, başıma gelen en kötü şey buysa kendimi dünyadaki en şanslı insanlardan biri olarak görmem gerektiğini anlamış ve derin bir hüsrana duymuştum. Ziyaretçim tek kişilik kâbusuma sağduyuyu, dünya halini ve başa gelebilecek daha uğursuz şeyleri aşılamıştı.

Noel günü hücreme artık sabredemeyerek ve böyle bir günün ne de olsa bir jesti hak ettiğini düşünerek, biraz da müzik dinleme umuduyla, ayine gitmek istedim. Fakat buz kesen o bir buçuk saat boyunca kendimi, beni hapishaneye getiren polis aracındaki bölmelerin aynısına tıkmış vaziyette buldum ve sıra halindeki ahşap kafeslerin içindekilere, anlamadığım bir dilde İsa Mesih'in insanlara beslediği sevgiyi vazeden şapkalı, paltolu, atkılı ve eldivenli ihtiyar bir Fransız'ı göz hizasındaki bir aralıktan izlemek zorunda kaldım.

Ertesi günü, yani yirmi altısını, hücre arkadaşlarımdan kibritlerle oynanan bir oyunu öğrenerek geçirdim. Hücrede artık temelli kalmayacağımı sezdiğimden orasıyla bir süreliğine barışabilmişim. Yirmi yedisinde tekrar duruşmaya çıktım ve tahmin edildiği gibi, aleyhimizdeki dava reddedildi. Nihayet anlatılabilen *drap de lit* meselesi duruşma salonunu neşeye boğdu, avukat tanıdığım da Fransızların "müthiş" olduğuna kanaat getirdi. Beni güya yumuşatması gereken o neşe kanımı dondurmıştu. Aklıma, ülkemde sık sık duyduğum, bazen kasıtlı olarak kış-

kırttığım kahkahalar geliyordu. Bu kahkahalar kendilerini biçarelerin hepsinden güvenli bir uzaklıkta görenlerin, yaşayanların acısını gerçek saymayanların kahkahasıdır. Kendi memleketimde bunu o kadar çok işitmişim ki onları bir daha duymayacağım bir yer bulmaya karar vermiştim. Benim gözümde hayatım, Paris'teki ilk yılımda, o kahkahanın evrensel olduğunu ve asla dindirilemeyeceği gerçeğini derin, karanlık, zalim ve bir o kadar özgürleştirici bir biçimde anladığımda başladı.

KÖYDEKİ YABANCI

Eldeki kanıtların hepsi, benden önce bu küçük İsviçre köyüne hiçbir siyahın ayak basmadığını gösteriyor. Gelmeden önce bana söylenen, köy için muhtemelen “görölmeye değer” olacağımdı. Benimle aynı ten rengine sahip insanların İsviçre’de nadiren görölmesinin yanı sıra, taşraya gelen şehirliilerin onlar için “görölmeye değer” olduğunu düşünmüştüm. Herhalde Amerikalı olduğumdan, herhangi bir yerdeki insanların hiç Siyah görmemiş olabilecekleri aklıma gelmemiştii.

Bu, köyün üçra oluşuyla açıklanabilecek bir şey değil. Çok yüksek bir irtifada yer alsa da Milano’dan sadece üç, Lozan’dan da dört saat uzaklıkta. Gerçi neredeyse kimsenin burayı bilmediği doğru. Tatil planı yapan çok az kişi bu köye gelmeyi tercih ediyor. Fakat köylüler diledikleri yere –sinema veya banka için gidebilecekleri en yakın yere, dağın eteğindeki yaklaşık beş bin nüfuslu bir kasabaya– gidip gelebiliyorlar ve bunu yapıyorlar da. Köyde sinema yok, banka yok, kütüphane yok, tiyatro yok; birkaç radyo, bir cip, bir de steysin vagon var; bir de yandaki komşu kadının hiç görmediği bir icat olarak daktilo, benim daktilom. Burada altı yüz kadar insan yaşıyor ve hepsi de, Katolik kilisesinin yıl boyu, Protestan şapelininse ancak turistlerin geldiği yaz mevsiminde açık

olmasından anladığım kadarıyla, Katolikler. Şu an hepsi kapalı olan dört-beş otel var, kışın sadece iki tanesinin iş yaptığı dört-beş de bistro. Köyde hayat dokuz-on gibi sona eriyor görüldüğünden iki işletmenin de yoğun olduğu söylenemez. Onun dışında kasap, fırın, *épicerie*,¹ nalbur ve seyahat çeki bozamayan, çekleri bankaya gönderdiği için işlemleri iki-üç günde tamamlayabilen döviz bürosu gibi birkaç dükkân var. *Ballet Haus*² denen, kış boyu kapalı kalan ve bale için olmadığı kesin olsa bile yazları Tanrı bilir hangi amaçla kullanılan bir yer var. Köyde tek bir okul görünüyor, o da epey küçük çocuklar için. Sanırım bunun anlamı, ağabeylerin ve ablaların öğrenimlerini tamamlamak için bir aşamadan sonra şu dağlardan aşağı, herhalde yine hemen alttaki kasabaya indikleri. Manzara tam anlamıyla haşin: Dağlar dört bir yanda kule gibi yükseliyor, her yer göz alabildiğine kar ve buz kaplı. Bu beyaz yabanda erkekler, kadınlar ve çocuklar bütün gün hareket halinde; çamaşır, odun, kova kova süt veya su taşıyor, pazar öğleden sonraları bazen kayak yapıyorlar. Hafta boyunca oğlanların ve genç erkeklerin çatılardan kar küredikleri ya da ormandan kızaklarla odun indirdikleri görülüyor.

Köyün tek cazibesi, turizm mevsimini de açıklayan kaplıcası. Bu turistlerin rahatsızlık verecek ölçüde çoğunluğu her yıl kaplıca sularından yararlanmak için genelde İsviçre'nin başka bölgelerinden gelen kötürümler veya yarı kötürümler. Bu durum en yoğun dönemde köye, Lourdes'un³ küçük bir örneğiymiş gibi, ürkütücü bir kutsiyet havası veriyor. Herhangi bir şekilde sakatlanan, o

1. (Fr.) Bakkal. (Ç.N.)

2. (Alm.) Bale evi. (Ç.N.)

3. Meryem Ana'nın 1858'de Azize Bernadette'e görüldüğü söylenen ve kutsal bir ziyaret yeri haline gelen Fransa'nın güneybatısındaki bir kasaba. (Ç.N.)

sakatlık başına gelene dek hareket kabiliyetini sorgulayan, sonra da onu geri kazanmaya çalışan kimselerin görüntüsünde çoğu zaman bir güzellik, her zaman da korkutucu bir yan vardır. Fakat insan, ister koltuk değnekli olsun ister ölüm döşeğinde, sonuçta insandır. Burada, köy sakinlerinin veya topalların arasında geçirdiğim ilk yaz nerede yürüdüysen, peşimden de bir şaşkınlık, merak, eğlence ve hiddet rüzgârını sürükledim. O ilk yaz orada iki hafta kalmış ve bir daha dönmem diye ayrılmıştım. Fakat kışın çalışmak için döndüm zira köyün, doğal olarak, dikkatimi dağıtacak hiçbir şeyinin olmamasının yanı sıra, son derece ucuz olması gibi bir avantajı da vardı. Şimdi yine kış geldi, bir yıl geçti ve ben yine buradayım. Nadiren kullansalar da köydeki herkes adımları ve – hiçbir zaman inanamayacak olsalar da– Amerika’dan geldiğimi biliyorlar (zira Siyahlar Afrika’dan gelir). Burada doğmuş bir kadının oğlunun arkadaşı olduğumu ve onların dağ evinde kaldığımı da herkes biliyor. Fakat ilk geldiğim günkü kadar yabancıyım ve sokaklarda yürürken çocuklar arkamdan hâlâ *Neger! Neger!*¹ diye bağıryorlar.

Başlarda ciddi bir tepki veremeyecek kadar şaşkına döndüğümü itiraf etmeliyim. Verebildiğim yegâne tepki nazik olmaya çalışmaktı (insanlara kendisini “sevdirme” zorunluluğu, Amerikalı Siyah’ın eğitiminde okula gitmeden çok önce bile önemli bir yer tutar). “Sen gülümse ki dünya da sana gülümsesin” alışkanlığı burada ancak onun için tasarlanan durumlarda işe yaradı; yani hiçbir işe yaramadı. Kimse insani ağırlığı ve karmaşıklığı kabul edilmeyen veya edilemeyen birinden hoşlanamaz. Nitekim gülümseyişim dişlerimi görmelerini sağlayan bilin-

1. (Alm.) Zenci. (Ç.N.)

medik bir olgudan ibaret kaldı; aslında gülümsediğimi görmüyorlardı ve gülümsemek yerine hırlayacak olsam aradaki farkı anlamayacaklarını düşünmeye başlamıştım. Amerika'da bana bambaşka ve artık neredeyse unuttuğum bir acı yaşatan tüm fiziksel özelliklerim bu köy insanların gözünde basbayağı mucize gibi bir şeydi. Kimileri saçımın zift rengi, dokusunun tel veya pamuk gibi olduğunu düşünüyorlardı; yeterince uzatırsam kışlık palto diye kullanabileceğime dair şakalar yapıyordu. Güneşte beş dakikadan fazla oturacak olsam küstahın biri mutlaka bir yerden çıkıp parmağını, elektrik çarpmasından çekiniyormuşçasına, ihtiyatla saçıma sokar veya elini elime koyup rengimin çıkmamasına hayret ederdi. Tüm bunlarda, kabul etmeliyim ki, sahici bir merakın cazibesi vardı ve maksatlı bir kabalık söz konusu değildi ama insanlığım ile ilgili bir kabul de yoktu: Ben yaşayan bir mucizeydim, hepsi bu.

O zaman da şimdi de onların kaba davranmak gibi bir niyetlerinin olmadığını biliyorum fakat yine de her evden çıkışımda bunu kendime telkin etmem gerekiyor. *Neger!* diye bağırarak çocuklar bunun bende uyandırdığı yankıyı bilemez. Onların iyi niyetle dolup taşıklarının farkındayım ve daha cesur olanlarıyla durup konuştuğumda koltuklarının gururla kabardığını görebiliyorum. Fakat bazı günler içimden durup onlara gülümsemek gelmiyor. Öyle günlerde, tıpkı o çocukların hiç görmediği bir şehrin sokaklarında, onların şimdi olduğu yaştayken homurdandığım gibi, kendi kendime huysuzca homurdanıyorum: *Zenci senin annendir*. Joyce tarihin bir karabasan olduğunu söylerken haklı ama o karabasandan hiç uyanamamak da mümkün. İnsanlar tarihe, tarih de onlara kısıp kalmış.

Köyde, Hristiyanlığı benimsetmek amacıyla Afrika-lı yerlileri "satın almak" şeklinde bir âdet var ve bana söy-

lenene göre birçok köy tarafından da uygulanıyor. Siyah bir heykelcikle süslenmiş bir bağış kutusu yıl boyu kilisede duruyor ve köylüler oraya franklarını bırakıyorlar. Paskalya orucundan önceki karnavalda iki köy çocuğunun yüzü siyaha boyanıyor –o kansız karartıda mavi gözleri buz gibi parlıyor– ve sarışın başlarına at kılından acayip birer peruk yerleştiriliyor. Sonra bu kılığa bürünmüş halde Afrika'daki misyonierler için köylülerin arasına karışıp para topluyorlar. Kilisedeki kutu ve siyaha boyanmış çocuklar vasıtasıyla köy geçen yıl altı veya sekiz Afrikalı yerliyi “satın almış”. Bistro sahiplerinden birinin karısı bunu bana gururla anlatmıştı; ben de ihtiyatlı davranıp, siyah ahalinin ruhları için köyün gösterdiği ilgi karşısında şaşkınlığımı ve sevincimi ifade etmiştim. Bistro sahibinin karısı da benimkinden çok daha sahici bir sevinçle ışıldıyor ve en az altı ırkdaşımın manevi selameti için artık rahat bir nefes alabilirmişim gibi görünüyordu.

Henüz vaftiz olmuş ırkdaşlarım, onlar için ödenen para, onların ödeyeceği başka türlü bedel hakkında düşünmemeye çalıştım ve kendi ihtidasının lafzına fazla bağlanan babamdan, –siyahlara reva gördükleri muameleye bakılırsa– inanmadıkları bir İsa'nın sorumluluğunu ona yükledikleri için beyaz dünyayı asla affetmeyen ve onları kâfir olarak nitelendiren babamdan hiç söz etmedim. Afrika'da bir köye ilk kez ulaşan ve benim buraya yabancı kaldığım gibi, orada yabancı olan beyazları düşündüm. Onların saçlarına dokunan, ten rengine hayret eden şaşkın halkı hayal etmeye çalıştım. Ama Afrikalıların ilk kez gördüğü bir beyaz olmakla, beyazların ilk kez gördüğü bir siyah olmak arasında büyük bir fark var. Beyaz adam kendisine nispetle daha aşağı oldukları tartışma götürmeyen yerlileri fethetmek ve onların dinini değiştirmek için geldiğinden, şaşkınlığı bir övgü kabul eder. Aklından fetih falan geçmeyen bense kültürlerinin üze-

rimde hakimiyet kurduğu, hatta bir bakıma beni yaratmış olan bir toplumun, bana asla bilemeyecekleri bir ısıtırap ve öfke yaşatmış oldukları halde varlığımdan bile habersiz bir toplumun içinde buluyorum kendimi. Benim Afrika'daki köyüme onlar birkaç yüz yıl önce kazara gelmiş olsalar, karşılarında yaşayabileceğim şaşkınlık yüreğine sevinç verebilirdi. Oysa onların bugün benim karşımda gösterdikleri şaşkınlık yüreğimi ancak zehirleyebilir.

Üstelik kendimi farklı hissetmek için yapabileceğim her şeye, bistro sahibinin karısıyla dostça sohbet etme-me, üç yaşındaki oğullarının sonunda benimle arkadaş olmasına, yürüyüşe çıktığımda insanlarla *salut* ve *bonsoir*¹ diyerek selamlaşmama, tarihin yapmış veya yapmakta olduğu şeylerden ötürü bireyin suçlanamayacağını bilmeme rağmen durum böyle. Bu insanların kültürünün bana hâkim olduğunu söylüyorum, ama Avrupa kültüründen onları sorumlu tutacak halim yok. Amerika Avrupa'dan çıkmış fakat bu insanlar Amerika'yı hiç görmedikleri gibi, birçoğu dağın eteğindeki köyleri dışında Avrupa'nın herhangi bir yerini görmüş de değiller. Oysa benim asla sahip olamayacağım bir güvenle hareket ediyorlar ve beni de, gayet haklı bir şekilde, yalnızca köydeki bir yabancı olarak değil, –ne kadar bilinçsiz de olsamiras aldıkları her şeyde hak iddia eden gecikmiş, referanssız bir şüpheli olarak görüyorlar.

Çünkü bu köy, emsalsiz derecede uzak ve inanılmaz derecede ilkel olmasına rağmen Batı'nın, benim tuhaf bir biçimde aşılarmış olduğum Batı'nın kendisi. İktidar açısından bakıldığında, bu insanlar dünyanın hiçbir yerinde yabancı olamaz; sonuçta onlar, farkında olmasalar

1. (Fr.) Sırasıyla; merhaba, iyi akşamlar. (Ç.N.)

bile, modern dünyayı var etmiş olanlar. En cahillerinin bile Dante, Shakespeare, Michelangelo, Aeskhylos, Da Vinci, Rembrandt ve Racine'le benim kuramayacağım bağları var; Chartres'daki katedral onlara, bana anlata-mayacağı şeyler anlatıyor ve olur da buradan herhangi biri gidip görecek olsa Empire State Binası için de aynısı geçerli olacak. Beethoven ve Bach onların ilahilerinden ve danslarından çıkmış. Birkaç yüzyıl geriye gidin: Onlar şanlarının zirvesinde; bense Afrika'da fatihlerin gelişini gözlüyorum.

Hor görülenin öfkesi kişisel açıdan beyhude olsa da mutlak olarak kaçınılmazdır; hemen hiç hesaba katılma-yan, her gün ekmek diye yiyenlerin bile çok az anlayabil-diği bu öfke, tarihi yaratan şeylerden biridir. Öfke, aklın egemenliğine'güçbela alınabilir –ki asla bütünüyle değil– ve o yüzden hiçbir şekilde muhakemeye duyarlı değildir. O öfkeyi hiçbir zaman hissetmemiş olan ve onun ne ol-duğunu tahayyül edemeyen alelade *Herrenvolk* temsilci-lerinin basbayağı anlayamadıkları bir gerçektir bu. Bu öfke gizlenemez, ancak başka bir kılığa sokulabilir; başka bir kılığa sokulduğunda da düşüncesizleri yanıltır, öfkeyi güçlendirir ve ona bir de horgörü ekler. Müteakip geri-limler karmaşasıyla baş etmenin şüphesiz dünyadaki Si-yah nüfusu kadar yolu olsa bile hiçbir Siyah içinde yaşa-dığı bu savaştan tam olarak kurtulmayı bekleyemez çün-kü beyaz adamın iktidarını idrak edişine kaçınılmaz olarak öfke, ikiyüzlülük ve horgörü eşlik etmiştir bir ke-re. Burada can alıcı olan, Siyah adamın dünyasında be-yazların büyük ağırlığı olduğu için, beyazların Siyahlar nezdinde karşılıksız bir gerçekliğe sahip olmasıdır. Bu yüzden tüm siyahlar tüm beyazlara karşı, ya onları saflık mücevherinden mahrum etmeye ya da onlara bunun be-delini ödetmeye yönelik bir tutum gösterir.

Siyah adam elindeki tüm imkânlarla, beyaz adamın

onu egzotik bir antika olarak görmeyi bırakıp insan yerine koyması için ısrar eder. Beyaz adamın saflığında irade gücünün hayli payı olduğundan son derece gerilim ve duygu yüklü, zor bir andır bu. Çoğu insan doğası gereği uzun uzun düşünmeye eğilimli olmadığı gibi kötülüğe de yatkın değildir; beyaz adam da Siyah'ı belli bir insani mesafede tutmayı yeğler çünkü bu şekilde masumiyetini koruması ve ataları ya da komşuları tarafından işlenen suçların sorumluluğunu yüklenmekten kaçınması daha kolaydır. Yine de dünyadaki konumunun Siyahlardan daha iyi olduğunun ister istemez farkındadır ve bu nedenle Siyahların ondan nefret ettiği şüphesinden tam anlamıyla kurtulamaz. Ne nefret edilmek ne de Siyahlarla yer değiştirmek istediği için huzursuzluğunun bu noktasında beyazların Siyahlar hakkında uydurdukları masallara başvurur ki, bunun en bildik sonucu, hem cehennem tasvirleriyle hem de insanı cehenneme sürükleyen vasıflarla yüklü –mesela gecenin kara olması– kendi dilinin, deyim yerindeyse, ağına dolanmaktır.

Ayrıca her masal içinde hakikate ilişkin bir tortu barındırır ve dil esasen evreni betimleyerek ona hâkim olma amacı güder. Siyahların, hem imgeleminde hem de gerçekliğin sayısal eziciliğinde, manevi kurtuluş öğretilerinin dışında kalmalarını yabana atamayız; üstelik Batı'nın Afrika yerlilerini yüzyıllardır "satın alma"sına rağmen bu böyle. Sanırım kurtuluşa bu derece muhtaç olan ve yüreğinde kim bilir hangi intikam hülyaları besleyen yabancılardan mutlaka ayrı tutulmak zorunluluğu hissediliyor fakat öbür yandan da, iflah olmaz günahkârlara tanınan tarifsiz özgürlüğün düşüncesinden daha çekici olabilecek çok az şey var dünyada. O kara maskenin gerisinde bir insanın varlığı hissedildiği vakit, kaçınılmaz olarak, onun nasıl bir insan olduğuna ilişkin ürkütücü bir merak baş gösterir. Hayal gücünün başka insanlara verdi-

gi anlam elbette kişiliğin yasalarınca belirlenir; siyah-be-yaz ilişkilerindeki ilginç yanlardan biri de şudur: Siyah adam beyaz adamın onu nasıl tasavvur ettiğine bakarak, onun nasıl biri olduğunu anlayabilir.

Köyde bugün de ilk geldiğim yaz kadar yabancı olduğumu söylemiştim ama aslında bu çok da doğru değil. Köylüler saçımın dokusunu artık daha az, beni daha çok merak ediyorlar. Ve o merakın bugün başka bir düzleme taşınması gerek tavırlarından gerek gözlerinden belli oluyor. Kimi çocuklar arkadaşlık kurmak için yine çocuklara özgü umulmadık tarzda hoş, komik, bazen de şaşırtıcı derecede ağırbaşlı uvertürler yapıyor, kendilerine şeytanın siyah bir adam olduğu öğretilen kimi çocuklar da ben yaklaşırken sahici bir korkuyla çığlık atıyorlar. Yaşlı kadınların bazıları dostça selam vermeden asla yanımdan geçmiyor, hatta benimle sohbet etme fırsatını hiçbir zaman kaçırmıyor; kimi kadınlar da gözlerini indiriyor, başlarını çeviriyor, hatta daha çok küçümsercesine sırtıtıyorlar. Bazı adamlar benimle içki içip –biraz da kayak üstünde neye benzeyeceğimi canlandıramadıklarından herhalde– kayak öğrenmemi öneriyor, evli olup olmadığımı merak ediyor ve *métier*'me¹ ilişkin sorular soruyor. Fakat bazı adamlar da *sale nègre*'i² –arkamdan– odun çalmakla suçluyor, bir kısmının gözlerinde, pazar günü kız arkadaşlarıyla dolaşmaya çıkan Amerikalı beyaz erkeklerin, Siyah bir erkeğin yaklaştığını görünce bazen gözlerinde beliren o tuhaf, kararlı, paranoyak hıncın aynısı şimdiden fark ediliyor.

Köyün sokaklarıyla doğduğum şehrin sokakları arasında, bugün *Neger!* diye bağırان çocuklarla dün *Nigger!*

1. (Fr.) İş, meslek. (Ç.N.)

2. (Fr.) Pis zenci. (Ç.N.)

diye bağıranlar arasında korkunç bir uçurum var. Bu uçurum deneyimin, Amerikan deneyiminin uçurumu. Arkandan savrulan sözcük bugün her şeyden önce hayreti ifade ediyor: Ben burada bir yabancıyım. Fakat Amerika'da yabancı değilim ve oranın ikliminde süzülen aynı söz, varlığımın Amerikan ruhunda sebep olduğu çatışmayı dile getiriyor.

Bu köy bana şu gerçeği hatırlatıyor: Vaktiyle, üstelik çok da uzak olmayan bir geçmişte Amerikalılar Amerikalı olmaktan ziyade, fethedilmemiş koca bir kıtayla karşılaşan hoşnutsuz birer Avrupalıydı ve Siyah insanları ilk kez, sözün gelişi, çarşıda dolaşırken görmüşlerdi. O manzaranın yarattığı büyük şaşkınlık şüphesiz, insan değil de sığır gördüklerine alelacele karar vermelerinden de anlaşılabilir. Yeni Dünya yerleşimcilerinin ahlaki varsayımlarıyla kölelik gerçeğini –ve zorunluluğunu– uzlaştırmak için duydukları ihtiyaç, o kararın ve fikrin cazibesini müthiş artırmış olmalı, bu doğru. Ve yine doğrudur ki o fikir, tam bir Amerikalı duygusuzluğuyla, tüm sahiplerin kölelere karşı değişik derecelerde gösterdikleri tutumu yansıtıyor.

Fakat eski köleler ve köle sahiplerinin geneliyle, üç yüz yılı aşkın bir süre önce Jamestown'da¹ başlayan dram arasında gözlemlenebilecek en az iki fark var. Amerikalı Siyah köle, geçmiş çağlardaki kölelerin düşündükleri ve sık sık da yaptıklarının aksine, efendinin elinden gücünü zorla alabileceği fikrine kapılamazdı. İktidarın amaçlarında ve boyutlarında büyük değişimler yaratacak olan modern çağ bu fikri ortadan kaldıracaktı; söz konusu fikir ancak bugün, üstelik görülmemiş bir şekilde ve korkunç

1. İngilizlerin Amerika'da 1607'de kurdukları, bugün Virginia eyaletinde bulunan ilk kalıcı yerleşim. ABD'de kölelik ilk kez 1619'da buraya yanaşan bir geminin getirdiği Afrikalılarla başlar. (Ç.N.)

sonuçlarla diriliyor. Fakat aynı fikir eksilmeyen bir kudretle sürmüş olsaydı da Amerikalı Siyah köle, hayatına haysiyet katmak için ondan yararlanamazdı zira o da bir başka düşünceye dayanıyor: Sürgünde olmakla beraber geçmişle bağını sürdüren köle eski hayatına –anılarında bile olsa– saygı duyma ve onu sürdürme, kısacası, kimliğini koruma imkânına sahiptir.

Amerikalı Siyah köleninse durumu farklıydı. Geçmişinin bir çırpıda düpedüz elinden alınması bakımından o, dünyadaki diğer Siyahların hiçbirine benzemez. İlk köle, dünyaya getirdiği ilk siyah çocuğa söyleyecek ne bulmuş olabilir? Öğrendiğime göre Haitililer soylarını Afrika'daki krallara kadar sürebiliyormuş. Oysa o kadar geriye gitmeyi isteyecek herhangi bir Amerikalı Siyah, geçmişe yaptığı yolculuğun, soyu için giriş kâğıdı olarak iş gören satış belgesindeki imzayla ansızın kesildiğini görecektir. İleride Amerikalı Siyah olacak olan kara tenli tutsağın esir alındığı zamanlarda –ve hele ki o şartlarda– onun, iktidarı sahibinin elinden almasının hiç ama hiç yolu yoktu. Durumunun değişeceğini düşünmesi için bir sebep bulunmadığı gibi, eskiden durumunun farklı olduğunu düşündürecek bir şey de yoktu. Onun ihtiyacı, E. Franklin Frazier'ın sözleriyle, “Amerikan kültürü içinde yaşamak veya ölmek için bir sebep” bulmaktı. Amerikalı Siyah'ın kimliği bu çetin şartlardan doğmuştu ve o kimliğin evrimi de efendilerinin akıllarında ve hayatlarında dayanılmaz bir kaygının kaynağını teşkil ediyordu.

Çünkü Amerikalı Siyah'ın tarihi şu bakımdan da benzersizdir: Onun insan olup olmadığı, dolayısıyla insanı haklara sahip olup olmadığı konusu kaç Amerikalı nesil için hayati bir mesele haline gelmiş, hatta bu hayatiyet o raddeye varmıştı ki sonunda ülkeyi bölen konulardan biri olmuştu. *Zenci!* lakabı bu tartışmanın zehrinden üremiştir. Avrupa bu tartışmayı hiç yaşamadığı için onun

daha ilk başta nasıl ve nereden çıktığını, sonuçlarının niçin böyle sık sık felaketlere yol açtığını ve kestirilmez olduğunu, niçin bugüne dek bütünüyle çözülemediğini ciddi anlamayamaz. Avrupa'nın siyah malvarlığı, yine Avrupa'nın sömürgeleri içinde kalmıştı –kalmaya da devam ediyor– ve o uzaklıktan Avrupalı kimliği için hiçbir tehdit oluşturmuyordu. Avrupa'nın vicdanı bunu dert ettiyse bile bu rahatlarını kaçırmayacak derecede soyuttu: Avrupa için Siyahlar *insan olarak* zaten yoktu. Amerika için ise onlar, köle olarak bile, genel toplumsal dokunun ayrılmaz bir parçasıydı ve hiçbir Amerikalının onu muhatap almaması düşünülemezdi. Amerikalılar bugün hâlâ Siyahları soyutlamaya çalışıyor ama o soyutlamanın bizzat kendisi bile Siyahların Amerikan kişiliğindeki muazzam etkilerini gözler önüne sermeye yarıyor.

Amerika'daki Siyah'ın tarihini değerlendirirken anlamamız gereken en önemli husus şu: Bir kişinin veya toplumun ahlaki inançları gerçekte hiçbir zaman –ahlaki olmayan– hayatın onları çoğunlukla gösterdiği gibi müphem ve temelsiz değildir. Bu inançlar onlar için bir referans çerçevesi ve elzem bir umut yaratır ki bu umut, hayat en ağır darbesini üstlerine indirdikten sonra tekrar ayağa kalkabilmelerine ve hayata karşı zafer kazanabilmelerine olanak sağlar. O olmasa hayat ne derece çekilebilirdi? Yine de, en kötüsü söylendiğinde bile, bir inanca ihanet etmek insanı onun güç alanının dışına çıkarmaz; bir inanca ihanet etmek inanmaktan vazgeçmek değildir. Yoksa dünyada ahlaki ölçüt diye bir şey kalmazdı. Öte yandan, ahlakın fikirlere dayandığını ve tüm fikirlerin tehlikeli olduğunu görmemiz gerekiyor. Fikirler tehlikelidir çünkü ancak onlar insanı eyleme götürebilir ve bir eylemin kişiyi nereye götüreceğini de kimse bilemez. Fikirler şu bakımdan da tehlikelidir: İnançlarına bağlı kalmanın imkânsız olduğunu gören ve onlardan kurtulma-

nın da aynı ölçüde imkânsız olduğunu anlayan kişi insanlık dışı aşırılıklara sürüklenebilir. Amerikan inançlarının dayandığı fikirler, Amerikalılar çoğu zaman aksini düşünse bile, Amerika'da doğmamıştır. Bu fikirler Avrupa'dan çıkmıştır. Ortada geçmişten köklü bir kopuş varsa eğer, bu kopuş Amerika kıtasında demokrasinin kurulması değil, Amerikalıların o kavramı Siyahları da kapsayacak şekilde genişletme zorunluluğuyla yüzleşmeleri idi.

Tam anlamıyla amansız bir zorunluluktan bu. Bir kere Amerikalılar inançlarından vazgeçemiyorlardı ve bunun tek sebebi yaptıkları fedakârlıkları ve döktükleri kanı meşru kılmak değil, aynı zamanda fethine yazgılı oldukları kıtadaki maddi kargaşa kadar mutlak olan ahlaki kargaşaya karşı yegâne savunuları o inançlar olmasıydı. Oysa Amerikalıların kendilerini içinde buldukları durumda o inançlar, biz istesek de istemesek de, Batı mirasının doğrudan dokusunu oluşturan bir fikre, beyazların üstün olduğu fikrine tehdit teşkil ediyordu.

Amerikalılar bu fikre, epey nam saldıkları tizlik ve vahşilikle sahip çıksalar da mucidi onlar değil; ayrıca dünyanın dikkatinden kaçıyor ama Amerikalıların suçlu olduğu aşırılıklar, o fikrin geçerliliği olmasa bile hayatiyeti ve gücüne dair görülmemiş belirli bir rahatsızlık sezdiriyor. Beyazların üstünlüğü fikri tamamen onların uygarlığı var ettiği (burada önemli olan tek bir uygarlık var, o da şimdiki uygarlık; öncekilerin hepsi bizim bu uygarlığımıza yapılmış "katkılar"dan ibaret), o yüzden de uygarlığın koruyucuları ve savunucuları olduğu olgusuna dayanıyor. Öyle olunca Amerikalılar Siyah adamı kendilerinden biri olarak kabul edemedi çünkü etseydi beyaz adam olarak kendi statüleri tehlikeye girerdi. Onu kendilerinden biri olarak kabul etmemekle ona insani gerçekliğini, ağırlığını ve karmaşıklığını çok gördüler ve inkâr edilmesi mümkün olmayanı inkâr etmenin gerili-

miyle öyle uçuk rasyonelleştirmelere zorlandılar ki patolojik bir noktaya yaklaştılar.

Amerikalı Siyah'la temsil edilen sorunun kökeninde, Amerikalı beyaz adamın kendisiyle yaşayabilmek için Siyah adamla bir arada yaşama zorunluluğu bulunmaktadır. Bu sorunun tarihi de Amerikalıların o zorunlulukla hesaplaşmak, ondan kaçmak (en yaygını) ya da her ikisini birden yapmak için başvurduğu yöntemlere –linç hukuku ve hukuk, ayrımcılık ve hukuki kabul, yıldırma ve ödün vermeye– indirgenebilir. Nitekim sonuçta ortaya çıkan –hem ahmakça hem de korkunç– manzara insanı, “Amerikalı Siyah'ın beyaz adamı ele geçiren bir tür delilik” olduğu şeklindeki gayet isabetli tespiti götürmüştür.

Kestirilemez etkileri nice gelecek nesillerce hissedilecek –ve hiçbir surette sona ermemiş– olan bu uzun savaşta beyaz adamın derdi kimliğini korumak, Siyah adamın derdi de kendi kimliğini inşa etmektir. Ve Amerikalı Siyah'ın kimliği için verdiği savaş, bugüne dek zaman zaman hâlâ tahammül ettiği yıldırma çabalarına rağmen, ülkesindeki statüsünün tam anlamıyla kaçınılmaz ve zalim belirsizliğine rağmen çoktan kazanıldı. O Batı'ya giden bir ziyaretçi değil, bir yurttaş, bir Amerikalıdır. Onu hor gören Amerikalılar kadar, ondan korkan Amerikalılar kadar, onu seven Amerikalılar kadar, Siyah'ın temsil ettiği o kaçınılmaz imtihan sayesinde kendilerini küçülten veya aşan Amerikalılar kadar Amerikalı. Öfkeli ezilenin, kuşuklu ezenle ilişkisi düşünülünce o, beyaz adamla ilişkisi bakımından daha korkunç, daha sinsî ve daha anlamlı olan dünyadaki belki tek Siyah adamdır. Onun Batı dünyasındaki özgün konumunu kendi avantajına çevirme kabiliyeti dün hayatta kalmasını belirliyordu, bugünse gelişme imkânını belirliyor ve üstelik bu dünyaya çok büyük bir avantaj sunabilir. Ona kalansa, kendisine geçim ve bir ses sağlayacak olan tecrübelerini biçimlendirmektir.

Chartres'daki katedralin, bana hitap etmemekle birlikte, buradaki köylülere bir şeyler anlattığını söylemiştim fakat aynı katedralin, köylülere hitap etmediği halde, bana da bir şeyler anlattığını anlamak önemli. Onlar kulelerin ihtişamından, pencerelerin güzelliğinden etkileniyor olabilirler fakat ne de olsa onlar Tanrı'yı benim O'nu tanıdığımdan daha uzun süredir ve daha farklı bir şekilde tanıyorlar. Kilisenin bodrumunda, sapkınların ölmesi için fırlatıldıkları kaygan, dipsiz su kuyusu da, taşların arasından arsızca ve Tanrı'yla şeytanın birbirlerinden asla ayrılamayacaklarını söylercesine fırlayan çörtlenler de beni dehşete düşürüyor. Köylüler bir katedral gördüklerinde akıllarına şeytan geliyor mudur, şüpheliyim; sonuçta onları şeytanla özdeşleştiren hiç olmamış. Oysa ben masalı değiştirme umudu besleyeceksem, her şeyden önce o masalın değerini teslim etmeliyim.

Öte yandan Amerikalı Siyah kendi kimliğine geçmişinden tam anlamıyla kopmak uğruna kavuştuysa bile, Amerikalı beyaz adam Avrupalı saflığını geri kazanabileceği, Siyah adamın var olmadığı bir duruma geri dönebileceği yanılgısına hâlâ inanabiliyor. Ve bu, Amerikalıların düşebileceği en büyük hatalardan biri. Korumak için var güçleriyle mücadele ettikleri kimlik, o mücadele yüzünden değişim geçirdi: Amerikalıların artık dünyadaki hiçbir beyaz ulusa benzeme ihtimalleri yok. Sözgelimi, Amerikan dünya görüşü –yani insan hayatındaki karanlık güçlerin herhangi birine genel anlamda çok az gerçeklik bahşeden, ahlaki sorunları bugün hâlâ kapkara ve bembeyaz resmetme eğiliminde olan dünya görüşü– Amerikalıların kendileriyle Siyahlar arasındaki kapatılması güç insani uçurumu sürdürmek için verdikleri uğraşa bence çok şey borçlu. Dünyaya ilişkin böyle bir bakışın tehlikeli bir biçimde isabetsiz ve tam anlamıyla işe yaramaz olduğunu bizler daha yeni yeni –ve kabul et-

mek gerekir ki belli belirsiz, ağır ağır ve hiç istemediğimiz halde- anlamaya başlıyoruz. Çünkü ahlaken ilkeli duruşumuzu, gerçeklik kavrayışımızı zayıflatmak gibi feci bir bedel karşılığında, güya böyle koruyoruz. Oysa gerçekliğe gözlerini kapatanlar tek kelimeyle kendi yok oluşlarına davetiye çıkarırlar ve yitirdikten çok sonra bile hâlâ masumiyetlerini sürdürdüklerini sananlar kendilerini birer canavara dönüştürürler.

Amerika kıtasında oynanan ırklar arası dramın yalnızca Siyah adamı değil, beyaz adamı da yeniden yarattığını görmenin vakti geldi. Amerikalıları, bu Avrupa köyündeki beyazların bana hâlâ yabancı gözüyle bakmalarına imkân tanıyan saflığa geri götürecektir hiç ama hiçbir yol yok. Benim yaşayan hiçbir Amerikalı için artık yabancı olmam söz konusu değil. Amerikalıları diğer uluslardan ayıran şeylerden biri, hiçbir ulusun, Siyahların hayatıyla bu kadar derinden içli dışlı olmaması ve siyahların da başka bir ulusla bu kadar içli dışlı olmamasıdır. Bu gerçeğe ve onun bütün sonuçlarıyla yüzleştikten sonra görülecektir ki Amerika'daki Siyah sorununun tarihi yalnızca utanç verici değil, aynı zamanda neredeyse bir başarıdır. Çünkü ne kadar ağır konuşursak konuşalım, bu sorunun durmadan yarattığı güçlükler, bir şekilde daima cevap bulabilmiştir. Yaşanan siyah-beyaz deneyimi bugün karşı karşıya olduğumuz dünya için vazgeçilmez bir değere sahip olabilir. Bu dünya artık beyaz değil, hiçbir zaman da tekrar beyaz olmayacak.

Bu dünya artık beyaz değil, hiçbir zaman da tekrar beyaz olmayacak.

Baldwin'in, 1940'larda ve 1950'lerin başında, henüz yirmili yaşların-dayken yazdığı ve bu kitapta bir araya getirilen denemeler, Sivil Hak-lar Hareketi'nin şafağında, Harlem'deki gündelik yaşamdan muhalif romana, filmlere ve yurtdışındaki Afro-Amerikanların deneyimlerine kadar ABD'de siyah olmanın karmaşık durumunu araştırıyor ve sanat-çının siyah bir adam ve bir Amerikalı olarak kimlik arayışının da samimi bir portresini ortaya koyuyor.

Otobiyografi türünün klasiklerinden biri kabul edilen *Bir Vatan Evladı-nın Notları*, Baldwin'in başta ABD olmak üzere, tüm dünyaya yöneltti-ği toplumsal ve kültürel bir eleştiri çalışması ve bugün, Black Lives Matter çağında, ilk yazıldığı zamanki kadar güçlü.

"Yakıcı bir berraklık ve alışılmadık bir zarafetle yazılmış."

Time

#siyahhakları #otobiyografi #ırkçılık #kimlik #sınıfeleştirisi #toplumsaldüzen #siya

36004121

 can

canyayinlari.com | f | i | t canyayinlari

30 TL

deneme

ISBN 978-975-07-5

9 789750 7540